

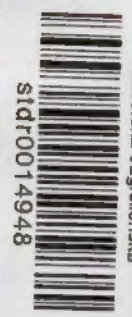
4tyś C. D.

~~C 8000~~ 13

Uc 7954

Włocławek

1813

Mc 7954

ANDREÆ MAXIMILIANI FREDRO
GESTORVM POPULI POLONI

sub

HENRICO VALESIO, POLONORVM
postea vero GALLIE REGE.

DANTISCI

Sumptibus Georgii Försteri, S. R. M. Bibliopole,
M. D. C. LII.
Cum Privilegio S. R. M. Poloniae et Sueciae.

Serenissimo atque Invictissimo
Principi ac Domino
Dⁿ. JOANNI CASIMIRO,
Dei gratia,
REGI POLONIÆ
Magno Duci
LITHUANIÆ, RUSSIÆ, PRUSSIÆ, MASOVIÆ,
SAMOGITIÆ, LIVONIÆ, SMOLENSCIÆ,
SEVERIÆ, CZERNICHOVIÆQUE;
Nec non
SUECORUM, GOTHORUM, VANDALORUM,
HEREDITARIO REGI,
Domino Clementissimo.

Rodit nunc demum
in lucem, novus, exi-
mii in Republica Po-
lona, Viri partus Hi-
storicus, cui obstetri-
ces in edendo manus dum accom-
mo-

* 2

vlls 606632

modo, haut equidem vitio vertes,
Regum potentissime, quod Maje-
stati Tuæ forma tali donatum offe-
ram. Cui enim, quàm Serenissimæ
Majestati Tuæ, tributaria veneratio-
ne consecrarem, qui pulcherrima
Orbi historia es futurus? Quæ de Te
scribenda erunt? imò quæ scribenda
non erunt? Hæc dum amoris admi-
rationique immista revolvit po-
steritas, fidem dabit ingentibus fa-
ctis tuis, dum in majora mox incur-
ret. Vident quotidie, felices, qui
tuo seculo vivunt Poloni, Te non so-
lùm supra se, sed pro se esse. Vident,
in specula Patriæ stare coronatum,
quem

quem non tam tropæa aliena,
quàm nupera sua, de somno exfufci-
tent, ut secura vel inter tubas ac
lituos, profundum possit, tuo in sinu,
dormire Polonia. Quantum invide-
bunt ævo nostro venturi Nepotes,
cum ista relegent, quæ Tu ipse Tibi,
ferro ductis palmaribus lineis sangui-
ne barbarorum, Elogia inscripsisti.
Nulla ingenii assequetur celeritas,
abjectis signis, abjecta & relictæ inter
manubias victori Fama, hostes Tuos,
divinæ Virtutis Tuæ fulmen, per cal-
cata suorum cadavera, fugientes
tam turpiter expalluisse, Fæderatum
rebellibus Gelonum non miror, post-
quam

quam ei tantum sanguinis, Tua &
Tuorum manu fuerit diminutum,
jure in tam latè stagnante tabo nau-
fragium formidavit. Et verò campo
ille fugisse non contentus, quia in-
sequentem Te adhuc præsentem-
que, illi suus timor pingebat, ex vita
ipsa profugit, Tui metu, nec po-
tuit, inter tot suorum umbras, luce
perfrui longiore. Tu interim, Rex
invictissime, ultrò enatas ex ossibus
prostratorum oleas, palmasque Le-
chiæ ex gloriosis sudoribus Tuis,
fanieque cæforum surgentes, Vota
Tua, ingentesque conatus profe-
rens, hostem domuisse, Victoria-
rum

rum vix in partem admittens, novos
de Te ipso triumphos attollis, ma-
gnaque, facta tua majoribus conti-
nuò factis, vincis. Talem Te diu
Poloniæ Tuæ servant clementes Su-
peri, ut Tu serves Poloniam, at-
que illis favere porro pergas, qui
Heroica Vestra facta ab oblivione
vindican.

Sacra ac Serenissimæ Regiæ M^{ris} Tuæ

Dantisci 5 Augusti Anno 1652.

Humillimus subditus

GEORGIUS FÖRSTERUS.

C. Cri-

C. Crispus Salustius, de bello Catilinario.

Profectò fortuna in omni re dominatur. ea res cunctas ex libidine magis quàm ex vero celebrat obscuratque. Atheniensium res gestæ, sicut ego existimo, satis amplæ magnificæque fuere; verum aliquanto minores tamen quàm famâ feruntur, sed quia provenire ibi magna scriptorum ingenia, per terrarum orbem Atheniensium facta pro maximis celebrantur. ita eorum, qui ea fecere, virtus tanta habetur, quantum verbis ea potuere extollere præclara ingenia. At Populo Romano nunquam ea copia fuit; quia prudentissimus quisque negotiosus maxime erat, ingenium nemo sine corpore exercebat. Optimus quisque facere quàm dicere, sua ab alio benefacta laudari, quàm aliorum narrare, malebat.

APPROBATIO.

Hic liber Illustris ac Magnifici Domini ANDRÆ MAXIMILIANI FREDRO imprimatur. Nominine Magnifici Domini Rectoris Academiæ R. D. Jacobi Ustiensis, Librum hunc, singulari iudicio & stylo eleganti conscriptum, subscribit

JOANNES BROSCIUS,
Sacrae Theologiæ Baccalaureus.

Aut sic loqui Historiam oportet, vel aliàs tacere.

S. I. N. m. p.

Sere-

I

ANDRÆ MAXIMILIANI FREDRO

Gestorum Populi Poloni,

Sub

HENRICO VALESIO
POLONORUM,

Postea verò Galliæ Rege

LIBER PRIMUS.

Ratio scripti.

Scriptorum taciturnitas famam virtutis populorum ducit in occasum, nec plus vivit ea in oculis hominum, nisi quantum unius hominis occupat ætas, aut factorum recens secum trahit memoria. Interim cum vita hominis, memoria senescente, ingloria & iners oblivio, Silentia famæ indicit, & reticet universa; Unde dubitare non devium, plusne injuriæ detur
A vir-

virtuti, quæ reticetur, aut alicui populo, qui rectè factis, vel erroribus majorum, in obscuro ignorantiae positus, quæ sibi sequenda, aut vitanda, quæve corrigenda in republica, ignorat; Sublatâ magistrâ posteritatis Historiâ. Et sanè, unde nam recta, vel inrecta, eventus rerum varii, casus pacis & belli noscantur, si obmutescat præteritorum narratio? Fit ergo ut nonnullis errorum antiquitatis ignavis, eveniat, quod mala praxi probatis medicis, qui medicamentorum improba condimenta periculis ægrotantium probant. Absint tales à corpore Reipublicæ, improbi curatores, inspiciant curiosius majorum gesta, ut alienis erroribus, vel rectè factis edocti, sapiant in proprio. Haud à vero, quod per Poloniam vulgò circumfertur, *Malos genios haberi cautos*, quia nimium senes sunt, & ab orbis exordio, Historiam universam, & casus hominum notârunt. Quasi dictum velint; Eam verè dici prudentiam, quæ longâ & senili præteritorum annorum notitiâ probatur. Volumus haberi prudentes? fiamus senes; sumus verò tot annorum homines, quot sæculorum gesta, nobis per Historiam non ignota sunt, & velut juvenili in corpore, grandævam judicii caniciem circumferimus; illi verò in incunabulis annorum versantur, qui præterita, ad scientiam seu negligunt seu ignorant. Non certè homines fieri sibi injuriam, à natura

tura credant, quod ea non annosam ætatem homini indulserit; non enim ut senes fiamus, in naturâ est, sed in nobis: vis tibi à temporibus Lechi Polonorum Parentis annos numerari? vis à decessu Alexandri Magni? vis ultra? à condita Roma? volve ejus sæculi annales; paratum habes senium, & vivis eosmet annos, non corpore, sed animo, quo vivere universi cupiunt: si hanc vitam homini demas, non est tanti vita, ut corporis ergo appetamus. Et hæc beneficia ab animo hominis, tum à republica crudeliter semovet, qui Historiam, dum loqui potest, tamen reticet: Porrigam ego hic paucorum annorum gesta, sub quatuor Regibus, usque ad decessum Vladislai Quarti, & initia sceptrorum Joannis Casimiri, neque ea antiquioris Sæculi, sed avorum nostrorum fideli retentâ memoriâ, imo pleraque in nostris oculis nunc nata, profundiores retro ætates inspicere, ob inopiam antiquitatis nostræ Scriptorum, perarduum est, neque ego cupio: Ut taliter huic scripto major habeatur apud posteritatem fides, (quod ea facta populi Poloni per orbem circumferet, quorum pleraque in oculis nunc legentium gesta nec censuram tulere falsitatis) tum ut meliùs agrum excolam, cujus modicam partem colendam sumpsi; Merces verò laboris ea me manet, facta Populi Poloni in longum duraturæ memoriæ consecrasse, & simul

simul posteris aliena rerum praxi profuisse. Non certè hic meorum nominum curam gero, solaque obfuit authoritas non sine noto authore Historicae veritatis, quin anonymus fierem: quid enim refert, unusne an multi mea nomina noscant: multa scriptori auferant, item alii multa tribuant? Minima hæc sunt, quæ scriptori rependuntur proëmia: sola conscientia facti præmium tanti laboris est, dum animus intra loquitur per se hoc quale quale sit, natum. Loquar ergo facta populi Poloni, errores & merita singulorum in Rempublicam; tum nomina diligentius notabo; quod quisque fecit, suum hic videat, ut seri post, nepotes magna avorum nomina grati legentes, virtuti pariter respondeant, & ignavorum posteritas, recte factis, maculas domus, tegere non gravetur. Tu verò quisquis facta Populi Poloni scire amas, legito & faveto huic Scripto.

Annus Christi MDLXXII.

STerilitate Sigismundi Augusti Regis, ad paupertatem Sobolis & successorum, Iagellonum domus devenerat, ut Polonia, quæ domi antea Principes habuerat, jam extrà quærere cogeretur. Licet verò Populo Polo-

no

no ea eligendi potestas, ut Natis Regum posthabitis, aliam in domum Sceptra deferre possit, nec tamen fit; ut qui domi & in moribus populi nati, rejiciantur; ne sic forsitan minor imperantibus paretur securitas, & offensarum in eligentem Populum detur occasio, si alienæ domus ad purpuram quærantur Principes, postpositis qui in aliquam Spem Sceptrorum domi nati, quia è regnantibus suscepti, tum quod merita Parentum, dignâ in filiis Sceptrorum mercede allegare possunt. Accidit verò, ut ea sibi homines deberi credant, quæ falsâ spe devorârunt, si non obtineant, pro injuria accipiant. Grave igitur post decessum Sigismundi Augusti videbatur Polonis, cum deesset, in quem vota universorum declinarent, ac tædiosum, sine rege præsertim, dum in libero populo, apud potentiores, libertas in licentiam absente Supremo rectore amat degenerare. Eoque difficilius accessit, quia nec extra regnum apti Scepbris Polonicis, subito videbantur: è reipublice verò nobilitate regem habere, periculum credebatur fore, in ea paritate libertatis & titulorum, familiam, quæ

A 3

re-

reges susciperet, solam superbius eminere. Quæ omnia diutinum interregnum portendebant, eoque acerbius populo, quod non antea diu eligere consuisset, aut quia in novis casibus, ingenia hominum, formidini, quam fiduciæ propiora. Quare juvabit ad posterorum doctrinam statum interregni, tum studia eligentium notare, & eò audacius, quò mihi sunt ad manus fidelius conscripti sermones secreti, literæ senatoriæ, tum publica consulta, magnum subsidium scribenti historiam; Quæ omnia cum fide sequar, seu longiora in compendium trahendo verborum, seu brevius prolata, prout sunt nata annotando.

Dubio Sceptrorum Successore motus non leviter Populus Polonus, antequam certum votis deligeret, providere coepit, ut pacatam, quam ab Augusto Sigismundo acceperat rempublicam, non concussam Successori redderet. Ne segnius ageretur, incumbere visum primis regni Palatinatibus, conservandi status ordinem, ocius per se inceptum, cæteris exemplo porrigere, domesticis malis per provincias occurrendi; antequam dies Comitiorum
in

in Commune diceretur. Cracoviensis cum Sendomiriensi Palatino Cracoviam venire, Posnaniensis cæterive majoris Poloniae Senatores, Lowicium. Item Russiæ & Podoliæ Palatini, in oppido Glinianensi, cum Castellanis & nobilitate Roxolanorum universa, mutuo consensu, consultandi diem sibi dixere.

Sed prima, Cracoviensis conventus, & vigiliis cura Sacrorum, liberorum, ac caræ libertatis objecta mutuo pignora, in odium interregni amoremve reipublicæ, quæ diu viduam sine suo sponso & rectore agere nequiret, circumseptam esse rempublicam variis gentibus ad conversionem cum rapace manu paratis, dari occasionem universis absente Pastore populi, desolatum gregem opprimendi, qui vel libertati ejus inviderent, vel imperium affectarent; Ad hæc infirmam esse Moschorum fidem toties fractam, suspecta Turcarum Principis fœdera, quem imperii capiendi occasio, non sanctitas fœderum teneret, atque tum fœdifragus non esset, cum fide fracta quidquam rapere posset; Austriacorum quoque, licet amicorum populi Poloni, gravem tamen in vicini

nia haberi potentiam, liberis populis inimicam; Insuper amari ubique vitium, cuius merces regnum esset. Nec pietas erga defunctum regem intermissa, amare videri volebant mortuum, quem vivum non odissent. Ad cada-
ver Knisinum (ubi supremam diem clauserat Augustus die VII Julii) senatores missi, ne aliquid ad Majestatem & tristem defuncti deesset pompam antequam funus maturaretur: Moris autem pridie novorum regum Coronationis defunctorum corpora humare, ut privilegia mortalitatis noscant imperaturi, qui imperantium cernunt sepulturam, & eadem de se iudicia populi ament, vel vereantur; qualia funera antecessoris tulere, ob virtutem, vel vitia; Nam verissima vite humane censura, mors est, ac Principum præsertim, quorum maximè, qui pro amicis habebantur, vitia audacius ac fidelius exprobrant quæ timore vel verecundiâ, ante funera in palam proferre non audebant: Unde fit ut aliam morum famam, vivi inter certamina blandientium experiantur Principes, quam post obitum sunt laturi, dum minore respectu præsentis gratiæ, vel odii,

odii, censuram antea vita tulerit. Actum eo in Conventu de securitate interregni domesticâ ac publicâ. Ad domesticam pertinere videbatur, ut gubernatores provinciarum (quos capitaneos vocamus) vias publicas securas redderent. Et quoniam cuique malo scelus impunitum haud displicet, caverent diligentius, ne prout audax vel potens quispiam, in inferiores vi, aut parricidiis grassaretur, præsertim si antiquata præcederent odia, quæ etiam neglecta tum erumpunt, dum vindicta sine poena cedit audaciori; Exploratores in postlimitanea regni quàm otius mitterent, ne vicinorum consilia rempublicam laterent; Fines regni undequaque esse tuendos, ad subitos ab extra impetus, subita præsidia comparanda, consultantium tulit sententia: Dictus ad hæc certus militum numerus Capitaneis, quem casibus paratum haberent, si militi scribendo deforent subita stipendia; qui proprio ære milites negotio reipublicæ conscripsisset, publicum ærarium ei maneret solvendo. Assurrexere plurimi, gratam dari occasionem benemerendi, de republica læti, sua nomina scripsere, ac

numerum militum, quem pro facultatibus privatis ducere quisque præsumpsit, neque rempublicam solutionis gratiâ (si gravis repens foret ærario) sibi obligari velle; cui omnia bona, vita, sanguis gratuito deberentur. Grates iis propterea habite ab universo confesso & rari amoris in Patriam notati. Cautum verò ne milites lecti, circumjacentibus oppidis victui contribuendo graves forent, sed propriis stipendiis alimenta quærent. Equos præterea è regno educi, tum homines novarum rerum studiosos egredi, aut ab extra adventare vetitum, literas externorum ad Senatū deferendas imperatum, quo demeretur occasio partium capitibus per tabellarios cum extraneis colloquendi, ut libera foret Electio quæ ratione regetur non factione. Quò verò tutius omnia haberentur, limitum ingressus (præsertim ab Hungariâ) ac publicæ viæ, qua per arctiores ducuntur saltus, detruncatis & aggestis arboribus interclusæ, adjectis ad hæc in custodiam præfidiis. Sed maximè Extraneos in militem scribere vetitum. Abundè sufficere Polonam juventutem capiendis armis, & plus

plus ex fide acturam, quorum Patriæ & natalis honos essent præ oculis, externum non fide, non amore in alienam Patriam teneri, neque probari militem, qui legi patitur, ut sua stipendia numeret, non ut patriam fortiùs defendat cum importuno periculo alienam; Et si ejusdem nationis hostis adventat, sua signa deserit, transfuga haberi mavult, quàm nativi hostis sanguinis. Neque itidem tutum videbatur, Optimatum quempiam novas thurmas aut legiones sibi parare, antequam super eo Primatis auctoritatem, & aliorum Senatorum proferret scripto, è republica fieri: Qui verò ultra concessam potestatem signa sequerentur, poena gravis decreta. Pacta præterea Societas contra turbatores pacis & factiones cives, ullo respectu Illustris domus & privatarum amicitiarum, sanguinario persequendos: Tutum omnino erat, bonis adhuc civibus sociati fœderis objicere metum, ne mali evaderent, quàm expectare cum intempestivo rigore, seditiosos priùs notari, & patrum, quàm inceptorum reos esse malle, dein puniri. Quare singuli Nobiles omnia bello

bello parata, arma, equos, domi tenerent, signum capiendorum armorum, ab authoritate summi Concilii expectarent, imperatum: Tribuni verò novarum cohortium ac Præfecti, securitatis publicæ negotium agerent, neve eligentium partes sequerentur, super eo Sacramento adacti, nam semper æquitatem parti & sententiæ imponunt, qui arma tenent, & iusta ratio armis cedere cogitur, qui eligunt inermes esse, sed ratione armari oportere. In urbibus & oppidis, tumultus & scloporum explosiones interdictæ, ac incentivum improborum audaciæ, tabernæ occludi iussæ, quique musici concentus vetiti, lugubria omnia esse oportere, lugente republica; Sed Cracovia, caput regni maximam curam moverat, ubi diplomata, sedes regia, sceptrum, coronæ, thesauri aservantur, damnum fore videbant, negligentius teneri urbem, quæ capta, totius captura & præda foret. Latum propterea, ut Palatinus Cracoviensis cum Capitaneo, moenia circumlustrarent, tum cætera à magno provifore Castri, è bonis mensæ regiæ, victui necessaria; in urbis, & castri cameras, reponi curarent.

Sal,

Sal, ligna, panes biscoctos, & alia: tum ad defensionis necessitatem, pulvis nitratus, globi, tormenta muralia, lanceæ, sclopi, lignones, pallæ, ferrum, gladii, plumbum, & cætera huiusmodi procurari iussæ: Item ut Abbates, & Præpositi Monasteriorum, sibi de victualibus in copia providerent, aut si opus foret equos, currus, homines, ad comparanda struendis muris necessaria cum reliqua civitate suppeditarent, imperatum: commune esse universorum è periculo malum, & communem è re bene gestâ salutem. Nec divina intermissa. Ad omnia altaria supplicationes dictæ, bonos Principes cælo dari, malos verò mille eligentium judiciis non vitari irato numine. De Legato in Turciam mittendo circa confirmationem pactorum, tum de solutione stipendii Tartarici, ad frequentio-rem confessum, relatum. *Lomiciensis* maioris Poloniae conventus, haud disparia tulit consulta, circa motionem communium armorum tamen additum: Ut nobiles aliqujus Patrimonii qui optimatum famulitiis, aut clientelis tenerentur, signa suarum terra-

B 3

rum

rum sequerentur, ne aut optimatis alicuius nimium augeretur in periculum equalitatis potentia, aut eò facilius Equestris ordinis in partes distraheretur. Cætera Consultorum à Confederatione Cracoviensi non disparia. In conventu Glinianensi actum de securitate publica, de turbulentorum capitum infringendis studiis, & confæderatio superaddita. Si aliqua provinciarum reipublicæ extra communis Electionis Regem quæreret, earum cives hostium loco persequendos, ultra respectum sanguinis, & amicitie privatæ, Cariorum esse omni amore Patriam, & inimicissimum qui reipublicæ foret inimicus. Ut verò dubium tolleretur sceleratis, mortuo rege, mortuam esse vim legum & iustitiæ, More interregnum injuriæ ad Capitaneum deferri jussæ, datis in collegium aliquot è potentiori nobilitate, qui de criminibus inquirerent, punirent, aut contra resistentem reum, armatam nobilitatem moverent, singula pacarent. Prolata pacta Conventa Corcinensia, quibus Russia universa accesserat regno Poloniæ, sub annum Christi MCDXXXVIII, eorum-
l. 6^a que

que pactorum vi, nolle se unquam, ac posteros recedere ab ea copulâ, declaratum: sed velut Polonos cum Polonis eundem dominum quæsituros, qui contra sentiret, tanquam in communem hostem arma capturos. Poenæ item in delinquentes auctæ per omnia, unde juvit ad securitatem Publicam ille auctus in peccantes rigor, & opinio novæ severitatis, ut tantundem audaciæ scelestis demeretur, quantum augeretur poenarum.

Dum ea consiliorum capita, in manus ordinum Magni Ducatus Lithuanie devenire, in longum trahi interregnum conjecturati, non segnius de suamet securitate providendum duxerunt, per conciliabula & cætus coacti, passim in minorem Poloniam scripsere primores quosque commonefaciendo. Tertium mensem agi sine rege, periculosa esse quæque momenta temporum in republica, absque rectore, Moschorum duci sibi vicino & sæpius hosti, haud displicere regis Polonorum funera, cuique audaci & potenti dari tempus ad nefaria consilia. Postquam spes regni diutius ambitiosos teneret, quod imbelli suasu aut factio-

factione aucupandum irent, periculum ne vi aggrederentur imperium, ubi per tempus, intra laxiores terminos auxilia compararent. Cum ad inaugurationem novi regis otius descensum foret, eo facto posse præcidi vanas universorum spes, & tumidas mentes. Insuper non debere assuefieri populum diu esse sine domino, quæ jam nemini quàm scelestis placeret, probos quoque pessumdaret licentia, nullum esse vitium quod non contagione familiare redderetur, paucis gradibus in animum descendere, primâ fronte invisum, ultimo nullum esse: dicerent tandem tempus & locum novo regi coronando, se quàm otius adfuturos. Sed lusit profectò tum Polonorum Fortuna, nec planè discordes volens nec probè unitos, fors experimentum capiens virtutis, gentis in longum duraturæ, an bona fata mereretur, quæ sine murmure tulisset adversa & prudenter. En dum Lithvania reconciliatur minori Poloniæ, novi à Polonia majori parabantur motus, eoque fortiores, quo speciosis firmabantur pretextibus: Indignabantur majores Poloni passim è Lithvania in
mi-

minorem Poloniam mitti literas, se verò ut alienæ reipublicæ cives præteriri. Aliquos primum, mox singulos res moverat, jam illi mutuas literas sibi scribere rei indignitatem enarrantes, jam in minores circulos coire, verum Primores majoris Poloniæ, & rerum peritiâ graviores, qui reipublicæ salutis studuerant, suspicati haud minuta mala eâ motione animorum portendi, rectum arbitrati fore convocari nobilitatem, ubi palam, quid ureret animos, aut quid facto vellent aperiretur; Fortius enim pressa odia tum erumpebant dum aderant mali negotii fautores, qui haud negligenter novis rumoribus accendebant animos, quò tutius inter tumultus scelere aut vi grassarentur. Huic colloquio *Sreda* oppidum datum; tum scriptæ literæ in minorem Poloniam quærimoniarum plenæ. Quatenus nossent minores Poloni universæ reipublicæ incumbere tuendum jus Archiepiscopi Gnesnensis interregis, cujus autoritate libertas civium teneretur, nec paterentur à quopiam collegia sibi indici, tuerentur leges quæ ab
C uni-

universa republica late, fracta vi unius, jam omnes infirmas jam nullas esse, licentia damnosa in unam; Nolle se illegem habere rempublicam, omnia anteactę ætatis interregna, per primates fuisse acta, nec morem majorum, nec leges Polonas aliter velle. nunc infirmas haberi: Duasne respublicas ex una factum irent? aut duos reges pro uno queritarent? non divitiis aut armis stetisse antea rem Poloniam, verum concordia, cui fortia arma & divitię multę famularentur; nec alia de causa eam separari, quàm ut ocius sua fata maturaret. Sufficere minori Polonię, ordine prædere majorem adhæc sedem regiam, thesauros reipublicę asservari, illic haberi diademata, quibus insigniuntur imperaturi reges, Majori Polonię primi Principis honorem relictum, cujus potestatem ac jus universa respublica tueri deberet, velut sue libertatis pupillam, si diu salva esse vellet; Non haberi alterum pari potestate in republica, qui malevolo regi (quem benigniora fata longius averterent) jure opponi posset. Hæc & multa alia sat quærimoniosè scripta: Verum ego fateor errore potius Archiepiscopi
(erat

(erat in officio Jacobus Uchanfcus) eos motus animis civium suggestos, qui munere suo haud dextrè uteretur. Non oportuerat in dies aut menses differre tempus Comitiorum, aut dare occasionem Palatinatibus in privatos circulos coeundi, consultanti, concludendi: Ni certè in eo populo hæc agerentur, cui sanguine, vitâ, bonis omnibus respublica carior; Haud tutum foret distinctas provincias, ad consultandum in partes secedere, ne quæ ob necessitatem primum facta separatio, postremo probaretur: Majores nostri voluere generalia consulta Comitiorum haberi, ut universi in Commune consulerent, separationem odissent, communitati assuefierent, unde salus universorum promanaret, & tutela: Providendum erat Archiepiscopo, quatenus sine mora, post decessum Sigismundi Augusti, Comitibus dicta fuissent in Commune; sic unitæ reipublicæ facies, Regem, non vim regis abesse doceret. Proclive autem mihi auctoritatem Archiepiscopi Gnesnensis enarrare. Cujus creatio, uti cæterorum Infulatorum penes Regem est. Ad quemcumque hæc In-
C 2 fula

fula Archiepiscopalis devenerit, is Primas, primus Princeps, aut Interrex appellatur: Ad tanti tituli Majestatem addita insignia, Crux, quæ publicè antefertur & Marschalci baculus, regiae authoritatis insigne Senatorisque antefertur manu, per plateas & curiam venienti. Crucem tamen erectam in Senatu, & ubique. Sceptrum Marschalci in conclavi Regis submissè haberi cogitur, imparis authoritatis signum. Rex primum adventantem stans recipit, & aliquot passibus obviat, imò ut absoluta constet tanto Primati majestas, non gladium solum nudum protrahere, sed minus decens verbum coram proloqui, poenis Statutorum vetitum; Huic authoritati non impar subnexa potestas. Rege mortuo Comitia dicit ordinibus, & regis vicem implet; imo vivente, si contra jura Rex delinquat, convocat ad consilium ordines. Credo verò majores nostros ad Sacrorum Principes tantæ Majestatis jura detulisse, quod si quibus Divina curæ sunt, pro melioribus habeantur, vel in quos affectati imperii suspicio minus cadit; qui sacris ordinibus initiati.

tiati. Nulli verò parem dedere potestatem, quia electoris populi disparia studia, facilius ab uno conciliari posse credidere. Cum ergo partim hæc potestas, partim diutini interregni pericula commonerent Archiepiscopum officii, convocavit è vicinioribus terris præcipuos Senatorum, ac eos præsertim, quos amore & plausu in populum valentiores credidit, petiit sententias, tum senatusconsultum latum. Ut Anna soror Regis demortui, antequam ulterius de ejus statu respublica decerneret, tuendo dignitatem Reginalem, Lencicie aut Augustavii commoraretur, Dati duo è senatu qui cum Majestate eam haberent, alter Episcopus, alter è seculari Senatu, Dictum de legatis externorum Principum, qui ante obitum Regis responsa acceperant, intra octavum diem Polonia abessent, multa clandestina consilia disseminari per eos, in populo, non tutum Senatus intellexit, Cæteri qui ad Electionem futuri Regis studia Principum conferebant, intra Poloniam manere jussi, discretim tamen & remotius ab Electionis loco, ne factiosos quosque convenire aut conveniri

niri possent, singulis dati præcipui è nobilitate custodes, tum locus manendi in diversis urbibus. Dies insuper dicta Provincialium Conventuum; generalia Comititia in diem VII Januarii anni sequentis convocata. De iis Comititiis per literas cum Palatinatibus actum, cum Ducatu Prussię, & magno Ducatu Lithvanię, per senatores agere visum ad maiorem edicti auctoritatem. Cum enim Prussia, prope duo sæcula ab ordine Teuthonico, (qui & Cruciferorum vocitatus) repetita, & postea mutuis pactorum discensibus agitata, ideoque haud firmiter reipublicę esset annexa: Verebatur Senatus ne illo interregno, ac dissoluto rerum statu, in partes secedendi occasionem captaret, præsertim cum ab iis partibus diversi à Polonis mores, lingua, quod maximum, habitus, & super hæc religio, infirmum cum diverso populo unionis glutinum, starent. Lithvani verò licet diutino linguę & morum Polonorum Commercio, ferè in Polonos degenerarent, & populi adscripti essent legibus, quia tamen magis reverentia Jagellonicę regnatricis domus, è suis hæredibus sanguinem,

&

& Successionem Ducatus trahentis, quam suâ sponte unionem ferre videbantur, iusta suspicionis causâ oriebatur, ne post decessum Sigismundi Augusti, alios spiritus & Principes caperent. Ad utrumque populum missi delegati, tam Senatorii, quam Equestris ordinis, præsentia, & auctoritate totum acturi. Ultimum consultorum ejus conventus erat, ut nobilitas parata cum armis, reipublicę casibus adforet. Ratio horum armorum ea semper fuit, ac nunc est: Cum antiquis sæculis majores nostri, regum ærario contribuere ducerent haud ingenuum, æquiùs illud cum decoro retinere, ut periculosis reipublicę temporibus, pro facultatibus privatis, ternos sexenosve Equites armatos, in castra singuli ducerent, proprio ære militarent; quare ingens conflabatur exercitus. Hoc militię genere Primitivi Poloni in orbem eundo, Bohemos sæpius vicerunt, Germanorum exercitus fugârunt, ordinem Teuthonicum vel Cruciferorum, seu deleverunt, seu ad paucissimas reliquias redegerunt, cum Lithvanis antea inimicis prospero Marte certârunt, Roxolanos

pa-

pacârunt, Turcarum Orientis Principi terrorem incusserunt, Moschos debellarunt, Tartaros domuerunt. Cum his gentibus tercentum & aliquot praelia commissere, vix decem sensere adversa, antiqua memorando, cum universae gentes velut è condicto populum Polonum oppressum cundo, per se dudum pugnam, armis in melius exercuissent. Neque mirum praeterea, quod ab antiquis notatum scriptoribus nusquam pari numero, necdum medio Polonos cum hoste in arenam descendisse, aut si vincere contigit, millena illinc periisse capita, hinc ne centena, aliis enim populis eminens ferire ars est, huic genti communis certare natura, quo ictu rarius, aut nunquam aberratur; Grave postea videbatur Polonis, ad veram libertatem aspirantibus, nusquam quietam domi vitam vivere, jam è familiaribus penatibus regum mandatis ad bella evocari, jam caram conjugem jam liberos deferere, quorum amore capiuntur ingenui, aequè atque ignavi, Adhæc magis pro libidine Imperantium, quàm pro republica arma geri suspicatum, bella è bellis gratuito quaeritari, quod

quod nullo regalis æris dispendio parati haberentur exercitus, tum illud quoque non leviter obstitit, Sat nempe magnam è parva rempublicam crevisse, à Septemtrione sinu Baltico, ab Oriente Ponto Euxino, à Meridie monte Carpato, pro limitibus terminari, invigilari potius, quàm ratione servarentur non quàm pararentur imperia, rapere, ea facile; tueri, ultra quàm esse difficillimum; non magnitudine, sed recto consilio & concordia stare universa: Romanum olim imperium facile cecidisse, cum magnitudinem sui sustinere non posset, utrumque esse penes vitium, immensum imperium, atq; minimum. Quocirca consensum Ordinum in eo Rex desiderat, quod absolutæ potestatis dudum fuerat. Afferunt nonnulli, CCCXXX, vel ultra millia equitum posse numerari cum mota sedibus suis sub signis steterit nobilitas; Ego quò magis vero cohæream, millia ducenta, aut parum ultra, dixerim, non gravia tamen castris onera, sed manus bello aptas. Nam Polonæ Nobilitati ea vitæ constat ratio, more & usu antiquata, ut cum ex umbraticis Scholarum studiis excesserit, militaribus se

se accingat, signa sequatur. Turpe aut derisorium hic maritum agere, qui nulla stipendia numerarit, nec facile creditur posse togatum rempublicam administrare, qui in fago minimum profuerit. Univerſa juvenſus bellis intereſt, quo quiſque imaginibus majorum clarior, ſuæ ad naturam domus, promptius à domeſtico otio in caſtra migrat, neque poſt emerita ſtipendia Martis deliciorum oblitus, arma abjicit, verum propè ut recepturus ſeponeſt, equum militare in deliciis habet, acta pericula cum guſtu ad focum memorat, vocari, aut iterum currere in caſtra, in æquo habet. Hoc vitæ genere & Plebejorum Nobilitas, & Nobilium fama, paratur, nec majores ſuos, verum ſe ipſum rempublicam defendiſſe, in laude reputatur. Illud eſt, quare Polonia hoſtium nominis ſui viribuſque ire contra poteſt (aut ſi verum dixerim ante potuit, nam quantum hiſce annis ab antiquis moribus reſceſſimus? caræ parentum libertatis & bellicæ virtutis prodigales filii, in noſtros poſteros indiſcreti) benignioribus fatiſ, huiſce gentiſ ordinantibus, ut ea ſola reſtaret, cui Chriſtianus

nus occidens libertatem deberet. Magni certè momenti eſt hæc evocatio generalium armorum, præſertim ſi ad numerum, & ordinem redigatur, ſi pro ratione temporis aut ſingulos in annos, hoc anno militent Palatinatus tres, altero totidem, & ſic deinceps; Commodiſſimè ſine impenſa ærarii defenderetur reſpublica, mutuam inter æmulationem Provincialium virtutis, & fortium; ac colonorum quietem à tributo. De Generali Evocatione armorum locutus ſum, luſtrum ſeu cenſum non intermittam. Priſcis legibus luſtrum Provinciale generalem Expeditionem ante, condebatur: Prodibant in campum Nobiles pro poſſe fortunarum, arma, equos, comitatum, quæque futuro bello opportuna viſenda daturi, & nomina præſentes inlaturi in tabulas, abſentiam, poena publica infamiæ vindicante, ſic rempublicam ſe ipſam noſſe oportuit, quantum civium ad bella caperet. Nec injuria ſi ulli prætextus obſtitere abſentiæ; providuis nobilibus ære conducti armati, pro decrepitiſ parentibuſ robuſti ſtetere filii: infirmorum tamen reſpectuſ habituſ, eaque legiſ

D 2 ſeve-

severitate, ut transacto bello, verè infirmitatis (idque non sine juratorio teste) sacramentum exigeretur. Inoleverat tandem mos in annos singulos lustrum provinciale condere;* quia utile videbatur commonefacere nobiles officii, quatenus arma non negligentius curarent, & parati lustro non imparati repentinis adessent casibus, cunctantius secus prodituri in aciem, si tum arma quærerent, dum pugnandum. Quis non fateatur? pulchrum fuisse ea vexatione incolas assuescere militaribus, nec otio segnescere, imo utilius reipublicæ civium arma parari, quàm aurum colligi, hoc sæpe incitari avaritiam hostium; illis contundi potentiam. Ulla tum erat senatoris aula, armis vacua, aut non loquax, qualiter bella gerantur? quomodo vibretur ferrum? equus frenetur, ascendatur, flectatur? ulla nobilium domus, ulla viduarum. Annotavit curiosa rerum magnarum memoria, in apparatu primi lustri, multa millia armorum, ære privatorum emptâ fuisse, partim ex iis, quæ domi parabantur, partim ex externis & aducticiis. Mirabantur vicinæ gentes ad quas rei fama delata, cum tanto

* Constitutio armorum 1562 & 1563 & postea anni 1627.

stre-

strepitu à Polonis ad arma concurrere, hostes timebant, imo amici verebantur; hi ne quid insperati ab amica gente in se strueretur; illi ne suas injurias populus Polonus ultum iret: Demum Polonia pacata, universis terrori fuerat quæ tanto auro ferrum & arma quæreret: idque precium capiebatur militaris apparatus; Sed ut singula hujusce rei percurram; Latum erat; In universo regno, lustrum convocari una die per Provincias, partim ne armati nobiles diviso tempore, commoditatem haberent coeundi in audaciam, partim ne mutuatis armis, aut equis uterentur, quibus omnibus singuli simul opus haberent; quia verò inter armatos rationem iniri reipublicæ periculosum, unde secunda metuum materies; de negotiis publicis tunc loqui vetitum, nomina singulorum inscribi oportere, reliquorum neminem teneri. Placuit ille apparatus primùm omnibus, verùm obstitere postea rectè facto, qui magis cum aure Principis, quàm cum libertate amant loqui, passim insurrantes. Quare pateretur armari populum, cui inermi facilius imperitaretur? precarium esse in armatos, nisi armato imperium, aut iner-

D 3

mes

mes oportere in lustrum convenire, aut obviandum rigori legis, quæ severius vetaret absentiam; Hunc esse grandævum, illum ære alieno oppressum, ægrotum (aut quæ ingeniosior advenire potest domestica necessitas) occupatum; minorem ideo poenam irrogandam, aut (ad speciem clementiæ) nullam, sic nulla vetitorum poena, nil nisi forent vetita; Plures verò in quaque republica sæpè esse ignavos, ac simplices, quibus metu, nisi poenarum legem violare piaculum est, dum hæc tolluntur, major pars civium leges violat, tandem prudentiores, cum recti amore dudum proba tenuerint, scelus sequuntur quod impunitum vident, præsertim si virtus cum impensa habetur. Hæc & alia ad speciem humanitatis loquebantur mali nati venditores libertatis. Placuit consilium (sed ignavius) plerisque civibus, jam minor impensa apparebat, jam minor cura, inermes in lustrum coire, nec tam frequens alere famulitium. Atque (uti plerisque rei private studiosis magis cum libertate fieri videntur, quæ nullo privato constant ære) facile assensere dictis, sub melle, fel-

fellis ignari. Tum potenti factione, in alienum ambitum & suam perniciem stultè ingeniosi, comitiorum eo pepulere auctoritatem ut poenis statutorum demeretur, sic ab Fisco ad nummariam decursum mulctam. * Libertatis species nonnullis videbatur, cum initium esset servitutis (quasi quis imprudens in eo libertatem aut parsimoniam prætendat, si familiarem gladium emere prohibeatur, velut inane pondus ambulanti impedimentum negotiandi; non pondere potius liberandus aut impedimento, sed crudeliter exarmandus in obvii cujusque ac potentioris innocuam prædam) Quia verò ad hæc nummaria poena negligentius ab absentibus repetita, jam pauci, jam nulli in lustrum visi, jam plane iis gradibus lustrum interiit, maxima libertatis, maxima potentiæ rerumpublicarum pars. Unde pleraque incommoda accipit in dies respublica. Si oportet convocari ad idem, pauca aut nulla arma in domibus nobilium reperirentur, nulli ad bella equi, dicam planè (quid in tam aperto reipublicæ morbo blandus sim?) otio se gnescent fortes, & illa arma, quæ continuo usu

* Constitutio annorum 1620 & 1627.

usu atterebant, perpetuæ dicarunt rubigini, interim mali accendunt in majus ignaviam, ac sine metu totum suum pervastant perambitum, invalidâ republicâ, primi; si virtute valeret, ultimi: sibi boni, in publicum perniciosi. Cos hæc erat virtutis Polonæ, cum alii pro Patria stare discerent, alii contra Patriam aut leges moliri aliquid vererentur, cum inter armatos cives sæpius comparendum erat, periculum inde suspectis, aut metus, gratia benemeritis civibus. Ad hæc cum libertate cohæret posse cives insimul convenire; Convocamur nunc ad circulos comitiales, de republica disceptaturi, sed vocati plerumque cum dedecore absumus, quia non adest poenarum necessitas, ac sensim dediscimus tractare rempublicam, verum in lustrum prodibant omnes, lege, poenâ, amore patriæ impulsî, ut tam hi pertinaciùs retinerent Patriæ amandæ zelum, quibus ea cordi, quàm commonerentur suæ virtutis, qui aliàs domestico tenentur otio, scirentve omnes è singulis rempublicam componi, ac à singulorum manibus ejus dependere præsidia. Providendum idcirco his quibus respu-

respublica cara, ut lustrum quod recentissima intercedit memoria, suæ legi restitatur, dum hi supersunt, quorum adhuc ætas rectorum memor est; etiam boni mores diutiùs intermissi, gravatè in rempublicam recipiuntur, quia recenter natis peregrini videntur, vel quia bona non gustata minus desiderantur. Lustrum tenuit magnitudinem Romanam, quoties intermissum torpuit Romana virtus, quoties renovatum, seipsam velut nesciens movit lacertos; profundo excitata somno, ac nisi valentissimâ republicâ celebratum. In Occidentalibus Europæ partibus, aut etiam alibi, quâcunque unius dominatus absolutum tenet imperium, armatum lustrum videre nusquam est, metus inde regnantibus, ne coeuntes cives & ingenui; de absolutâ sibi consulant libertate. Quid ni ergo periculosum, liberis populis, in mores Monarchici dominatus cultorum avidiùs ruere; Sed quo penna & bone affectus laberis? Jam ad cursum Historicum redeo.

E

An-

Annus Christi, MDLXXIII.

Approximante interea septima die Januarii: cuncti Senatorum è Polonia, Russia, Lithvania, Borussia, Livonia, ac reliquis gentibus sub nomine reipublicæ latentibus, item è singulis Palatinatibus, equestris ordinis delegati, Varsaviam confluebant. Postquam dicta illuxit dies, senatus cum legatis provincialibus, in templum processit, pulchrò more quæque comitia ab auspiciis Dei incipienda ratus: inde in curiam ventum; senatorium conclave senatus, suum quoque delegati Provinciarum ingressi. Prima cura incessit senatum, de securitate Comitiorum; Legatos verò de eligendo collegii Principe seu Marschalco, pro more directoriæ potestatis, à singulis sententias petendi, notandi, coæquandi. Postquam utrumque perfectum; missi ad senatum, qui peterent tempus conclave suum ingrediendi, quoniam haberent nonnulla, quæ senatui nomine equestris ordinis referrent. Facile concessum. Tum ingressi in senatum legati, ac omnium nomine sic locutus coram Marschalcus.

In-

Ingredimur Legati tuum conclave magne Senatus, novas facies ferentes, quia nova ipsius senatus vel quòd universæ reipublicæ nova jam est facies: ingredimur enim, non ut antea Sigismundi Augusti in hoc Solio regali regnantem dextram exosculaturi, non ut salvo principe salvam tantum rempublicam habeamus vobiscum consulturi, verum & Principem deploraturi, & utrumque, tua verò (parce Senatus) causâ, quia utrumque Reges fatum aufert, alios verò benigna numina populo conferunt, quia plures dari & auferri possunt, ast reipublicæ salus unica est, & perdita dari ultra non potest. Nobis item non adeo dolendum foret, quia principem mors abstulit, qui ultra eligere possumus, sed quia rempublicam periclitari videmus, ea verò luctus maxima esto causa. Septimus mensis agitur quo nescimus magisne funera Sigismundi Augusti respublica sentiat, an vestram senatores, tuam verò Interrex, maxime incuriam, quem respublica à recepto Archiepiscopatu perpetuum Primatem ac Interregem habere voluit, ne si primum post regum funera in eum creareris, qui nunc es, vel

E 2

crean-

creantium mora noceret reipublicæ, vel tu ipse primum factus, officio uti ignorares. Jam verò, cui statim post fata regis comitia dicendi potestas erat, quia hunc in diem usque prolata, iustè conquerimur nomine Palatinatum nostrorum, quorum delegati huc venimus. Nec minus vestra intererat Senatores consilia Interregi porrigere, quæ regibus dare tenemini, & in hoc periculo reipublicæ, quæ destituta nunc jacet, agere diligentius oportuit. Consiliis sciat vos habere sibi respublica Senatores, non titulis, officium tenere arbitramini non honorem, tum verò honos futurus dum officio satisfeceritis. Non hæc sellæ curules faciunt Senatores, sed labor, sed vigilantia, in republica, Sellas scitote datas esse Senatui, non ad quietem, non ad inutile otium, sed quia longum & cum labore de republica consulere oportet, stando autem fastidium brevi capitur, brevi autem fit quod stando perficitur, An forsân non in eadem navi periclitari, non eadem reipublicæ ruinâ, quâ nos obrui speratis, qui tardè velut in alieno periculo laboratis. Si æterna nomina contemnitis, officii saltem

tem vestri, conscientiæ, Dei curam gerite. Cui nam hæc mala quæ præsentī interregno perpassi aut perpassuri sunt plurimi inuri creditis? nonne vobis? imò verò vel maximè: vos injuriam fecistis, qui non obviastis. Non quæso in aliquem vestrum cadat, ut arbitretur sellam senatoriam capere, esse honoris, à negotiis reipublicæ abstinere non esse vitii, si in publicis negotiis, unus alium circumspectantes dicatis forsân singuli; Sunt alii perquam plurimi, qui de republica consulant, me unico absente parva diminutio fiet Senatus. Nullus credite mihi tum reget rempublicam, si verò passim dictitetis. Nescio utrum ille vel alter aderit consiliis, verum ego pro munere adero, tum respublica felix futura, tum ejus curam universi suscipient, dum singuli cæteros in dubium vocando aderunt. Agite tandem Magni Senatores quid ultra restat? en universi convenimus nobis mutuo non defuturi, consulamus tandem Patriæ labenti. En vidimus quam multi Palatinatus nequaquam bono exemplo sibi in partibus circulos fecerint, & vim Comitiorum falsò usurpârint, licet tamen à liber-

tate non aliena tulerint, & quæ credo authoritate horum Comitiorum, non improbabitur, authoritas tamen reipublicæ non leviter distrahitur. En universa diutino interregno in factiones scissa. Nulli bono interregna placent, aut vitioso cuique nusquam satis: haud diu ergo procrastinandum, ne aut ignorare videamur eligere, aut concordem fieri, ut eligamus.

Nimis acerbè in Senatum hæc dicta videbantur à Marschalco, verum quia nomine confessus Legatorum loqueretur, modestius tulit, præsertim cum à vero non discreparent (mihi prorsus non constat cur tam serò comitia, ne dum verò electio habita sit, cum antea bimestere interregnum grave haberetur; nisi error Archiepiscopi in causa, aut studia quorundam dissidentium in religione, qui severitati legum antiquarum, contra se latarum, demptum per contradictiones voluere, tutiusque sibi procrastinationem inter, factione grassandum credebant) Breviter responsum legatis. Non sibi eam calamitatem debere imputari, sed malefiventibus fatis, quæ dum suum ordi-

ordinem sequuntur, hominum consilia sursum versumque agunt, & ulli voto obtemperant. Grates potius habendas Numini, quod tam diu concussam Patriam melius voluerit habere, cum universas Provincias in unum coegerit, unde bonum omen potius fumerent, nec desperarent brevi habendum Regem, quem universi habere vellent, interim agerent legati, quæ tempus posceret & respublica. Post hæc apertæ literæ Ivoniæ Palatini Valachia, Magni Tartarorum Han, & Turcarum Imperatoris. Princeps Valachia testatus amicitiam populo Polono, pro spontanea submissione, & subjectionis juramento (more antecessorum regno Poloniae præstito) credo eâ ratione tentavit amicitiam, seu patrocini-um Polonorum, contra vim Turcarum Principis unde bellum sperabat. Lectæ iterum literæ Magni Tartarorum Han, quibus (amicitiæne, vel astu, dubium:) suasit ne è Moschorum gente regem Poloni caperent, si rebus benè consultum vellent, semper Moschum Polonorum fuisse nativum hostem, item & Tartaricæ gentis, neque posse eo regnante, inter Po-

Polonos Tartarosve, foedera firmum teneri, potius aliis in gentibus Regem quærerent. Aperta demum Epistola Turcica unde nihil præcipui intellectum, quàm petatum pro Hano Præcopensi Tartarico; Ut stipendium quotannis pendi solitum Tartaris Præcopensibus, tum verò aliquandiu detentum, solveretur. Ad ea fremebundi respondere ordines; Bello puniendos potius Tartaros, qui non ut stipendiarii, sed velut hostes, proximo anno xxx millium exercitu, Podoliam invaserunt, & aliquibus vicis incensis, opimam in suam terram traxere prædam. Nec sufficere authoritati reipublicæ, quod per Bucacium Capitaneum Camenensem cum tumultuaria manu militum impugnati, & magna ex parte diminuti forent, sed graviter ferre populum Polonum (responsum) quod ea invasio ultra datam sibi fidem accidisset. Post hæc loqui coeptum, de ordinanda republica, de securitate Electionis, loco, & tempore, demum de stipendiis scribendo militi necessariis. Ad ordinem interregni: placuit sequi sententiam conventus Cracoviensis, & aliorum Palatinatum, quorum

con-

consulta supra recensita. Electioni dies VII Aprilis dicta; locus, medio Varavia lapide, in subjacenti campo. Dum enim Regem eligere oportet, non per delegatos, Comitiorum more, sed per se rem agit nobilitas; tutius credens Comitiorum negotia legatis concedi posse, ac conciliorum errores facilius corrigi, quàm si malum Principem elegerint. Conferre item ad securitatem imperantium, & obtemperantium constantiam, Regem per omnes eligi, bonos namque malosve elegerint, non aliis sed sibi imputari, & sine murmure quemque laturi. Quare illi multitudini nec curia, nec conclave sufficit capiendū, unde militariter sub dio, eligere mos tenet. Sic illis Comitibus de securitate Electionis diligenter actum. Sclopos, arcus, & alia præliorum arma circumferre, severius prohibitum. Famulitium à loco collegii semotum, ut omnino componerentur ad quietem & modestiam. Quod verò tributa attinet. Non agricolæ, non opifices, non cauponarii & mercatores, non ministri horum omnium, in vicis, urbibus, & oppidis, absque tributo missi, item Schismaticorum sacrificarii & Armenio-

F rum,

rum, à singulâ marcâ census, molendinarii à lapidibus, nautæ à navibus, Judæi à capite; denique quæque personæ, sub titulo nobilitatis non laterent, contribuere jussæ, cessere quoque infulati Senatores; bono exemplo ac zelo Cleri nomine, parte decimarum ut in ærarium deferretur unde ingens corrasum æs, multis millibus equitum peditumve in copia sufficiens, quare firma limitum parata præsidia, ne provocaret in arma facilitas invadendi, amicos æque ac hostes. Post hæc solutum Collegium convocaverat interea septima dies Aprilis Electioni novi Regis data, Senatum, & cunctos equites. Jam Varsavia, jam circumjacentia oppida adventantium multitudine angusta erant, verum partim tanti actûs gravitas omnia composuerat in modestiam, partim singuli sese mutuo circumspectantes, significavere quosque motus sibi damno, quietem verò suo servituram commodo. Ad collegii præparamentum & animorum alacritatem sola desuper desiderabatur gratia. Hanc in diva ade ordines quesivere DEO & Matri Virgini pro more gentis vota ferentes, ut ab illis alta-

altaribus, extra urbem bono progredierentur Omine. Steterunt multa virorum millia in agro. Equites per Palatinatus & tentoria divisi. Senatores cum interrege pro autoritate mediis confedere castris. Placuit legatis externorum Principum dari confessum, ac primum legato Marchionis Brandenburgici Ducis Prussiæ uti Vasallo & domestico, vel quod necessaria quædam se allaturum dictitabat. Is multâ oratione poscebat suo Duci locum dari in Senatu. Civem Polonum esse dicens, titulo Prussiæ & prætextu, quam nomine fiducia-rio à republicâ teneret. Huic responsum. Sufficere Duci beneficium reipublicæ, cui tanti Feudi munus contulerat. Locum verò in Senatu & sufragium in eligendo rege non posse concedi. Intromissus post eum in plenum utriusque ordinis confessum legatus Pontificis, Joannes Franciscus Commendoni Cardinalis. Hic salutatis ordinibus literas secretas à Pontifice reddidit: Tum ipse eum in modum latino sermone locutus; cujus formalia suggero.

Quæ Pontifex Maximus in vestra regis eligendi
F 2 *deli-*

deliberatione gravissima atque maxima à Deo precatur, ut vestrae mentes atque sententiae Divino instinctu Spiritu, salutem vobis, & huic regno incolumitatem & dignitatem praestent, eandem mandatorum meorum & legationis summam esse voluit. Nam quemadmodum sua Sanctitas indictis Romae ad omnia templa publicis supplicationibus, & suis & populi precibus **DEUM** placare non destitit, ut Regem vobis concedat qualem & vestrae & universae reipublicae Christianae tempora postolant; ita vos hortatur, ut in re tanta, quantà major vobis nulla esse potest, non tam quid in praesentia ipsi possitis, quam quantum momenti in eo sit, quocunque judicia vestra inclinaverint, animo reputetis, atque hac potestate sapienter utamini. Est enim res huiusmodi, ut in unius decreti vi summum aut salutis aut exitii discrimen vertatur. Quae intelligens Pontifex, sicut ex litteris, (quae modo recitatae sunt) audivistis, haud minus quam Christianae reipublicae Parentem decet, sollicitus de vestra salute, Comitiorum consiliorumque vestrorum exitum spectat. Verum ego vellem, ut ex eo templo, unde pias ad **DEUM** preces pro vobis mittit, quā pace, quā tranquillitate interregnum hoc, una vos Patriae charitate, & legum reverentia conjungente, peregeritis, intueri posset. Bonam profecto spem ex vestra virtute percipe-

ciperet. Est enim singularis exempli res in libero regno rege diu caruisse, & silentibus Regis morte prope omnibus legibus, omnes tamen ex lege vixisse, & suam cuique voluntatem, suum cuique in Patriam studium pro lege fuisse, ut in tot nobilium & maxime militarium hominum millibus nullus tumultus aut vis, nullae seditio- num turbae extiterint, nullus omnino armorum sonitus auditus sit. Quod cum vobis ipsis salutare & praecclaro posteris vestris exemplo fuerit, tum certe apud omnes nationes moderati animi admirationem habebit. Quam ego gloriam & vobis ex animo gratulor, & mihi ipsi meo quodam jure gaudeo, cui in his quae de vestris laudibus, & republica praedicare consuevi, tam illustre testimonium dedistis: Quod si quā pietate, orbatu rege, pacem patriamque servastis, eandem hoc in loco, in dicendis sententiis ferendisque suffragiis retinueritis, si unam animis reipublicam complectemini, si nihil nisi ex veteri more & majorum institutis, quibus haecenus respublica stetit ac floruit, agi patiemini, equidem non modo spem, sed laetitiam delecti concordissime optimi regis, jam animo percipio. Eam vero vestrae reipublicae formam considerans, admirari soleo sapientiam majorum vestrorum, qui regni & libertatis modum ita temperarunt, ut inter supremam unius potestatem, & dissolutam

multitudinis licentiam, tam firmam tuendarum legum, & propagandi imperii rationem excogitarent. Hanc illi innumerabilem Equitum multitudinem amplissimo diffusam regno, paribus viventem legibus, (& æquo inter se jure ita viventem, ut una aliqua videatur esse ingens civitas, quæ multas & longe distantes provincias sit complexa) haud alio imperio regi posse, quam regio intellexerunt. Cum verò hoc quemadmodum est præstantissimum, ita sit periculosum libertati, iidem utrumque viderunt, & rege rempublicam indigere, & ne Rex gravis communi libertati foret, providendum duxerunt. Cum magistratus in republica institui nullus posset, qui regem potestate anteiret. Spiritualem ordinem assumpserunt eumque in specula libertatis, & præsidio reipublicæ collocarunt, nullumque sine eo publicum consilium esse voluerunt. Cum enim Episcopi instituti in populis sint, tanquam nuntii & interpretes DEI, ad eorum dignitatem per se maximam adjecere humanas opes honoresque in republica amplissimos, quibus communiti & regem in officio haberent, parentumque Majestatem apud eum obtinerent, atque inde custodes ac vindices libertatis existerent: quod sæpe factum esse rerum vestrarum scriptores memoriæ prodiderunt, ut esserentem se regum licentiam, saluberrima Episcoporum admonitio coercuerit.

euerit. Quamobrem cum ita respublica sit constituta, ut fundamenta libertatis, in religionis & ecclesiæ ordinis dignitate collocaverit, nemo, ut arbitror, dubitat, quin necessarium sit ad statum reipublicæ conservandum, ut regem avitæ & Catholice pietatis cultorem habeatis, ne si spreta fuerit aut etiam ejecta Ecclesiastica authoritas, tanquam evulsis iis radicibus, quibus primum fixa & confirmata est, vestra libertas evertatur ac concidat. Cujus rei exempla utinam nulla haberetis, quæ nimis multa vobis ad cavendum horum temporum pravitas præbuit. Sed profectò videmus in quibus provinciis par tuendæ libertatis ratio instituta erat, in iis sublatis per eorum dominatum (qui à Catholica religione desciverant) episcopis, non solum libertatem oppressam, sed & nobilitatem extinctam esse, & omnia sub unius arbitrium voluntatemque redacta. Id ne vobis accidat, vestræ imprimis prudentiæ, vestræ in patriam pietatis est providere. Ut regnum hoc nobilissimum quod semper propugnaculum habitum est Christianæ reipublicæ, iisdem rationibus conservetis, quibus initium stabilitum esse intelligitis: Id enim, id, fortissimi Equites, est firmamentum vestræ libertatis, quod qui comminutum & labefactatum cupiunt, eodem tempore concuti totum, & dissolvi rempublicam volunt.

Multa

Multa vos quidem & magna à DEO beneficia habetis, qui regnum vestrum à Baltico mari ad Euxinum, ab Odra flumine per immensa regionum spacia Boristhenem ultra propagatum, tantis rerum opportunitatibus auxit; sed pulcherrimum illud est, quod eligendi regis facultatem vobis tribuerit, ut regem habeatis, non eum quem sors ex certa hæreditatis lege dederit, sed quem vos ipsi dignum (à quo regamini) judicaveritis, quo profectò in rebus humanis nihil videtur esse præstantius. At non hoc solum munus dignitatis & amplitudinis plenum vobis elargitus est DEVS, sed munus ipsum novo, & nobiliore munere cumulavit, cum id non humanis viribus aut opibus (quanquam ne his quidem, vos non abundè instructos esse voluit) sed bonorum omnium maximo & potentissimo, Catholicâ religione fundavit. In qua utinam omnes consentientes essetis, neque hæc novitas & varietas opinionum, quibus scinditur Christiana respublica, in Poloniam unquam pervasisset, & in hanc gentem, quæ suis juncta & consentiens legibus, præsidio esse Christiano nomini potest, hoc malum invecum esset. Quo ægrota-
re vestram rempublicam & ipsi sensistis, qui proximo
Warsaviensi Conventu ei mederi cupivistis, &c.

Hic de una religione longum admodum differuit & facundè. Quàm felix respublica futura,

tura, si vera ei contingat religio, quam infirma & ad casum properans, si adulterata & varia. Longum foret recitare totam Legati orationem, quam prolixius perorabat, solum sub-
jiciam Epilogum.

Decernite ergo nunc concordibus vocibus regem eum, qui maxime reipublicæ utilis sit futurus, qui vestro beneficio ad vestram salutem utatur, qui cum à vobis creatus & tanquam genitus Rex fuerit, evadat ipse Patriæ & vestrum omnium Pater, amator reipublicæ, conservator legum, idem erga DEVM pius, fortis adversus hostes, in gubernandis gerendisque rebus peritiam, in jure dicundo justitiam diligentiamque adhibeat, in domestica consuetudine humanitatem, in omni publica actione dignitatem Majestatemque retineat, nec ipse voluptatibus occupetur, nec juventutem languescere otio patiatur, sed exemplo & præmiis, bellicæ disciplinæ laudem excitet. Sit regia domus tanquam templum pudoris, modestiæ, religionis, ut liberi vestri quos in regis ministerium traditis, ex ea velut scholâ virtutum, digni Parentum honoribus evadant. Haud ego sum nescius regem his præditum ornamentis, oratione effingi facilius quàm inveniri; verum neque vobis defuturus
G est

est quærentibus, & ut talem habeatis; multum in vobis ipsis positum est, non solum deligendo illum, sed etiam instituendo. Quem enim non optimum regem efficiatis, si quot estis Senatores, tot monitores regum esse volueritis? si regis salutem quàm gratiam malueritis? si publica commoda privatis utilitatibus antetuleritis, si denique hoc propositum habebitis diligentissimèque operam dabit, ut & vos ex legis præscripto regis imperio obedientes sitis, & rex ita obsequio utatur vestro, ut se liberis & volentibus imperare intelligat; hoc enim modo & res Polona augebitur, & libertas vestra conservabitur, nec dominatu offensa, nec corrupta licentiâ, quæ plerumque falso libertatis nomine exitiosam servitutem concipit, ac parit. Ad hunc statum rerum vestrarum tuendum communiendumque, vos Pontifex hortatur; atque ad eam rem mihi mandavit, ut & in præsentia vobis, & paulo post, simul vobis, simul regi vestro summum Paterni animi studium pollicear, ac deferam, ut omnia vos quæ non solum conservando, sed etiam augendo aut ornando huic regno sint, haud aliter ab se quàm ab optimo Patre postulare atque expectare velit; tum sicuti vobiscum egit de rege (réque vestra) eligendo, vobisque author fuit, nihil à Majorum

con-

consuetudine & rationibus discedendi, ita regem quem elegeritis verbis suis admonere me voluit; ut memor à vobis accepti regni parem vobis gratiam referre studeat, nihilque sibi aut ad fidem præclarius, aut ad charitatem optatius, aut ad stabilitatem firmitus, aut ad nominis sui commendationem amplius ducat, quàm ut hanc rempublicam, hoc libertatis jus, servitum tectumque retineat, ac defendat. Me verò ipsum commodis atque utilitatibus vestris, quantum opera atque studio meo effici possit diligenter sua Sanctitas inservire iussit, in quo quidem si quantum voluntatis atque animi, tantundem facultatis esset de vobis merendi, etsi pietati & amoris erga vos meo nunquam satisfacturus essem, vobis certe ipse satisfacerem. Hæc sunt de regno, de vobis, de novo rege Sanctissimi Domini nostri mandata, hæc vota Parentis reipublicæ, hæc ut consequi possitis suis ille vos precibus DEO commendat, id maxime orans, ut actionem hanc, in qua vestrum omnium salus vertitur, suo Sancto Spiritu regat, ut his comitiis, eum regem consentientibus studiis renuntietis, sub quo florentissimi beatissimi que vivatis.

Gratè sunt accepta vota Pontificis, atque gratiæ habitæ pro Paterno affectu & moni-

G 2

tis,

tis, nec errare Pontificem (responsum) quod florentem rempublicam Polonam vellet; eam felicitatem totius Christianitatis esse, Polonos inconcussos stare, & barbarorum telis opponi pro orbe Christiano. Eadie non ultra sessio habita, protraxerat diem longior sermo legati Pontificii usque ad vesperam. Romanorum Imperatoris Oratores sequenti luce adesse iussi, dum intromissi in collegium. Eorum alter eo sensu locutus. Non intra limites tantum huius magnæ Patriæ, Sigismundi Augusti Regis vestri, tristis animos populorum occupavit memoria, verum per vicinas vobis gentes, imo totam Europam latè diffusus mortis rumor, triste infimis mortalibus spectaculum præbuit, qui sic cadere magna vident, triste principibus, quicum omnia possint, iras tamen fatorum vitare nequeunt: verum ad Maximilianum Imperatorem Romanorum (cujus nomine huc adventamus Oratores) magis quodammodo pertinere visum, qui jam non jure communis mortalitatis, verum necessitudinis, quæ partem cum magna Jagellonidum domo, partim cum vestra republica antiquitus intercessit,

sit, dolere sibi necessum videt, cum Sigismundi Augusti funere, ultimi stirpis Jagellonum, & tantæ consanguinitatis domus, & amicitiae secum populi Poloni, grave pignus amitti sentit. Ideoque nunc per nos Oratores suos, cum vestra republica, antiqua propinquitatis fœdera, confirmare: nec se fato Sigismundi ab amicitia Populi Poloni alienari velle, significare statuit, è vestra parte eadem expectaturus. Quia verò vos in ea parte versari didicit, quod majorum vestrorum more, vacante imperio, ad novum eligendum Principem descenderitis, summum implorat numen & præcatur, ut vota vestra eum inveniant Principem, cujus annos respublica virtutibus metiatur, Christiani Principes amicum habere gaudeant, hostes inimicum vereantur. Ad cujus Electionis gravitatem, licet minimum dubitat Imperator, tibi, magne Senatus, vobisque, liberi Equites, digna deesse judicia, quominus capere Principem ignoratis, qui tantum regitis imperium, quominus (dico) malum inveniat, quem nisi vobis quæritis; noluit tamen ea præterire per nos legatos suos ad vos deferendo,

do, quæ huic iudicio non inutilia iudicavit perficiendo. Quibuscunque populis factorum vestrorum fama non est ignota, iidem probe sciunt, hanc Christianam rempublicam, cum multa alia in eligendo Principe, tum vel maximè Catholicam fidem quæsiuisse, cum sanctius fidem sibi ab eo servari crederet, qui vera fide Superos coluisset; nescio enim, quomodo eos veremur homines, qui diversos à nobis colunt ritus, nisi forte quod in minimo facile adversari credimus, qui differt in maximo. Cum verò Divinorum majores vestri curam habuissent nec humanam intermittere auctoritatem, claritas Stirpis, domus antiquitas, magna Majorum nomina, & multæ imagines, in ejus genere quæritabantur, qui cæteris imperaturus esset, ne secus incolis contemptui, aut vicinis foret ludibrio; non enim purpura sat tegi credebant, quæ generis fæderet obscuritas. Nec satis in imperante visum, Majorum gloriâ velut alienâ virtute clarescere, ni sua quoque probaretur, ab animo eum metiebantur, à pacis & belli casuum notitia, à justitiâ, tum cæteris multis & Principe dignis virtu-

virtutibus, uti plures semper in eo desiderantur qui pluribus præesse debet. Talem verò vobis Imperator unum ex filiis offert, alter eorum est primogenitus, nuper ab Hungariæ ordinibus dignus sceptro iudicatus, & in regem coronatus, alter Archidux Austriæ *Ernestus*, ob virtutem maximo regno dignus. Sed quia ut illum alterum in regem eligatis, illud forsan prudentes sententias vestras remorabitur, ne duorum populorum Rex factus alterum negligentius habeat, qui re non titulo regem habere, & regi vultis, quem extra regnum commorari, à temporibus Uladislai Ungari Regis vestri veremini. Quid ni ergo Archidux Austriæ *Ernestus* vestri Sceptri capax judicari potest? Hunc cum ego Austriacorum clarissima domo procreatum dico, & de claritate generis, & Majorum magnis nominibus, zelo Catholicæ fidei & pietate, sat me dixisse credite, nec amplius à me dici posse expectate. E magna domo quid ni magnum nasci creditis? è Principibus quid ni Principem? Si primam tanti Principis ætatem repetere audeo, aut sacrilega plane audacia, facta curiosius scrutari, Is sat generosum animum

animum à juventa habens, (cum ulterius illustri domus suæ fortunæ pararet) Hispanias visurus cum germano suo fratre, Rege Hungariæ, ab Imperatore Parente profectus est, cum non ignoraret quantum unicuique magno Principi conferre posset, externarum linguarum, seu terrarum, seu morum populi notitia, scivit item eos, qui è domestico lare in forum pedem non efferunt, non plus scire posse, quàm familiares penates sibi peperere: Multa quidem de circumfuso orbe & ejus populis, quæ legi quæ audiri posse, verum quæ per oculos in animum invehuntur, fidelius in mente residere, non enim fieri potest, ut is varia ignoret, qui varia vidit. Facilius item audiri potest in externo, quid de sua vita sui que populi institutis alieni populi sentiant, quàm cum inter certamina blandientium domesticæ gentis senescitur. Ex eo itinere ad Imperatorem Parentem utrique regressi, suæ prudentiæ non ignota dedere exempla, magnis quæ belli quæ pacis negotiis & sententiâ & facto sæpius præfuere. Cujus virtutis ergo, alteri horum à Statibus Hungariæ Sceptrum & Corona oblata, alterius verò fortuna in excelso.

celso. Non vos quæso terreat linguæ diversitas, minimus hic obex est, haud alia facilitate Polonæ linguæ dialectos, Archidux Ernestus capere potest, quam aliorum externorum didicit; imo è Boëmicæ gentis hominum consuetudine, nonnullam linguæ facilitatem (quæ vestræ haud dispar est) contraxit. Sat de Persona à me dictum, Ad commoda quæ abundè in hanc rempublicam derivari possunt, transeo: Multa vobis cum Turca potenti, Tartaro immani, Moscho crudeli, & cæteris populis intercedit hostilitas, à quo autem plus auxilii sperandum foret? quam ab Imperatore Romanorum, aut à rege Hungariæ fratre vestri Regis futuri? Facilius mihi credite è vicinia, auxilia haberi possunt, quam si è remotioribus terris Principe quæsito, remotiora fœdera pararetis. Gravis item cum de Prussia tum de Livonia inter vos & imperium Romanum scribitur quæstio, ut nisi illi sopiendæ, idoneæ incantur rationes, gravissima dabitur aliquando motuum causa & materies. Cui rei inter vos componendæ per Archiducem Ernestum justa dabuntur media, qui in regem coronatus, facilius

H nego-

negotium aget cum Parente Imperatore Romanorum. Item alia commoda, quæ licet in compendium trahantur verborum, perquam multo tamen sermone indigent, quia nimium multa sunt. De libera navigatione Narvæ fluvii præstandâ, & vestris negotiationibus valde commodâ, Imperator curæ suæ futurum ait. Item de Barenfis ducatus, & Roslanensis Principatus negotiis nec non redditibus Neapolitanis, Poloniae regno ut æquis rationibus satisfiat, pacificatorem aget Imperator inter vos Regemque Hispaniæ Patruelem suum. Aut si è re vestra censebitis, eodem mediatore Hispanorum Regis vobis parabuntur foedera & auxilia, terra marique. Etsi scio tantum vobis inesse virium qui undeque hostibus circumsepti, tot sæculis & resistere & vincere quosque in equo habueritis, juvabit tamen ad majorem hostium formidinem, tantorum Principum fœdera appetere, ut sciant universi non vos in partibus posse laceffiri, nisi tota Europa simul bello petatur. Ut verò ad privatos hujus Electionis commoda redundent; Imperator centum juvenes è Nobilitate vestra
partim

partim Polonæ, partim Lithvanæ nationis, suo ære sustentabit Viennæ, & alibi in Germania, Gallia, Italia, vel Hispania, ut in aulis Principum commorentur; honestis artibus erudiantur, linguas caleant, unde non indecora vestræ reipublicæ parabuntur ingenia. Nec reliqui Austriaci Principes ingrati tantæ in suam domum propensionis habebuntur, à singulis aliqua in vestram rempublicam redundabit gratitudo. Rex Hungariæ *Rudolphus* ad supremam diem Ernesti, vini Ungarici vectigalia (quod per vos in copia quæritur) Polono à limite nulla statuet; Neque hic meta commodorum, sed gradus. Probe novit Imperator quantum gens Polona sit fortis & bellicosa, quantum ea sua virtute & militari scientiâ non suæ Patriæ modò, sed toti Christianæ reipublicæ usui esse possit, ideo curæ illius futurum, ut apud Hispaniarum Regem ad militaria munia optimaque stipendia plerisque promoveat. Ne vero ad fucum loqui videamur, data est nobis ab Imperatore nostro potestas, cum coram vobis in Persona nostrum obligandi, nec in his modo quæ nunc retuli,

sed quæ à vobis in Pactis conventis proponi possint. Minime ego dubito de tua, Magne Senatus, vestræque liberi Equites, in Austriacam familiam propensione, ut purpuras hujus reipublicæ ad eam deferre dubitetis, quia & bonum Principem habituri estis, & cum eo hæc quæ retuli commoda, vestræ reipublicæ parantur; credo vero à nemine Competitorum hujus magne coronæ similia vos sperare posse. Et hæc sunt quæ nos referre vobis noster voluit Imperator.

Nihil tum ad ea responsum legatis, sed eventum electionis expectare jussi, ne tamen abirent ut non auditi. Grate acceptum Imperatoris in appetenda amicitia populi Poloni studium, tum ille dolor, quem de obitu Sigismundi Augusti regis per Oratores testabatur. Orta certamina Oratorum Galliae & Hispaniae, de ingressu in Senatum, verum Ordines, Gallos Oratores primum ingredi jussere: quo decreto motus Orator Hispanus, ne posteriori loco dixisse videretur, maluit non auditus in Hispaniam regredi. Audito Oratore Imperatoris, in alteram diem adesse jussi legati è Gallia, ea verò quæ ab Imperatore nunciabantur, sub

truti-

trutinam missa. Nonnulla vero ejus temporis, quæ interciderant, recitare me oportet. Sparsi erant famosi libelli Varaviae per urbem, in Henricum Valesium Ducem Andegaviensem regni competitorem; ut vero summa invidia manet circa purpuram, credebatur factum per Oratores, Imperatoris & Hispanos, hi vero libelli vitam & mores Henrici acrius proscindebant, recensebant multa & varia, quò accusarent Henricum apud populum Electorem. Factum item per eosdem Imperatoris Oratores, cum senatorum cuidam secreta proemia obtulissent, ac bono in Archiducem Ernestum animo esse per humanitatem juberetur, (ò dignum Patriæ civem, quem inter magna virorum nomina reponam si tam nomen quam dicterium notum haberem) Respondit. Muneribus imperium animum teneo Oratores, Polonus sum. Si hæc vestræ erga me benevolentiae signa sunt, gratus lubensque accepto, similia amititiae testimonia à me expectate, nullà in cætera spe. Cum in palam promanavit factum, ut fama magnorum secretorum loquacissima, exacerbavit Ordines, ut contraria abhinc de Oratoribus Impe-

H 3

rato-

ratoris sentirent. Crevere inde partes Henrici ob modestiam Oratorum. Cum enim   Gallia primum adventarent, per literas testati proximioribus arcium Gubernatoribus, non se pedem illaturos in solum Polonum, pr terquam ab Ordinum decreto & Senatus facultate. Secus legati C sariani fec re: Divulgata morte Sigismundi Augusti, intrav re fines regni huc & illuc cursitantes, Equitum domos pariter ac Optimatum curias factionibus opplebant iismet qui compellarentur ingrati. Nostra enim gens uti gravitatem morum retinet, sic dicacitatem sermonis notat & fallacias metuit   loquaci. Altera die Legati Gallorum Regis in collegium ven re. Quorum primus, *Joannes Monlucius* Episcopus & comes Valentie, in e m modum legationem orsus (verum quia nimis longior, hic mihi sermo legati ad manus, deducam e m in breve narrationis compendium.) Hic legatus pr  aliis attentam omnium aurem reperit, quia omnia sine furo & aperto animo loqui videbatur, tantoque attentius audiebatur, quanto plus inhe erat animis, adversus Oratores Imperatoris offensa-

fenfarum. Eius Oratio eo constabat sensu.

Si quanta terrarum interest, inter nos Gallos, vestramque gentem Poloni, tanta foret amicitie separatio, nunquam Rex Christianissimus & vobis dolentibus post obitum Sigismundi Augusti Regis vestri condoleret, & in tam arduo negotio vestro, cum unum queritatis, qui omnibus rect  imperet, paria vestra vota huic reipublice obtulisset. Verum cum de vestra gente semper Rex noster cogitaret, quod ea sola   tantis provinciis singulari Dei beneficio relicta sit, quae ad sustinendos pariter & retundendos ferocissimarum gentium impetus, ad reliquias Christiani orbis conservandas, velut arx quaedam & munitissimum propugnaculum haberetur, atque ideo omnes Christianos Principes vobis amicos esse debere prudentissime judicaret, & quia sic judicavit, nulli unquam primas in eo concedere voluit. Nec alia de causa ad vos missi sumus Oratores, quam ut veterem amicitiam quae Gallis intercessit vobiscum, colligeret Christianissimus Rex, aut si ita vobis videretur, novo quodam vinculo eam sibi jungere ac stabilire posset.

Hoc

Hoc quoque scire vos cupit, ut si quid interregni huius tempore, aut periculi, aut incommodi vobis impenderit, aut ad illud effugendum amicorum operâ vobis opus esse iudicaveritis, quidquid opum viriumve per se aut per amicos habet, quidquid Gallici nominis valere potest authoritas, ea vestra esse omnia intelligatis. Postremo, si in ea deliberatione, quam de rege habituri estis Exterorum Principum, (nobis ita statuentibus) mentionem fieri contingat, fratrem Christianissimum *Henricum Audium* Borboniorum & Alvernorum Ducem, inter purpuræ Competitores ut admittatis, vehementer rogat. Hæc sunt Legationis nostræ cupita, in quibus ego exorandis, non dolo, non insidiis, aut secretis internuntiis, non fictis verbis ad tempus tantum accommodatis, non ambitiosis precibus, non sparsis famosis libellis contra competitores alios, non inanibus promissis, quæ prestitum admodum sunt difficilia, aut omnino impossibilia. Sed Gallus homo cum sim, & ideo simplex & candidus, verè, sincerè, & candidè vobiscum agere institui. Et quemad-

mo-

modum prudentes Patresfamilias, de facultatibus illius, cui filia nuptui est danda, agitur, primum de animi & corporis dotibus, postremo de bonis fortunæ accuratè inquirere solent, ita ego primum de Illustrissimi Ducis origine, nobilitate, ætate, moribus, de ingenii dexteritate atque in rebus gerendis exercitatione, & in re militari peritiâ, deinde quæ vos ab eo ad res vestras constituendas, commoda sperare possitis, quàm paucis potero completar. Multa ego in rebus vestris præcipua, summa cum admiratione observare soleo, quibus quidem effectum esse existimo, quod vos fere soli, Regis eligendi facultatem & cætera libertatis ornamenta ad hanc usque diem constanter retinuistis, cæteræ autem gentes, aut saltem aliquæ, quæ & ipsæ libere & sui quoque juris fuerant, libertatibus suis nunc exutæ, humi prostratæ jacent, & tanquam cadavera extinctæ libertatis, à prætereuntibus non sine stupore spectari solent. Illud primum est quod Comitia vestra numerosissima, ad quæ tanta Nobilium multitudo confluere solet, à peste illa, id est, à largitionibus

& corruptela (quæ Romana comitia infece-
rant) fuere semper ac sunt alienissima, atque
inde magnam vestro nomini integritatis, ac
erga Patriam fidei gloriam comparastis. Al-
tero loco concordia & animorum vestrorum
societas constitui debet, quæ res vestras ad id
quod optabatur felicissimè perduxit. Ast il-
lud summum quod ego mirari soleo. Cum
majorum vestrorum suffragiis reges illi electi
fuere, qui cum potentissimis regni hostibus
bella diutissimè gesserunt, qui irrumpentem
in Poloniam Barbarorum colluviam armis suis
represserunt, & provincias ademptas regno
vestro adjunxerunt. Germanos præterea,
Ungaros, Boëmos, Tartaros, Moschovitas,
(populos certè ferocissimos) toties fugatos at-
que castris exutos, ad proprias sedes redire
coëgerunt, hoc verò aliud quid est aut dici de-
bet, quam vestra in regibus eligendis felicitas?
Et eandem vestro officio nunc adfuturam
precamur ex animo. Id autem est quod in tan-
ta competitorum ubertate, quem Principem
sumere debeatis, vix sine labore & animi mo-
lestia statuere poteritis. Dum enim ad purpu-
ram

ram contenditur, quique probos se venditant
aut rectos, pari ambitu sua, quæ cum virtute
conjuncta in conspectu populi sisti, ac mini-
ma vitia tegi desiderant, ut in ea falsa multo-
rum probitate, plerumque optimo regnum
dari videatur, cum datum fuerit secus accidat;
gentis tamen claritas, generis splendor, non
immatura annis ætas, morum non ficta pro-
bitas, in republica administranda exercita-
tio, & re militari usus atque felicitas, in eo
semper quæritabantur, ad quem Principatus
deferri deberet. Hæc qualiter se habeant in
Duce Andium videte. Is è Valesiorum ma-
gna susceptus domo, quæ à sexcentis annis
continua regum successione, Galliam sub sce-
ptris habuit, & nunc feliciter tenet, quæ non
apud vicinas gentes tantum, laureas sibi para-
re voluit, sed extra Europam velut domo
egressa, Africam, Ægyptum, Palæstinam,
Syriam victoriis oberrando, orbis triumphos
ëgit. Cum vero de Valesiis me loquentem
auditis, eos natione Gallos esse aut jam scitis,
au facile conjecturamini. Cui genti nullæ un-
quam vobiscum intercessere inimiciæ, nullæ

simultates aut controversiæ, tum quia propter magnam morum similitudinem, magna inter Nos Gallos & Vos Polonos fuit animorum conjunctio, tum quia à vobis longius dissi, remotius à causis injuriarum abfuimus. Accidit verò ut quorum collimitanea imperia certi termini, eorum & amicitias separant. Magnum credite mihi momentum est, ad bene habendam rempublicam, ex amica gente (datur enim sæpe populi in alium populum natale odium) Reges sumere, qui ut amici vos regant non ut hostes; proclivè autem est eos semper fore amicos credere, qui nunquam antea fuere inimici, qui vero dissimulata suæ gentis odia & vindictam ad principatum ferunt, li Tarquiniolorum filii sunt futuri. Nec satis quidem fatear in amica gente Principes quærere, ni qui quæritur prudens sit aut rectus, æquè enim ut hostis rempublicam evertit, qui ejus leges & libertatem destruetum it, ac ille qui prudenter tueri ignorat quæ ad universorum salutem. Nec mihi quoque sufficit dicere, Henricum Andium Ducem, Natione (vobis amica) Gallum esse, ni edoceam

ceam qualis ipse sit, & faciam sane. Non improbo Consilium vestrum Poloni, qui in eligendis Principibus vestris ætatis potiore rationem habetis, scitis quàm periculosum accidat reipublicæ, eum regem habere, qui & rectore ipse eget, & cum consulitur ob fluxam ætatem, nec humanis casibus diutius probatam, proba seligere ignorat. Henricus autem annos tres & viginti natus, Sceptorum capax est. Ni tam bona ætas regno sufficit, illud sufficiet, cum judicio prætergressus est ætatem. Non ego figmenta ducam ob oculos, non de hoc Principe bona loquar, ut cum illis calumniatoribus contendam, qui linguâ & calamo venali bonum Principem nuper infectati sunt, sinam mordaces linguas & calamos libere loqui, & in laude Henrici reputabo, desideratur ad majorem perfectionem virtutis adversarium habere, ut æquè virtus sit calumniatorum modestè tulisse, ac alia rectè fecisse, loquar ergo ideo, ne quæ in alto conspici digna, ea in obscuro ignorantia lateant. Dux Andium in reipublicæ administratione à pueritia

educatus, consilio fratris angustiori semper interfuit. In quo de pace, de bello, de fœderibus, de peditatu, equitatu, stipendiis militum, de arcibus muniendis, & aliis Publicis negotiis agitur. In his prima juvenia Henrici versata est, regni totius postea, (sic judicante Rege fratre) abhinc quinquennium curam suscepit, adhibitis tamen prudentioribus consiliariis, quos sibi dari voluit, ne aut superbus videretur, aut pervicax, qui consilium sibi dari nollet, aut insolens si per se omnia ageret, tum ille didicit momenta temporum reipublicæ notare, animos vulgi noscere, delictis poenas statuere. Virtuti iusta dare præmia. Verum à vobis velut à Martia gente expectari video, ut de prudentia rei militaris loquar, nam vestra res semper armis stetit, & potissimam regum virtutem ducitis scientiam bellandi. Scitote quæso eum vos habituros Principem (si forte habere vultis) qui adolescentiam totam in castris egit, qui ad famem, sitim, vigilas, algores, imbres, calores, ad injurias cæli tolerandas callum obduxit, Eum dico esse qui præstantissimorum Ducum (quos secum

secum habuit) conciliis & consuetudine ex usu, præterea & exercitatione didicit, castra metari, vallum ducere, urbes obsidere, capere & retinere, signa cum hoste conferre, repentinos impetus intrepidè retundere, vincere, & victoriâ uti. Quod optabam jam affecutus sum, Principem vobis indicavi, qui regias doctes complexus est. Linguae tamen vestræ ignorantiam, velut certum impedimentum nonnulli objiciunt, Credite mihi Gallicam gentem ut moribus vestris coequalem, sic linguae perquam capacem. Utique scitis Gallum fuisse qui triennium apud vos versatus, sermonem Polonum Grammaticis legibus primus subdidit, sufficient huic bono Principi, non anni sed menses, quantum ad subditorum querelas intelligendas, & negotia publica tractanda opus habebit. Expedita alicujus linguae notitia, Episcopis, Concionatoribus, oratoribus, caudicis maximùm necessaria est. Verum Principibus non adeo, capite hi non linguâ populos regunt. Sed est hoc tamen in Principe aliquid impedimenti. Utique reges vestri non soli, sed vestro consilio adjuti in Senatu de rebus

bus statuunt, vos autem Latinè, Italicè, imo etiam Gallicè loqui consuevistis, quibus linguis Dux Henricus tantisper vobiscum utetur, dum linguæ Polonæ usum assequatur. Ut jam de commodis loquar, illud primum & maximum occurrit, nihil vestram rempublicam accepturam incommodi, Henrico regi. Hoc certè aliquid est? imo verò permagni momenti esse vos ipsi judicabitis. Fieri enim posset, ut aliquis Princeps prudens, aliàs & bonus, periclitari tamen vestrum regnum sinat, præsertim is, cui cum Principibus potentissimis inimiciæ, & de finibus antiquæ controversiæ intercedunt, talis certè si Rex vester crearetur, vires vestras ad sua & quæ sunt suorum tuenda converteret, ille certè, qui amici vestri antea fuerant, hostes ut essent infensissimi efficeret, ille vos qui in pace & otio sub alio rege vivere potuissetis, in molestias & pericula conjiceret. Verum huic Principi de quo loquor, nullæ extant cum alio Principe inimiciæ, nullæ de provinciarum finibus, (veluti Imperator Romanorum respectu Hungariæ, cum Turca in quæstione est,) controversiæ, ut quidquid
aut

aut hoc regnum habet potentia, aut ipsius Ducis inest virium, totum stare debeat pro commodis & incolumitate vestra. Minimum præterea sperare vos utilia velim, Poloni, ab eo Principe cui quia vicinus vobis & potens, quia suarum terrarum vires ad vos tuendos facilius è vicinia educere posset, purpuram ideo offeratis vestram. Speciosa hæc sunt magis quàm utilia, & sperari possunt non obtineri. Scilicet ex vires pro vobis, non contra vos future, ut defendant libertatem non ut opprimant? Cuique dominanti natale est vel le absolutum fieri, vos autem liberi sub Principibus esse cupitis, & quia vestrismet viribus confici non potestis, commodissima foret Principi ad vos opprimendos, hæreditaria in proximo potentia, sic qui liberos vos acciperet sub regimen, servis imperaret victor. Magis certe persuasum esto, prudentes, fortes, justos, Principes, quàm potentes quærere, utique tot sæculis nullis fœderibus freti, aut vicinorum subsidiis adjuti, domesticis viribus hostium potentiam infregistis, ex parva republica maximam effecistis. Dux
K qui-

quidem Andium & suâ potentiâ magnus est, & regis fratris amicitia potens, verum quia hæc à vobis dissita, tot terræ, montes, tot fluvii interjacent, ideoque (si illud suspicamini) minimum sunt nocitura. Neque taliter tamen mea verba notate, ut minimum præsidii ab illis terris sperare possitis, (quas dico longius à vobis dissitas) imo verò maximum. Quantum creditis vobis commodi affuturum? cum omnes annui proventus in hoc regnum importabuntur, nec aliter vobis eventurum est, quam si novas aurifodinas benignior tellus vobis aperiret. Hinc Ille, privato sat dives ære, regni hujus proventus, quos regiae mensæ vocatis, militi scribendo asservabit. De dignitatibus autem & præfecturis tum aliis præmiis, quæ prudens respublica benemeritis civibus paravit, quieto & securo animo vos esse oportet. Habet Henricus octo provincias hæreditario jure acquisitas; ubi Episcopatus sunt, IX, Abbatia circiter, CC, Prioratus circa mille. item præfecturæ, magistratus quamplurimi, hæc ille præmia suæ gentis hominibus abundè distribuet, vestra vobis asser-

asservabit, cum & mos patriæ & leges non aliter velint. Dictat enim lex vestra. *Ne ulli honores reipublicæ, & præmia ad extraneos deferantur, præterquam ad eos qui è Polonis orti Nobilibus.*

Classem præterea validam suis sumptibus instruet, quæ viribus ad hæc vestrorum Cosacorum freta, Dominium sinus Baltici facile tuebitur. Item Cracoviensem Academiam proventu & doctoribus reficiet, ut pars juventutis vestræ, artium studiis; pars altera omnium armorum genere instruatur, quo in loco, (aut in Gallia si ita vobis videbitur) centum è vestra juventute nobiles, suis sumptibus erudiendos curabit. Insuper si ad bellum propulsandum peditatu opus habebitis, sclopetariorum quatuor millia è Vasconum gente, ad vos per naves transmittet, & suis sumptibus toto bello sustentabit. Quanti verò æstimabitur regni Galliæ perpetuum & inviolabile vobiscum fœdus, Gallici præterea populi societatem, unde mercatores Gallicas merces quibus carere non potestis ad vos deferent, vestri item reciproco commercio, ea quibus maximè abundatis, summo utriusque

gentis commodo in Galliam exportabunt. De privilegiis & immunitatibus vestris ut loquar, non est meum, vestra hæc sunt non nostra, quale regnum & rempublicam electo tradideritis, talem recturus, & habiturus est. Hæc quæ à me dicta sunt, longiori sermone opus haberent, verum ut brevius agam. Si Ducis Andium vobis grata fuerit persona, aut per literas aut per delegatos vestros cum eo accuratius agemus, interim si de fide nostra (de quo aimus) dubitatur, nos legatorum personam depositam, in arce custodiri non abnuimus. Itaque tu magne Senatus, vosque liberi Equites, quod faustum felixque sit reipublicæ vestræ, Henricus Andium Borboniorum & Alvernorum Dux, à Rege Christianissimo vobis offertur per nos legatos. Hunc ad rempublicam administrandam institutum & paratum, tanquam vobis natum in filium assumite, non ille certè est uti alii, qui solo Oratorum aspectu regnum obtinere sperant, sed uti omnia sua vobis offert, sic (si in regem eligatur) consilia sua omnia ad regendam hanc rempublicam adhibebit, ne vos facti unquam poeniteat.

Dum

Dum cum sermonem legatus finivit eventum Electionis exspectare iussus. Ea verò amicitie testimonia nomine Gallie regis gratè accepta: Post hæc intromissi legati Principum Electorum Imperii Romani. Hi merum dolorem de obitu Sigismundi Regis & interitu magnæ domus Jagellonum loquebantur. Legationis erat summa; ut Archidux Austriae Ernestus in Regem eligeretur. Revolvissè secum Principes (ajebant) quantum è re Imperii Romani, Polonæ & Germanicæ nationis foret, eum regno præfici, cui non minor studium & voluntas inesset amicitie cum Imperio Romano conservandæ, quàm Sigismundo Augusto & Parenti ejus inerat. Eam esse Imperiorum felicitatem, vicinarum gentium fæderibus jungi, & amicitiam firmari, earum præsertim, quæ si inimicæ forent, multum è vicinia nocere, aut amicæ multum prodesse possent, longinquorum populorum non adeo secura esse auxilia, ut illis confidi possit, quia fera sunt, quia repentinis casibus imparata; amicitiam à longinquo solam verborum esse, à latere rerum & parati testimonii capefferent occasionem, novo

K 3

quo-

quodam vinculo quod offerretur, tot populorum fidem & amicitiam sibi jungendi. Si Austriacum in Regem eligerent, non dubitari eo facto, Italorum, Hungarorum, Hispanorum, Germanorum, Bohemorum, Belgarum, & omnium populorum quibus Austriaca domus praeest animos conciliandos iri, ad commerciorum verò societatem, tanquam ejusdem urbis civibus Polonis fore accessum; Aiebant præterea Archiducem Ernestum è Jagellonum sanguine oriundum esse per Matrem, ut æque ejus Parens sit, Polonia, ac cæterorum civium. Ne sperneret respublica consilium Electorum imperii, qui ea fide secum agerent, qua imperii Romani auctoritatem tuerentur. Jam decimùm gubernacula imperii Romani Austriacæ Familiæ suis votis oblata esse, cum illa domus humanitate, clementiâ, pietate ab immortalis Deo Maxime ornata sit. Neque vero eâ ratione consilium à se porrigi, quod prudentiam Polonorum incomparabilem præsentis negotio sufficere dubitarent, vel quod curiosi in aliena republica videri vellent, verum ut partim propensam in Populum Polonum

num voluntatem testarentur, partim ne officio, quod Patriæ, Christianæ paci, & Concordiæ publicæ deberent; deesse viderentur.

Fuere item Regis Sueciæ, & Magni Moschorum Ducis Oratores; tum Imperatoris Turcarum legatus, quorum studia longum foret recensere. Nec tamen præteribo, quod nusquam aliàs notatum in Turca Barbaro, qui depositâ innatâ feritate, legationem fidei & amicitie plenam miserat. Solius Dei operâ factum credebatur, qui tunc sine rectore turbatam Rempublicam, velut, suam tueri voluit, flexis ad humanitatem hostibus; Nec Poloni quoque eo Interregno segniùs placabant iras Numinis. Plena erant templa supplicantibus, onustæ aræ sacrificiis, lugubria omnia, Virgines deposuere sertum, Matronæ atrum induere colorem, Musici concentus obmutuere, omnia dolorem, omnia non fictam loquebantur pietatem. Sic auditis legationibus Principum Exterorum; De stipendiis militum Podoliensium actum. Miserant illi legationem quærimoniarum plenam, de non soluto sibi stipendio, videbatur verò tutum in officio retinere

tinere militem, nec dari causam turbulento reipublicæ tempore, seditiones & turbas strui per milites, qui ne turbæ in republica forent, opportuni tunc erant. Quarta pars redituum regiæ mensæ in stipendium illis concessa. Tandem missæ sub trutinam antiquæ leges. Sed nil nisi placuit eas in ordinem Privilegii redigere, paucas vero addi aut saltem explicatius ponere. Recensebo nonnullarum legum capita, idque strictim; quo major legibus insit authoritas, quas sacrilegæ sit licentiæ omnibus explanare, præterquam iis, qui juri dicundo præfunt. Earum vero præcipuæ fuere.

Reges Polonorum non debent, nominare, eligere, aut electionem indicere, vel quenquam alium modum tentare, instruendi aut designandi regis sive successoris vitæ suæ tempore, idque ab eam causam, ut post eorum decessum libera & illæsa electio Regis, Statibus & Ordinibus regni semper maneat.

Nam præsentē Rege novum eligi non Electio est, sed Successio & hæreditas, mancipantur sic Eligentium liberæ voces, ut non qui optimus, sed qui proximus sanguine, Sceptris destinetur: Cum alii præsentia senis regnantis,

tis, alii officio, cæteri cupidine placendi, ad Principum destinata, non rempublicam trahuntur; jam vero post funera eligere, sola eligendi libertas est, non respectus.

Hæredis titulo Reges non utantur.

Rex externas legationes non audiat, aut ipse in externa mittat, ne item militem adversus hostes regni conscribat, absque assensu utriusque gentis consiliariorum.

Limitata Regum potestas circa Evocationem Generalem armorum, absque consensu omnium Ordinum.

Non privato arbitrio, sed ex præscripto legum & sententia Senatus, decreta Rex pronuntiabit.

Sedecem-viratus Senatorius constituitur, regio lateri præ consilio adfuturus, consiliorumque rationem reipublicæ redditurus.

Quolibet biennio, Comitia generalia dici debent.

Extranei homines à quibusvis officiis regni, bonis, honoribus, hæreditatibus, amoveantur, solis terrigenis Nobilibus hæc posse conferri.

Privato Sigillo reges non utantur, sed publicum per Cancellarium aut Vice-Cancellarium regni, apponi debet, penesque eos asservari.

Coronæ & thesauri Regni sub clavibus & sigillis Senatorum asservantur, neque fas esse, absente horum

aliquo, aperiri thesaurum.

Non licere regibus sponsam capere sine consilio & assensu Senatus, &c.

Actum præterea de tutulis officialium, & ministrorum curiæ, nec eos minui, neque augeri placuit; Minuendos. dissuasit, in regis rei que publicæ promptum servitium, facile quosque pelliciens titulatus honos. Augendos prohibuit, æqualitatis amor, ne auctis in republica importunis titulorum nominibus, augeretur in civibus nominum respectus, & verè (sine titulo) nobilitatis, lentim extingueretur honos, ad perniciem æqualitatis. Comprehendebantur demum eo privilegia, aliæ quamplurimæ leges, quas recitare hîc, non est mens nec concilium.

Tum rationes pro singulis competitoribus, scrupulosâ commodorum & incommodorum censurâ conquisitæ, noscere enim oportuit unde major alluceret publici boni utilitas. Pro Archiduce Ernesto Austriaco, commoda panebantur. Quod esset Romanorum Imperatoris filius; multum verò ad decus & imperiorum magnitudinem conferre, si reges haberent, qui è magnis nati. Linguam præterea

Boë-

Boëmicam Polonis intelligibilem eum callere, placidiusque ab eo regi posse, qui vernacula, regendis pronunciaret decreta, quàm qui linguâ peregrinâ. Placebat item eo regnante vinum ex Hungaria nullo vectigali in Poloniam importari, & multa alia recensita.

Incommoda tamen oriebantur. Obiciebant plerique teneram ætatem, nec ideo capacem purpuræ Polonæ, opus se habere rege, qui Senatui præesset, & comitia regeret non qui regeretur, aliter in Monarchia, ubi fors nascendi hæredes daret, senes, juvenes, minorennæ æquè haberi Dominos, & facilius per tutores populos regi, qui nisi imperata capere didicissent; in Polonia secus, cujus incolæ, æquè liberi, æquè regunt ac reguntur, ni ipsius Regis adesset suprema autoritas, & prudens ratio; raptaretur respublica inter potentiores. Male omnino regi viros, quorum infans rector esset. Obstabat illud item quod è populis Germanorum oriundus esset Ernestus, quæ gens natale odium fert in Polonos. Uti vicini plerumque populi sæpius causas hostilitatis inveniunt, mores varios sibi exprobrant &

L 2

vi-

vitia, præsertim quibus contra se bellare contigit, inde acuuntur gentis in gentem odia; Eiusdem gentis Germanæ vicinia, alterum reipublicę parabat incommodum. Verebantur Ordines, ne opes Polonę & quæque decora in Germaniam vicinitatis commoditate transportarentur, prouti Hungaris & Boëmis factum, qui populi Austriacę familiæ mancipati, magnis ingeniis, ære, viris exhausti, hæreditas unius domus facti, nec jam velut suis regibus, & pro sua libertate, sed Austriacę ambitioni contribuunt. Magna ingenia suffocarunt, sublata iis præmia, qui pro domesticâ libertate strenui, verum aut Germanis peregrinis concessâ, aut incolis, prout sunt Austriacorum studiis amici, ea verò & strenuos quosque viros, sustulere continua pro Austriacorum imperio bella: timebant hæc Poloni, qui Principis populi nomen ferre, suis viribus ac ære, pro suę reipublicę decore stare didicissent, & rectore opus haberent, non domino. Verebatur semper Populus Polonus privatam Regum potentiam (uti ea in Austriacis apparebat) quæ & liberam electionem, & cum ea omnem

omnem libertatem pessumdaret, malebant quærere Principem, qui sine ipsis potens esse non posset. Nec præterea imperium maris Baltici eâ electione haberi poterat, cum Imperatori nullę classes aut portus, ullæ maritime aessent vires. Quantum verò de Prussia & Livonia: Non se opus habere Imperatore Romanorum Patrono. In eo quod jus suum teneret, arma tuerentur. In utraque provincia nihil esse Germanis præter linguam & habitum; reliqua Polonorum. Sic commodis ab Austria, minimum augeri respublica videbatur. incommodis maximum diminui. Ad alios item competitores ventum. Erant verò qui magnum Moschorum Ducem eligendum suaserant. Nec spetiosi prætextus defuere. Licet Moschorum gens inculta & vitio barbaricę viciniei, redoleret Barbariem, non tamen sperni posse gentis Duces, etiam media in Barbarie eos potiores haberi, qui honore priores, eo magis apud Moschovitas qui Christiani sunt & multa commercia cum Occidentilibus Europeę populis agunt. Occurrebat in mentem primus Jagello è Ducibus Lithvanis

tunc Ethnicis & barbaris, in Regem Poloniae electus. Nec errasse prorsus eligendo majores suos, nam Christianus cum suis populis factus, bonum & pium Principem egit: Lithvaniam Poloniae adjunxit, tum eam familiam produxit, quae longa Electionis serie Polonis imperitavit. Manifestum inde dari exemplum, Principes aequè civiles, bonos, justos, ac incultos haberi, quàm ii sunt ad quos regendos accedunt: In republica praesertim, ubi reges non per se, aut suos advenas, sed per consiliarios publicos rem agunt. Si item Moschorum Dux, in Polonorum consideret Senatu, in eo consilio, unde non fit ut non prudentior quisque abeat, quàm accessit; falso in cultum posse sperari. Tum nonnulla minutiora de eo recensita, Familiaritas linguae Moschorum cum Polonâ, pax abhinc cum Moschis perpetua, nec amplius dubia, adhuc adjectio Magni Ducatus & magna accessio reipublicae. Moschorum praeterea Ducem, ullas privatas alere factiones, sua potentiâ apertum esse, nec posse esse non suum qui alienus nusquam esset. His è contrario opposita, Haud tutum ei Principi liberam rem-

republicam regendam dare, qui suae terrae praest, ut hæres ut Dominus in Moschorum gente, ut cætera inhumanitatis vitia dissimulentur, velut in eo populo qui absque cultura studiorum vivit, crudelitas certe reprobanda. Incolæ Dominum inibi non rectorem agnoscunt, & Tyrannum non Imperatorem. Ad contemptum praetereagentium fieri videbatur, Moschum imperatorem Polonis, & ingenuum Populum subjici inculto. Parva prorsus ab eo capite authoritas apud adversarios, Turcam verò praesertim, parabatur, qui Moschorum genti exprobrat sæpè ignaviam, & cum aliàs Polonam potentiam vereretur, superbus hostis evassisset spreto Principe. Jam verò quanta esset cum suis populis & Ducatibus, à mari Baltico ad Sarmaticos montes, Nestrem fluvium, Pontum Euxinum & initia Boristhenis inter respublica Polonorum: sufficere illi Magnitudinem, suam, ut jam Moschorum (veluti cæterorum Sarmatici nominis finitimorum) in rem habeat foedera & amicitias, (imò etiam eorum integritatem pro Slavice gentis potentia & decore) optare, aucupia verò terrarum nisi in periculum.

lum. Reliquam pro Moschorum Duce rationem, sola rei indignatio oppressit.

Post hæc Suecorum Rex, sub trutinam abiit. Is annis maturus & adversis casibus diutius jactatus, bonus regno videbatur, nescio enim qua ratione melius regno præfunt, qui aut sæpius erravere aut multa passi contraria. Proxima item Suecorum cum Polonis commercia, & maris Baltici securitas pro commodis ponebantur. Sed pleraque incommoda occurrebant. Ac primum quod uxoratus esset. Poloni verò Annam Principem sororem demortui Regis, futuro Principi elocandam statuerant, partim ut quam dignissimè, reliquæ domus Jagellonicæ haberentur, partim ne multæ impensæ publicum ærarium gravarent, in alenda utraque Principe. Periculum præterea videbatur, ne dum in Poloniam electus ad cæpessendum regnum proficiscitur, per absentiam Sueci incolæ Ericum, (uti ambiebant) regno sufficerent, unde motus & bella, pro Regis privatis injuriis Polonos manebant. Nec Suecorum commercia tanti momenti esse videbantur, quibus Poloni opus haberent,
item

item genius nationis displicuit. Quæ omnia Suecum fore Polonorum Regem, minimè ominabantur, præsertim cum plerique à Poloniæ incolis Regem creandum censerent.

Eoque fortiores crevère partes, quo magis speciosa & cum gustu loquerentur, quem crederent Ordines? (ajebant) melius imperaturum Polonis quam Polonum, aut cur minus à suo expectarent, quam à peregrino & advena Principe? qui nec alienæ terræ teneretur amore, nec cum fide præesset. Honores vero regni & præmia plura ne ad Polonos, quam ad peregrinos, à peregrino Rege deferri sperarent? Minime? hos futuros populi sanguisugas, hos opum reipublicæ possessores, Apud indigenam Regem, & lingua & mores, fides, amor patriotarum, & omnia vernacula, gnarus rerum Poloniæ in qua natus, tanquam domi regnaturus, quia in externo nulla illi domus, nulla hæreditas: Pauca in eo negotio dicta, sed quia cum æquitate convenirent, movere plurimos; & etiam placerent; verum qui minimas conversiones status prudentius notarunt, aut genium nationis noverant, steterere contrarii. Quo verò res
M plus

plus authoritatis haberet, sententia pro ea parte dicta in Senatu. Bene sperare rempublicam hanc jubeo concives mei, bona dantur diuturnitatis ejus omina, cum ego video in hoc eligendi regis negotio, quo majus unquam nobis dari potest, eâ fide & reipublice amore vos omnes agere, ut in ea diversitate sententiarum (quas notavi) quam quisque protulit optimam dixisse videretur. Non illos tantum ego fideles appello consiliarios & bonos, quorum sententiae probantur & eveniunt, sed eos item quorum sententiae improbantur, fides tamen minimè & sedulitas; cum ea proferunt quae meliora credidere, veluti vos estis; video non pertinaciâ vestras sententias armari, sed ratione; video non ullis privatis commodis, sed reipublicae utilitati studere, alterum è prudenti sermone vestro didici, alterum lego in fronte, in oculis, imo in animo mihi diutiùs cognito. Ab eo consilio minime dubito rempublicam benè valere posse: verum credite mihi, cum omnia bona adsint consultori, illud deesse sapius, ut rationibus, quibus ad consulendum ducitur, non deceptum se fateri probè audeat,

mul-

multa in utramque partem dici possunt, multa utrinque reprobari, ideo ut res aptè fiat, multis opus esse consultoribus probatum est. eosque sapius errasse, qui inconsultè è sua sententia agunt omnia, quàm eos, qui cujuscunque consilia petière, meliora decerpunt; Nemo verò tam imprudens est, qui non aliquid prudentiae verbo insinuare possit, Decipimini vos quoque, qui optimum factu creditis, è Polonia incolis regem eligi, ni cæterorum de eo sententias acceptatis, Credo ego non alia de causâ majores nostros, hunc Senatum adeo frequentem voluisse fieri, quam ut plures oculi plura viderent, & sententia posterior crebra correctura esset prioris, ne paucorum judiciis diciperetur respublica. Ego qui jam in Senatum lectus, hoc in loco, & antea Patricius in Equitum collegio aliquandiu rempublicam tractavi; compertum habeo eousque libertatem nostram duraturam, quoad Rex incola nobis non imperitabit. Vobis credo non mira loquor dum hæc ajo, qui nostras leges, qui hanc totam rempublicam, imò qui veram probè nostis libertatem. Ac primum de æqua-

litate loquar, habeo relatum à meo Parente, imò sunt credo in hac curia, quorum in præsentia, causam dicere Radziwilius cogeatur, ob impetratum titulum Ducalem ab Imperatore Romanorum, quasi ille morem reipublicæ anteverteret, unde omnis titulata nobilitas exularet. Factum item paulo antiquiori memoria, cum Sigismundus senior, ad visendum fratrem Vladislaum Regem Hungariæ profectus, atque inde utrique reges, (minùs tum dominante inter Principes suspicionum metu) à Maximiliano Imperatore invitati, Vienne Austriae se contulissent; inibi certatum reciproca humanitate inter tantos populorum dominos, arbitrantibus singulis, tantum Majestati suæ demptum iri, quantum humanitate vinceretur: Tum Imperator crediderat, dignissima benevolentiae testimonia obtulisse Polonis Senatoribus, qui cum rege tum aderant, si primoribus Ducales, cæteris Comitum donasset titulos; verum cum velut de nova re occultis secum disceptarent Poloni, conclusum tandem, suorum regum Majestati demptum iri, aut quoddam jus alieno Principi in

Po-

Polonos concedi, à quo novos honores posse sibi conferri, acceptando testarentur; imò liberae nobilitati injuria fieri debebat, quæ ullo titulo dignè nominari posset. Si vero ad opinionem exterarum gentium (apud quas nobilitas certis titulorum gradibus aestimatur) aliquid facto opus esset, abunde sufficere sibi titulos, cum essent tantæ reipublicæ Senatores, de pacis & belli negotiis cum regibus suis par sententia disceptarent, quæ nec singulis Ducibus in externo convenirent, nisi quos gratia Principum in discreto admoveret cubiculo. Romæ olim, unde Orbi imperatum, Patricium nasci in summo erat, uti plebejum in minimo, ac civem appellari, (quod nunc sine invidia nemini dicas) regum titulis par erat, non enim receperat ille populus multi orbis Dominus alios nascendi titulos. Cur item Polonis non decori sit? aut Patricios aut nobiles appellari, cum nec Duces nec Comites vocitentur, magno attamen orbi imperant, reges creant, & cum his diversis gentibus porrigit jura. Hæc & alia in secreto rotulo loquebantur Poloni. Sed tamen ad speciem hu-

manitatis respondere Imperatori oportuit, ne superbè contempsisse viderentur, quæ bono animo essent oblata. Tum responsum. Polonos gratias habere Cæsareæ Majestati pro eo animo, quod sibi offerret, quæ dignissima dari posse secum pensaret. Cæterum nobilitate Patriæ contentos se velle vivere, abunde sibi ornamentorum & honorum regem suum atque rempublicam conferre, nolle se quidquam novi & alieni legibus Patriæ, & æqualitati communi inducere: Scio inquam quia his omnibus grates habite à republica, cujus dignitatem & leges sic tuerentur. Sed cur ego hæc tam longum recito? ut vos doceam quantopere respublica fugerit, unde sperabatur inæqualitas; Hi namque speciosi tituli, quandam sui auctoritatem imponunt novorum cupido populo, externa admiranti & ignota, ideo paritatem (quæ vera libertas est) hæc suffocare credita, nec in rempublicam admissa. Jam verò sumite reges incolas, tum uno veluti ictu tollitis non superbam æqualitatem, pro ea fastum, ambitionem, paucorum potentiam, vana nobilitatis nomina inducitis. Hic regis frater,

frater, alter avunculus, ille nepos, speciosa hæc sunt credite mihi nomina & tituli, ut ni ipsi, regii sanguinis fiducia ultra cæterorum ascendant paritatem, sublevabantur à cæteris spontaneâ voluntate, sese submittentibus singulis, ut regiæ domus capteretur favor; Creditisne præterea in aliquo consensu deliberantium de republica, liberas pro libertate voces posse audiri? aut de rege per quem jura violari contingat, sine periculo offensæ (cognatis regis ubique præsentibus) disceptari, taceo ego, vos, quid dicturus eram, facile conjecturamini; Juvat ergò cum ex advena domo reges creantur, & ducuntur regum sociæ, ne ulli civium ad cognationem domus regiæ accedant. Uti que vestrâ memoriâ factum cum Sigismundus Augustus cum incola foemina, insciâ republicâ privatas nuptias egerat, quos motus tunc in republica vidistis? quas accepistis hisce aurbus voces? cum alii præjudicium populi inclamabant; reliqui petebant divortium. Quasi verò nobis obstitit quod insciâ republicâ factum foret (licet illud maximum est) verum verebatur; ne rex, qui foeminam incolam duxit-

duxisset, eo nexu paratis intra rempublicam, è potentioribus quibuscvis, partium fulcris, Electionem liberam, & cum ea omnem libertatem sub unius traheret domus cultum. Sed non pertinax sum, non contra eo vestrę sententię, approbo, eligendus est incola Rex ajo, verum sciam prius oportet inaugurandi modum? iimet electores futuri, qui & eligendi? quod magis in ea electorum multitudine? ardua hæc sunt, neque capere possum, Inaugurationes Imperatorum Romanorum, aut trahi aut multo apparatu iniri videmus. Cum Septemviratus eligat & momento in ea paucitate decernere possit, vultis scire causam? difficile est ut is purpuram in alium transferat, cui potestas est, aut alteri dare, aut habere sibi. En item, quia video nonnullos è nobis falsam spem regnandi concepisse, quanta studia in hoc confessu rotamus? quam præpediri Electionem suspicamur? quod si plures accenderet regnandi cupido & ambitus, posita intra incolas purpura? Verum concives mei, si amamus rempublicam, ponamus hæc studia, sequamur antiquum morem, donemus occultas spes utilitati

tati reipublicę, simus sine affectu Electores, ut otiüs principem habeamus, quem diu quærítamus, erimus verò si alienigenam eligendo, velut in aliena causã, ratione laborabimus, non affectu. Sed quę illa quærso vestra ratio est, cum audio vos vereri, ne honores & præmia reipublicę ad Extraneos per alienigenam regem deferantur. Jam ne in vobis privati commodi studia notari video? absit quærso ab hoc consensu ea ignominia, aut licet iniquis fati reipublicę, eo res devoluta est; utique per Deum immortalem antiquatam legem habemus. Indigenis tantum Nobilibus, honores & præmia reipublicę posse conferri. Ut jam finem sermonis faciam. Ego pro mea sententia quemque prius eligi patiar, quam indigenam. Austriacum verò nullatenus admitto ad hanc purpuram, velut multas de eo rationes ante me audistis, ad ceteros competitorum quocumque vota vestra inclinabunt, non pertinax sequar. Non potentem tamen Principem velim aut privatim opulentum, à potenti libertati periculum; ab opulento contemptus speratur. Utque domesticis & opibus & viribus, hu-

N

cus-

cusque stetimus, peregrina omnia nobis notitura præter virum: Suaderem item è populis nobis habitu similibus sumendum Regem, ut sunt Hungari & Moschovitæ, & si qui alii cultarum gentium tales, nescio enim quare peregrinis tecti vestimentis peregrinos intra possunt tegere amores & consilia, nostra illis odio sunt, quia ab illis diversa. Sed ne morer, ut bonum Principem inveniamus, Deum præcor, & simul ut huic confessui maximo, optimam det mentem.

De Henrico Duce Andium disceptari cæptum & rationes ponebantur; Ortum esse è Gallica gente, genio, moribus, non multum à Polono, cultu dissimili, magnæ Valesiorum domus prolem, decora ætate, ad imperii negotia valida, instructum; præterea pacis & belli vel maximè artibus. Talem Principem debere habere Rempublicam, cujus prima ætas in continua bellorum lucta esset, modestum futurum in administranda republica pollicebantur. Galliæ terrarum & Poloniæ longa separatio, ac minor occasio cum suis populis coeundi in damnum reipublicæ, quin

quin longinquitate res proderetur. Sed debitorum reipublicæ solutio, tum classis ad obtinendum maris Baltici dominium, valde pellexere animos Polonorum & vota. Item quatuor millia sclopetariorum Vasconum, non leves suppetiæ armorum Polonorum; pro Livonia & contra Moschoviam, non in minima parte commodorum ponebantur. Ad hæc proventus reipublicæ augendos plerique credebant. Ob perpetua ab hinc cum Gallis commerciorum foedera, ac privatos Henrici census è Patrimonio Galliæ: Pax cum Turca tutior sperabatur ob foedera, quæ domui Valesiorum cum his gentibus antiquitus intercedebant. Hæc & similia pro ejus parte ponebantur; Nec contrariæ partis omisæ rationes, uti fuere, Bellum cum Magno Moschorum Duce, sermonis Polonici ignorantia, odia regni æmulorum in rempublicam, & alia.

Sic pro singulis ratione non blandiente, pro ingenio utrinque certatum. Petita suffragia Equestris ordinis & Senatus, eligerent quem optimum sperarent. Tum allata in commu-

ne è Palatinatum tentoriis (ubi Nobilitas confederat) suffragia, literis obfignata; reclusæ item Senatorum sententiæ, unde compertum maximam partem Senatus, ac Ordinis Equestris, stare pro Henrico Duce Andium. Reliqui & varii varios nominavere. Verum quia in hoc populo inusitato gentibus more (præterquam de Comitibus Arragonum alicubi lectum memini, quorum consultis olim, uno contraveniente omnes dissentire credebantur) aut plane incredibili, Regem nemine contradicente eligi oportet. Idque veræ libertatis Poloni ducant non Senatoris aut divitis, non multorum aut potentium, sed singulorum in republica rationem haberi, cujusque sententiam in censum inferri, qui nobilis in republica natus; Tunc quoque paucis discrepantibus, invigilavere ingenio dexterrimi, ut partim suasu, partim precibus, tum omni meliori modo, universos ad sententiæ unitatem pellicerent. Demum hinc & illinc suadentibus aut dissuadentibus, cessere tandem pauci plurimis, ne soli sapere viderentur. Tum
HENRICUS ANDIUM Dux, una-
mini

mini consensu in Regem Polonorum nominatus. Ea Electio maxima dexteritate uti aliorum civium, sic præsertim JOANNIS ZAMOISCI prudentia gesta est, cum enim ille pronus esset in Henricum animo & voto, ac obstarent civium studia, sperantibus plerisque ad se deferendam purpuram (nam de incola rege eligendo passim sermo invaluerat) pulcro invento *Piaſtum*, (quo sub titulo incolam Regem venditabant,) ab ambitu regni summovit. Petiit enim, Quoniam Externorum Principum & petitorum Oratoribus absentibus, ad dicendas de rege sententias decurreretur, sic æquum esse (ajebat) abessent cives, qui peterent regnum, ne gratia major aut offensa in præsentia pararetur. libertate sentientium. Cum vero petitorem se purpuræ, palam fateri nemo ob verecundiam, aut invidiæ metum auderet, omnis de incolâ rege deliberatio suâ sponte conquievit.

Henricus in Regem nominatus, ac decretum Electionis, compositum, lectum subscriptum à Senatu, tum à deputatis Palatinatum cum longū fuit tot millium nomina adnotare,

contenta decreti erant. Legitime electum Henricum Andium Ducem, in Regem Poloniae & Magnum Ducem Lithvaniae, ordine electionis consueto, nemine nobilium praesentium contradicente, aut ullius absentia in eo jam obstante. nec posse sententiam ab eo retrahi, nisi (quod absit) super ea quae in pactis conventis porrigerentur, juramentum coram republica deponere nolle Henricus. Ivere Plockum aulici ad Legatos Henrici Varisaviam evocandos, intromissi in collegium, Tum Archiepiscopus Gnesnensis Primas & Princeps Senatus, Letos allocutus. Quandoquidem placuit Deo Henricum Andium Borboniorum & Alvernorum Ducem, Polonorum Regem fieri, & nostra vota in eum dirigere: Itaque REGEM EUM DENUNTIAMUS. Vos quoque Oratores ab eo cum absoluta & sufficienti potestate missi, ac primario à Carolo IX Rege Galliae ejus fratre, has conditiones utrorumque nomine acceptabitis, & juramentum in fidem deponetis. Lecti articuli pactorum conventorum: quorum summa.

Fœdus perpetuum inter Galliae & Poloniae regna, atque eorum provincias omnes, hominesque in eis degentes, constare debet.

Si

Si quispiam hostium hoc regnum Poloniae magnâ aliquâ vi adoriri vellet, Rex Christianissimus peditatu, aut (si ita Statibus videbitur) pecuniis rempublicam juvabit. quemadmodum etiam vicissim Galli, si Polonico equitatu egeant, à Polonis adjuvabuntur.

In usum belli contra Moschorum Principem, quatuor millia Vasconum peditum, quibus stipendia in sex menses, Christianissimus Rex persolvere debet, (cum Statibus videbitur) in Poloniam transmittet. Quamprimum Rex electus in regnum venerit, classim suo sumptu instruet, ad tuendum dominium maris Baltici, tum ad impediendam Narvicam navigationem seu etiam illum portum regno acquirendum ea classi utetur.

Emporium nobile in portu aliquo Gallico mercatoribus & mercimoniis Polonicis aptam Serenissimus Rex instituere curabit, similiter & commerciorum mutuum usum ordinabit.

Singulis annis quoad vivet Electus Rex Poloniae, ex redditibus suarum provinciarum CDL. millia florenorum in regnum hoc importabit.

Debita per Sigismundum Augustum piæ memoriae facta, aut etiam à morte illius, usque ad adventum ipsius Serenissimi electi Regis, reipublicae causa contracta Rex persoluturus est suo aere.

Aca-

Academiam Cracoviensem restaurabit & proventus ditabit.

Centum juvenes nobiles vel in eadem Cracoviensi Academia, vel Parisiis (prout respublica judicaverit) in re literaria suo sumptu erudiendos curabit.

Nullos privatos homines secum in Poloniam ad inhabitandum adducet, præter paucos quorum opera in ministerio domestico uti possit.

Hæc & alia omnia quæ Legati in sua Oratione nomine Serenissimorum Principum suorum, reipublicæ obtulerant, ad effectum deducuntur. Item omnia jura, privilegia, libertates, prærogativas, unicuique statui & homini, incolis Regni Magnique Ducatus Lithvaniæ, & omnium provinciarum illi adjunctarum, sive generaliter omnibus, sive specialiter singulis, per Serenissimos Reges & alios Principes antecessores concessas, vel quovis alio nomine quæsitæ, ac diuturno usu approbatas, sive etiam nunc circa Electionem Regis, ex unanimi & concordiam omnium Ordinum assensu sancitas, integrè & inviolabiliter servabit, juramento corporali juxta sibi traditam formam, ante inaugurationem, sive coronationem sui; confirmabit & literis necessariis muniet.

Assensum dedere Oratores tum nomine suorum Principum ad juramentum accedere jussi.

jussi. Posthæc dicti legati in Galliam ad Electum Regem mittendi. ADAMUS, DE KOBILNO KONARSCIUS EPISCOPUS POSNANIENSIS. ALBERTUS DE LASKO PALATINUS SIRADIENSIS. JOANNES DE TENCRIN TENCRINIUS VOINICENSIS. JOANNES DE TOMICE GNESNENSIS. JOANNES DE FOLSTYN HERBORT SANOCENSIS. ANDREAS GORKA MEDZYRICENSIS. STANISLAUS KRYSKIUS RACIAZENCIS CASTELLANI. Hique è Senatu Regni. A Senatu vero Magni Ducatus Lithvaniæ. NICOLAUS CHRISTOPHORUS DE OLYKA RADZIWIILIUS MAR-SCHALCUS CURIÆ LITHVANIÆ. Item ex Equestri Ordine Polonico. NICOLAUS DE DAMBROWICA FIRLEI CASIMIRIENSIS. JOANNES ZAMOISCIUS BELZENSIS. JOANNES ZBOROVIVS ODOLANOVIIENSIS, CAPITANEI. & NICOLAUS TOMICE. Ex Equestri item Ordine Magni Ducatus Lithvaniæ ALEXANDER PRONSCIUS. Puncta Legationis erant.

Ut per Legatos promissa & Rex Galliarum & noster Electus, jurejurando confirmet, in loco publico. Ex Senatus

consulto Regni illius; Ut Rex Electus omni celeritate adhibita quamprimum in regno suo praesentare se possit.

Data praecipue Oratoribus potestas tractationis, de concludendo matrimonio Serenissimae Annae Principis cum Serenitate illius.

De solvenda & laxanda obedientia subditorum, erga Serenissimum Electum ne scrupulus intereat, declarandum: Quod non statim solvi & laxari obedientia erga regem debeat, si quid per errorem humanum regi exciderit, aut obrepserit, sed tum demum; si volente & sciente Serenitate illius, jura libertatesque nostrae, aut per potentiam opprimerentur, aut per contemptum & temeritatem in dubium vocarentur, ut ne admonitione Senatus, aut reliquorum regni Ordinum, quidquam profectum esse videretur.

Nisi omnia quae sunt omnium consensu Ordinum pacta & conclusa per Serenitatem ejus juramento confirmata expleantur. Verendum ne vicissim omnia, quae in favorem Serenitatis illius decreta, in irritum recidant, & infecta reddantur.

Admoniti postea Legati. Ne (consueti gentis more immensum clientellarum, & famulitii numerum alentis) superfluo comitatu uterentur, imò profusiores sumptus vetarent. Numerus famulitii dictus Episcopo & Palatino

no

no XIII personae Castellanorum singulis VIII, aliis item ex Equestri ordine viritim, IV, ultra tamen famulitium culinae & stabuli. Datum praeterea negotium Episcopo & Palatino, ut per tabellarios secretiora Legationis ad Ordines deferrent, dubiorum consilium per literas caperent ab Ordinibus, aut ab Archiepiscopo Gnesnensi Primate: Cui interstitio Comitiorum data potestas summi consilii à republica, datis in Societatem muneris è minori majorive Polonia, item è parte Magni Ducatus Lithvaniae Senatoribus & Equitibus. Corpus defuncti Regis Cracoviam transportari jussum, cui funesti pompe ducendae nominati plerique è Senatu, partim Episcopi, partim seculares, qui cum omni dignitate adessent. Nullum interea periculum in publicum à pacatis undequaque hostibus, nec ideo tutior pax curari intermissa. Ad tuendos fines Podoliae versus Turcam designatus JASLOWIECIUS, minor Exercituum Dux, datis in praecidium aliquot millibus partim hastatorum, partim ferentariorum equitum & pro necessitate peditum. Limites item in orbem eundo, ab Hungaria, Silesia, inferiori

O 2

feriori Germania, Moschovia, earum terrarum Senatoribus sub custodiam traditi, scriptis pro magnitudine periculi, tam equite quàm pedite. Cracovia item caput regni periculis obnoxia duorum Senatorum cura præcustodita. Oratores interea in Galliam ivère compendio itineris, per eam partem Germaniæ, qua Saxonia & Palatinatus Rheni porriguntur. Cum Lipsiam ventum, ab Augusto Saxoniae Duce detenti, per humanitatem excusante se illo Principe; Non sibi integrum esse liberum transitum Oratoribus Polonis concedi, antequam de voluntate Cæsareæ Majestatis aliorumque Principum Imperii sibi constaret. Verum prona in Henricum, adversa in Imperatorem & ambitum filii Ernesti, electio populi Poloni stetit potius in offensam & obicem itineris; quæ omnia ideo erant in ultionis speciem accommodata, sed vere contra jura vicinitatis, ne dicam contra jura gentium, Legatos amicæ gentis morari. Legati auctoritatem rei publicæ læsam graviter ferentes, aut quatenus à foederata gente, præpeditio fieret dubii, misère ad Electorem JOANNEM DE FOLSTYN

HER-

HERBORT, Castellatum Sanocensem; qui ea oratione coram usus est.

Si apud te Principem sapientem & judicem æquum, causa ipsa pro nobis non loqueretur, multo sermone & verborum conquisitis coloribus (uti solent ii quibus justis verique ratio non constat) utendum mihi existimarem; verum cum honestissimum ac nobis salutare totique adeo Christianitati perutile obeamus munus, certo nobis persuademus, te non impediturum, sed optaturum etiam, ut iter nostrum quàm celerrimè conficiamus. Non privati nos amor studii, aut lustrandarum regionum huc duxit cupiditas, verum ad fumendum Regem à Republica electum, in Gallias proficiscimur. At à quo regno? ab eo scilicet, quod undique hostibus Christiani nominis cinctum vallatumque in difficili ac periculosa statione, pro reliquis Christianis regnis, imo pro hac tua terra excubat. Amicitia regni Poloniæ cum Imperio Romano & ejus Principibus non verbalibus aut scriptis tantum, sed vivis affinitatum foederibus concepta, stabilita, servata fuit; hæc reciproca inter

O 3

nos

nos auxilia, humanitatem, amicitias, omnia diutina pollicebantur. Pacta item conventa religiosè confirmata, inter Imperatores & regnum nostrum ea intercedunt, quæ cavent, ut hominibus ultro citroque commeantibus, liber pateat transitus; taceo Legatis, quorum nomen apud Barbaras etiam gentes sanctè colitur: quare nunc aliena experimur, prorsus ignoramus. Amici tuam terram ingredimur, quod scelus? Velut per vicini atria transimus, quod periculum? Regem quærimus, quæ hostilitas? Nos quidem Magnos Orbis Monarchas, Principes, majorum splendore, rerum gestarum gloria, virium potentia, opum magnitudine, vicinitatis commoditate, sanguinis conjunctione subnixos, regnum nostrum appetiisse, fateamur necesse est: Verum ad horum aliquem ut sceptrum nostra deferrentur, non fuit arbitrii aut voluntatis nostræ; suprema è coelo manus Principes purpurâ induit: sæpe Orbis conspexit regem, quem minimò speravit, aut cui coronam dari credidit, alieni capitis facta decus. Id verum esse re ipsâ comperimur: Comitum eligendi regis à Senatu, more

more institutoque veteri, Ordinibus indicta; adfuere competitorum Legati; in suffragia res missa; alii ad suæ gentis hominem (quem declinata invidiosa proprii nominis designatione *Piastrum* vocarunt) regnum deferebant; cæteri externum cooptandum credebant. Post eam disparitatem sententiarum, quis credat universorum animi velut divino instinctu (cujus opem hoc in negotio sæpius imploravimus) in unum coaluere, unum omnes & singuli nominavere Henricum. Neque verò hoc in Principe cooptando, vel inferiora aliis Principibus regnum ambientibus secutos esse nos existimamus, perspectam habemus Gallicæ gentis antiquitatem, splendorem, rerum gestarum gloriam, quæ cum Romanis rerum Dominis certavit de imperio, eorumque arma graviter exercuit. Romaque domicilio imperii capto, sæpius armis suis Romana cedere coëgit: Recentiora non repeto, quæ in multorum oculis auribusque versantur. Quid ultra opus? Regem elegimus, quem è Republica eligendum credidimus: Quia verò ad eum ducendum in Poloniam missi sumus

Ora-

Oratores, per amicitiam postulamus, per fœdera obtestamur, ne iter nostrum coeptum, tu amicus nobis Princeps moreris, non magis nostro quam Christiani Orbis damno. Nosti quàm ditiones nostræ immanibus Christiani nominis hostibus undique septæ sunt; Scitis inquam, Turcis, & nunquam fidis nobis, imo verò hæreditariis hostibus Moscovitis; quæ si in regiones nostras, Principe vacuas, Barbarorum colluvies, jamjam imminens, ingruerit, procul dubio magnum damnum non nobis tantum, sed toti Christianæ reipublicæ dabit. Ditiones nostræ finitimorum regnorum, (quæ & Germaniæ vicina sunt) pro intermedio pariete atque propugnaculo habendæ sunt, qui murus aut paries Christianitatis ruere non poterit, nisi eodem motu reliqua regna labefactata concidant; Rem perpende & an moreris nostra, cogita. Quod si verò non obtinemus, verendum profectò, ne nobis, (quod Polono nomine dignum) sine studio & sanguine interire nolentibus, totus Orbis non necessario quidem (quod nos averfamur) sed tamen nobis non contumelioso, bello implicetur; ad quæ,

quæ, ne inviti trahamur, prudentiæ tuæ, Princeps, est providere, cujus quidem excitandi facilis est ratio, restinguendi verò nonnisi ejus partis, quæ victor sit. Deum verò justiori causæ opem ferre, re ipsa compertum est.

Motus præsentia, & gravi sermone Legati Dux Saxonie, ac veritus ne res facesseret difficultatem, Polonæ gentis parando sibi offensam, præsertim cum Legatus seriò ageret: Varias ad speciem facti causas attulit, ne indecora Principi temeritate rem fecisse videretur. Nec moratus liberum transitum dedit Oratoribus, illum qui coram aderat amplexatus, cum honore dimisit. Acceleravere iter Oratores, ut moram celeritate redimerent. Parisios ingressi, cum tumultuosa obviantium multitudine; viros, habitum, mores, gestus, arma Polonorum antehac Occidenti incognita, admirantibus Gallis, salutavere Regem; tum Henricum Fratrem electum. Ea dies usitatæ Legatorum pompæ data, necessaria Legationis in posteram translata lucem. Oratores inito consilio, properavere in curiam electi Regis, cui oblata pacta conventa: Acceptavit ille lubens, & assensit;

Petiit tamen ne tam stricta lex sibi poneretur de educendis è Gallia hominibus quibus ad domesticum Palatii obsequium opus haberet. Respondere Legati: non suæ potestatis esse aliqua ratione infirmare, quæ à Republica lata; procuraturos tamen omnimodè, ut in futuris comitiis coronationis; molliùs Status decernerent. Sed nova oborta inter Legatos difficultas, de servanda pace inter dissidentes in religione, cujus causa superiora recitare in rem fuerit. Cum in Comitiis Convocationis confederatio, seu pax dissidentium in religione, antiquis legibus nusquam habita, gliscente hæreticorum potentia, stabiliretur, assurrexere plurimi Episcoporum, certam (ut vocant) protestationem interponentes, ullas confederationes se velle noscitare, sufficere sibi leges antiquas, neque ejus loci & temporis esse, novas condere, præsertim cum interregni tempore nullum negotium agi oporteret, præterquam electionis, ad tempus rem differri oportere, quoad novus Rex eligeretur; si item quolibet interregno, pro arbitrio & licentia populi (nequoquam tuente Regum Majestatem)

tem) conderentur leges, brevi nullus Rex habendus foret. Sed cum multitudo dissidentium obstreperet, imo Catholicorum nonnulli rem ad dissidium inclinari viderent, magisque audaciam accendi, dum, in tanta dissidentium multitudine, parva legum appareret contra gladium autoritas, persuasere potius infulatis, quatenus supersederent, meliora desuper speraturi: Nonnunquam prudenti conniventia, ubi prohiberi scelus non posset, citius voluntatem peccandi hebetari, aut dum facietas vitiosæ licentiæ peccantes caperet, aut tandem placeret virtus: in rem ac rationem esse Belgarum tumultus, quos aut importunus, aut saltem ex eo quia ferus, inquirentium excivit rigor, cum prævalidæ hæreticorum numerarentur manus, quos satius foret per legum conniventiam subditos habere, quam prohibitis petendo, quæ servari per fiduciam avitæ potentiæ non poterant, contumax insinuare nonobsequium. Motus tandem iis rationibus conticuit Clerus, tamen non ut concedere, sed dissimulasse videretur: Neque parvos modesti consilii jam fructus carpimus. Sine im-

pulsu & armis, spontaneo se restituentibus singulis veræ matri ecclesiæ, qui per peregrina fidei dogmata, ablati erant in diversa, ut verum sit, ductu, non impulsu flecti, non frangi hominum animos. Cum ergo Parisiis pacis dissidentium in religione fieret mentio, tres Oratorum, videlicet EPISCOPUS, PALATINUS; & MARSCHALCUS CURIÆ LITHVANIÆ, protestatum esse contra, dixere; nec posse inter pacta conventa acceptari. Ad ea respondit Rex: Se in eo nihil concludere posse, in quo Legati non convenirent: Tum JOANNES ZBOROVIVS unus ex Legatis, isque diversæ religionis homo, obversus ad Monluccium, (qui nomine Henrici Legatum in Polonia egerat:) Utique (inquit;) Ni vos Legati nomine Principum hanc conditionem acceptassetis, hicce Princeps nobis contradicentibus in Regem non poterat eligi: Notavit Henricus Monluccium cum ZBOROVIO acerbius colloqui, sed cum verba fermocinantium, in parte audire non posset: Quid tecum loquitur (ad Monluccium conversus, inquit;) hic Polonus Orator? Tum ZBOROVIVS præoccu-

pans

pans responsum Monluccii, nec quidquam cunctatus: Ajo (inquit) Rex Serenissime; Ni hi Oratores tui hanc conditionem dissidentium de religione, (uti cætera omnia) nomine tuo acceptassent, nobis contradicentibus, Rex eligi non potuisses, imò ni jam approbaveris, Rex Polonia non eris. Pupugit adstantium Gallorum aures vox, eoque magis, quia sub dominis nati, liberam pro libertate vocem, periculo offensæ, in præsentia minime audiri posse sperabant. Credebant ideo Regem electum ZBOROVII responso offensum; Verum Princeps, qui sciebat se liberum Populum sub imperium acceptare, dictum ea modestia tulit, ut placuisse videretur; addito ad prudentiam responso: Oratorum potius in eo causam, quidquid mutuo consensu apportaretur, non improbatum se, inirent potius consilium, ut posteriori die concordēs accederent. Tandem condescendere Oratores cum cautela, ne, in præjudicium Catholicæ Romanæ fidei, ea Lex extendi posset. Difficultatem unius quæstionis altera excepit, de importando in Poloniam proventu è Patrimonio Henrici, quam conditionem eo

P 3

sensu

sensu interpretabantur Oratores, quatenus illa pecunia, in ærario Reipublicæ sub cura supremi Thesaurarii poneretur. Sed recusavit Henricus; sufficere (inquiens,) si sequeretur vim & sensum conditionis, suæque in Poloniam importaret, ac velut privatum æs, sub sui unius libera potestate & dispendio haberet. Non ultra pertinaces steterunt Oratores, nam pro amore patriæ potius certabant, quam ut obtinere sperarent.

Emanavit in vulgus Gallicum fama, tam strictas à Polonis Henrico scribi leges; Unde variè à variis accepta. Nonnulli ut gnari legum liberi populi, & Rerumpublicarum, ubi Reges non nascerentur, verum eligerentur, sine admiratione rem tulere; reliqui verò rectorem populorum non posse fieri nisi Monarcham, sorte sua nascendi metientes, varia mussitavere. Henricum non Regem, sed legum Polonarum mancipium futurum, non majori in Republica potestate usurum, quàm Princeps Venetiarum uteretur; Sufficere Henrico suas opes, nec alienas, quibus libera Principum ligaretur potestas, oportere quæritare.

Hæc

Hæc passim per urbem, passim in curia Regis agitabantur. Delata rei fama ad Oratores Polonos, (uti invigilavere, ne sibi incognitum foret, quid in urbe, quid in curia, de se suaque Republica rumor ferret, neve ignorarent, quid facto opus esset,) nequidquam cunctandum rati, in quo populi Poloni dignitas graviter verteretur, ad Henricum perrexere, ne morâ damnum res sua pateretur. Sæpe vero accidit, ut fallax fama, si sæpius eadem loquatur, in assensum prudentiores quoque trahat. Cum stetissent coram Electo, cum **CONARSCIVS EPISCOPUS POSNANIENSIS**, Primas Legationis, eo usus est sermone:

Equidem, Rex Henrice, dolentibus animis ad te Regem nostrum accedimus, tua nostraque causâ; tuâ, cum te Regem maximum à nobis Polonis nuper electum, videmus nonnullorum acerbioribus dictis peti; nostrâ, cum tantum authoritati Reipublicæ deesse videmus, quantum Regum nostrorum nomini derogatur, ea verò credere perquam iustissimum est. Ajunt enim aut purpuram Poloniam non esse tanti, quæ à te petatur, aut tuæ personæ condolent,

lent, qui Rex noster electus, in spontaneam servitutem legum consensisti. Qui verò ii sunt, qui hæc ajunt? ii sane, qui vel quid sit Regem fieri ignorant, vel de nobis, qui remotius ab hac gente absumus, falsâ accepere famâ. Ego verò nimis magna Polonos tibi detulisse arbitror, ni cætera adsint. Illud certe maximum, qui te tot populorum Rectorem creavêre: Non multæ opes aut grave ærarium, Principum felicitas est, sed cum pluribus gentibus præsumt. Profunduntur Principum æraria, fiunt alieni æris debitores, cæteri auro & opibus affluunt; ille tamen maximus Rex est, qui plurimis populis cum dignitate præest. Verum absit suspicio verbo, ut ea tibi solum Polonos deferre arbitreris, habes reliqua omnia, quæ te maximis regibus parem, habes, quæ te majorem, reddant. Audio nonnullos vocitantes, qui Regum Polonorum Majestatem; intra Veneriarum Ducis occludunt auctoritatem, nil de eo Principe loquar, nostra qualiter se habeant, à me audi. Jura Majestatis sunt: Leges populo dare, bellum indicere, Legatos mittere & accipere; tum comitia indicere, monetam cudere,

dere, honores Reipublicæ pro arbitrio conferre, & cætera minutiora. Illis prioribus Respublica mutuâ tecum potestate utitur; tria postrema ab unius Regis dependent voluntate: Nec ideo tamen arbitrere, te ea in parte Regem infelicem haberi, quia non in omnibus absolutus; gaude potius; felicissimus es: provisum ea communitate potestatis à Republica, ne sui Reges, laxius legibus habiti, civibus atque adeo Reipublicæ nocere possint, ideoque tu, quia nemini nocendo acerbus futurus, ab omnibus quid ni meros amores expectas? aut (quod proprium Regum Poloniae Symbolum) in sinu cujusque civis tutus obdormire audebis. Jam opus est, ut opes quoque regias cognoscas; Tibi uti Regi ærario opus, quantum ad domesticas aulae impensas satis habeas, ut munificus sis, ut militum stipendiis ac bello sustentando non deficias. His tu omnibus abunde sufficies. Privati tui redditus (uti nobis regiæ mensæ bona vocantur) prope tertium florum millionem ascendunt. Ingens sane æs, si præsertim expensarum paucitate metieris; non inde bella providebis, non munificus eris, non

Q

pu-

publicos curiæ administrōs, aut aulicos sustentabis, qui in aliorum spem præmiorum cum honore aderunt: sed mensam tuam inde instrues, & paucum ministerium providebis. Quoniam de munificentia regali mentionem feci, eam prosequar. Felicissimum, crede mihi, in ea regiæ dignitatis parte, Respublica te fecit, neque Gallia aut ullum Regnum (absit invidia verbo) tam foecundum proëmiarum est, quam divite manu regibus suis subministrat Polonia distribuenda. Sive insulam spectes, sive spectes gladium, sunt opulentissimi Episcopatus & Abbatie, sunt præfecturæ plurimæ, centenis & ultra millibus florenorum census annui dotatae; & alii minores fundorum proventus, qui publici & benemeritorum fundi vocantur: Horum etsi tu Rex arbiter distribuendo futurus es, nec tamen tibi retinere vetante lege poteris, quia hæc benemeritorum virtuti, præmia dicata, ut plus munificus sis, qui lege munificus esse teneberis, ea tu pro arbitrio certâ iudicii mensurâ benemeritis civibus divides; his amicos parabis, his virtutem tuorum provocabis, ac bene-

benefaciendo unquam deficies, è tanto beneficiariorum numero, aliis indies concedentibus fatis, aliis nova præmia expectantibus ac promeritis. Quia verò Regiæ munificentie triplo, aut quadruplo plus, quam privatis impensis à Republica tibi in annos concessum; scivit namque Regium esse, plus cæteris dare, quam habere sibi. Restat item ut de gerendo bello loquar. A belli sumptibus liberum te Respublica fecit, illius est militibus stipendia numerare, armamentaria instruere, tuum verò (at mutua tamen potestate cum Republica) bellum indicere, vincere, & triumpho uti. Hæc tibi omnia paria sunt cum cæteris Regibus. Jam audi cætera, quæ te majorem facient. Imperaturus es populis, qui ut liberi sunt, te tamen Dominum agnoscent illi terræ, quæ unquam nisi sibi electis Regibus tributaria fuit, nec fractura est imperii Romani. Quod ad dignitatem quoque purpuræ nostræ accedat, extra ordinem Occidentalium eam locari, imo alterum justè dici imperium in eo populo, quem non attigit Romana dominatio. Confessus es in eo solio, quod non novit huc us-

que nec veretur sicarium, in eo, in quo nusquam captivi confedere Reges. Magna sunt hæc, mihi crede, nec invenio gentem, quæ hæc omnia decora simul capiat. Quanti verò eam fortunam ducis, qui Princeps natus, Rex à nobis electus es? si tibi in hæreditario regno nasci contingeret, regnum tuum acceptare non fortunam duceres, sed debitum; nec te magnus Orbis crederet, quem fors nascendi crearet Regem; nunc verò quia illud regnum, quod nullâ ratione hæreditati debebatur, ad te delatum est, beneficii loco, (parce verbo) repones, & quoadusque ejus Electionis memoriam retinebis, gratulaberis tuæ virtuti; nec jam dubitabis te maximum Principem haberi, qui tot populorum censura magnus judicatus; imò inquam, totus Orbis virtutes tuas mirabitur, cui notum fuerit, te in tantorum competitorum ubertate, maximum à nobis inventum. Hæc tu omnia cum purpura nostra, magnæ virtutis accepturus es præmia.

Non ingratus Henrico erat Legati sermo, eoque magis quo præter opinionem acciderat. Tum Respondit: Quandoquidem Deo visum esset

esset & Populo Polono electori, se Polonorum Regem fieri, curaturum pro virili, ne suæ electionis Polonos poeniteret, nec darent aures linguæ loquacis populi. vana sæpius loquenti, scire se quorum Rex fieret, scire item quare in tam dissitas Polonorum terras, audita morte *Sigismundi Augusti*, Legatos suos fratrisque Regis Gallorum, ad regnum petendum mitteret. Oratores bono affectu Principis utendum rati, mentionem intrudere Annæ Principis, piam & prudentem Principem indicantes, nec minus è Reipublicæ, quàm Henrici commodo futurum, si sociam Sceptrorum acciperet. Ad ea Henricus; Bona sibi polliceri (respondit) de eo Polonorum affectu, & pia ac tutrici cura, quam erga Prolem suorum Regum studiosius portarent, nec desperare item, si bona fata aliquos sibi successores darent, pari Reipublicæ cura, iis provisum iri; quantum verò ad negotium Matrimonii: se non posse subita de eo dare responsa, sed referre ad Ordines regni, seu Comitia Coronationis; reliqua verò, quæ porrigerentur per Legatos, approbare se & juramento corporali confir-

mare velle, æque cum Carolo Rege Galliae (nam Legati eam conditionem petebant) in pactum cum Galliae regno certi foederis. Dicta ergo publici iuramenti dies, ubi summa pompa utrique Reges in Cathedrale urbis templum perrexere, ac solenni se obligavere iuramento. Adfuere praesentes Henricus Borbonius, Rex Navaræ, (qui postea Rex Gallie coronatus, post cædem nostri Henrici Valesii,) & quique Gallie priores; inde in Palatium Parlamenti discessum, simul decretum electionis electo Regi Henrico porrectum. Carolus Rex Gallie lætus fratrem in Regem creari, novum in sua terra Principem, nova nec domestica Pompa acceptare statuit; Urbe per secretum egressus, publica ad authoritatem pompa retro in urbem introduxit. Ubi Henricus medius inter fratrem Regem Gallie, & Regem Navaræ portas ingressus ad palatium Parlamenti ducebatur; Ut verò novo Principi integer honos haberetur, oblatum per Cancellarium Regni Gallie sigillum, concessa potestas, omnia negotia pro arbitrio disponendi, honores & officia distribuendi, quoadusque in Gallia com-
mo-

moraretur. Sic multi dies intra gratulantium strepitum consumpti. Verum Legati medios inter festivos plausus, graviter ferebant moram, sæpius Regem adibant, ad suos properaret, monebant; Liberaret Rempublicam metu, quæ de absente sollicita esset; Præterea de Moschorum novis moliminibus nunciari sibi, quos multum deposituros ex animo agebant, si intra Rempublicam Regem esse præsentirent. Verum Rex discessum suum otius aperire non poterat. Hinc obstabat itineris difficultas, illinc amor fratris & genitricis terræ. Mittere potius in Poloniam visum, viæ præcursores, ad confirmandos Polonos, quorum negotiis brevi adfuturus Rex erat. Nec Legati interea pro sua parte, quæ inibi gesta, literis significare intermiserunt. Res (nempe) bene constitutas haberi, subscripsisse Henricum, & Carolum pactis conventis, iuramento omnia confirmasse, quorum exemplaria per Zborovium missa manibus utrorumque Regum subscripta. Significavere præterea de Comitis Hassie, & Palatini Rheni in suum per Germaniam transitum humanitate, dignos-

gnosque haberi ideo, qui amici populi Poloni nuncuparentur; verum à duce Saxonie secus sibi factum, retardatum ab eo transitum, neque defuturas occasiones Reipublice, quibus suam auctoritatem salvam haberet. Cum his Zborovius in Poloniam missus. Tentabat interim Rex consensum Imperatoris de libero per Germaniam transitu, sed noluerat Imperator vicinum Regem negando offensum sibi parare, quem amicum habere maluerat. Ingressus iter Henricus Poloniam versus 15 die Septembris, comitante fratre Rege Gallie, qui ad Polonorum ire fines in animo habuerat, verum quia repentinus morbus proposito obstitit, non ultra xx milliaria progressus, fratri lachrymabundus valedixit, nonnulla cum eo ad aurem collocutus, qui verò ille sermo fuerat, ignoratur. Credo (uti suspicatum) amicè monuerat Henricum sue sterilitatis. Ne (si quid sibi fatorum accidisset) negligeret diligentius prospicere rebus è longinquo, quod non alium hæredem stirilitas sua regno Gallie polliceretur, præter Henricum: Præfaga omnino erat mens Caroli sui fati in proximo, sic
mutuos

mutuos amplexus inter, Parisios Carolus, Henricus Lotharingiam versus perrexit, inde per Germaniam inter occursum Principum electorum Imperii prætervectus, stetit in finibus maioris Polonie die xxiv Januarii. Progressi plerique Senatorum obviam, ii præsertim qui senatusconsulto electionis dicti erant Occursores. Tum quisque è nobilitate ad obsequium novi Regis promptior, accurrendum ratus, ut multis millibus hominum complerentur campi.

Annus Christi MDLXXIV.

DUM in agrum Polonum Rex pedem intulit, secessit sub tentorium Sacro vacaturus, bonis namque auspiciis terram, quam recturus erat, ingredi oportuit. Inde Cracoviam versus caput Regni properabat, ut funeri regis antecessoris adesset: verum Senatores à latere consulebant valetudini defessi Regis, persuasere potius aliquem purpuratorum Gallie, quos secum in pompam traxerat, mittendum. Adfuere illi sepulture externorum Re-
R gum

gum & Principum Oratores, aderat Senatus; Infulati Episcopale munus circa feretrum obibant; Cæteri sua præsentia tristem juvere pompam, præcessere omnium regni terrarum Legati; item equestres signiferi, vexilla provinciarum ac stemmata præferentes, tum portabatur corona, sceptrum, pomum aureum, gladius, Regum decora, omnia ad humum versa, ut maiorem loquerentur tristitiam. Ad sepulchrum verò ministri curiæ sua fregere insignia, Marschalci baculos, Cancellarii sigilla, item & armigeri hastas, ut regio nihil deesset funeri. Acceleravit iter Rex Henricus Cracoviam prope, stetitque uno ab urbe milliari: Omnes subinde regni proceres, ac primarii regni senatores urbe effusi, occurrebant adventanti, plerique soli cum domestico comitatu, quatenus major appareret Senaroris pompa, ducentos alii, trecentos illi duxere hastatos equites, jam verò levioris armaturæ armis & equis decoros; ipsi rhedis pro autoritate vehebantur. Tantus tum erat armatorum numerus, ut potentissime hosti sufficeret Polonia resistendo. Polonis enim ea triumpho & Pom-
pæ

pæ ratio est, ut turbam secum trahant armatorum, neque in eo prodigalitem ducunt, verum sibi ex numero decus, & Reipublicæ in casu præsidium. In ea Pompa PETRUS MISKOVIVS EPISCOPUS PLOCENSIS amplo Regem salutavit sermone, omnium regni Ordinum nomine, utque latus urbem primariam Regni ingrederetur, studiosius invitavit. Interim per Archi-Marschalcum aulicorum turba versus urbem ordine moveri iussa: Armatae acies equitum dextro latere steterunt, peditum legiones sinistro, medio iter relictum, quo Rex ducendus erat. Progrediebatur Henricus sub aurato cælo albo insidens equo. Datus item honos peregrinæ gentis purpuratis, qui cum Henrico aderant (uti Dux Guisus & alii Ducum præcipui) qui medii inter binos Senatores ante Regem introducti. Admirationi tunc erat advenæ populo Polonorum splendor, ac maxime Henrico, crevit inde amor regni & incolarum, qui Regem tam illustri prosequerentur cultu. Ad Occasum jam declinaverat dies, cum ad urbem ventum, nec ideo demptum majestati adventus regii;

facile adinvenit sua decora nox & pompæ apparatu certavit; succensæ lampades in portis, illustratę domus facibus, supra arcus triumphales micuere ignes artificiosi, moenia resplendere machinarum ictibus. Interim Rex in templum urbis cathedrale, quod in arce habetur, recta ductus, ut grates haberentur Deo, quod illa sedes regia diu vacua, suum feliciter receptaret possessorem. Altero die convocavit Rex Senatum & Ordines, (moris autem est, ubi novum Regem coronare oportet, Legatos provinciarum adesse juramento regio, neve quis error irrepat, cavere,) gratias coram habuit, quod sibi tam potens regnum volentes offerrent, invigilaturum se per Numinis opem, ne sua regimina reprobari possent, scire se optimorum Regum præcepto, quos regendos susciperet, nec ignorare quis ipse fieri deberet, modo tam promptos & faciles in parendo habere posset quam in conferendo sibi sceptro reperit: certissimum autem argumentum esse boni regiminis, velle Regem rectè imperare, & velle subditos promptè parere. Quantum verò ad libertates seu firmandas, seu conser-

van-

vandas, attineret, non tantum scriptâ chartâ aut privilegio, sed sanguine & vitâ obsignare se velle. Movère ea verba assidentem Senatum, & cæterorum adstantium affectus. Tum responsum omnium nomine: Non desperare Rempublicam, Henrici regimina fore secundiora, quem Superum voto in tanto competitorum numero sceptro dignissimum judicaret; cum alii quodam vicinitatis aut familiaritatis jure ad purpuras Polonas magis pertinerent. Quantum verò de civium prompta subjectione inquireret, prope esse ajebant, ut ii velint promptè parere, qui imperari voluère, non aliud Polonos præteritâ electione quæsisse, quam ut Regem sibi invenirent. Et quoniam Henricum invenerant, lætam esse ejus adventu Rempublicam, lætari quoque debere sua coronatione Henricum. Dicta tunc eo in Collegio dies xx Februarii futuræ Coronationi; simul præmonitus Rex more coronandorum Regum, ut templum sancti Stanislai (Rupella dictum:) pedes inviseret; nam quod Boleslaus Rex (à suo facinore audax nuncupatus) occisor Sancti Stanislai Episcopi Cracoviensis, eo

R 3

in

in templo per scelus patrarat, illud novos Reges devota prece expiare, mos tenet. Post solennia Coronationis Rex pro more accinxit se primis Comitibus. Proposita per Cancellarium negotia ad disceptandum; Petitiones senatorum sententiae, varii varias tulere, quas recensere non est in animo, ne perplexitatem huic adferam scripto. non praeteribo tamen magnae prudentiae viri sermonem, (sed poenitet cujus nomen ignoro, ad tantae sententiae gravitatem illustre nomen scire oportuit) sapienter ille admodum de confirmatione iurium & privilegio legibus inferendo, in eum modum:

Quemadmodum, mortuo Rege Sigismundo Augusto, à Deo Maximo precatus sum, ut Regem nostrum concorditer eligeremus assensu, ita nunc rogo, ut tecum, Henrice, nobis jam imperante, non divisim imperemur animis. Si verò unquam alio tempore, his praesertim primis Comitibus Coronationis, non dixerim concordia, sed quod ultro requiro, amore mutuo nobis opus, ut ad Rempublicam conversi, unus alteri privata condonemus studia, ac velut de una loquamur Republica, & ullam causam

sam dismembrationi Provinciarum demus. Hæc Comitibus de libertatibus nostris sententiam lata sunt, horum eventu novum Regem (quem Numen diu servet) imperare nobis docemus; aut quomodo pareamus docemur. Hic noster amor in Patriam, concordia, prudentia, aut, quod absit, pertinacia, amor privati studii, mutua dissidia; hic, verbo dicam, incolarum genius novo Imperatori nostro patebit; ut boni & stabiles reperiamur invigilandum est, ut tacito præcepto insinuemus Regi nostro, rectè, prudenter, demum ex amore Reipublice eum debere imperare. Te verò, Rex Henrice, sapientem esse Principem & credimus & certò scimus, credere antea vita tua nos jubet, scire nostra electio. Non ignoramus enim quem te è Gallia ad purpuram evocavimus. Sed jam quod huius confessus est ajere me oportet, & loqui quod non fucatus candor imperat. Bona huic Reipublice opto, coronatum habemus Regem, libertates nostras juramento confirmari videmus, nil amplius restat, quàm ut privilegium, in Comitibus electionis conscriptum, libris

bris constitutionum inferatur; Ac de hoc ego nonnulla loquar, nec vereor, ut mihi vitii loco vertatur, cum, me præsente, ea libertatum puncta conscribi passus sim, nunc dum ea legibus inferere oportet, secus sentiam. Pertinacem quæso magis consiliarium judicate, quam prudentem, cui cum salubriora venerunt in mentem, à sententia priori recedere indignum ducit: Ego verò existimo Senatorem quemque bonum non quæ plures aut pauciores sequuntur, non quæ aliquando ipse sentit, aut sensitisse visus est, sed quod optimum, dum consulit, iudicat, sequi oportere, nec ea inconstantia est, sed potius constans sapientia & amor Patriæ. Fateor ego omnia præclare in eo privilegio esse conscripta, multa specificè nominata, sed arbitror melius à Republica provisum antiquarum legum generalitati, quam à nobis specialitati, quâ non aliud obtinere cupimus, quam repetitam legis unius interpretationem, vacillando vim prioris. Cautum antiquitus lege habemus, ut penes nos maneat libera Regum electio, tum ne Rex privato arbitrio quidquam statuatur, quàm ex Senatus-consulto, quid ultra opus?

opus? tutius hanc legem uti universalem tueri, plusque ejus interpretatione liberi sumus, quàm si ad specialitatem descenderimus, cujus hæc est natura, ut si quid non expresseris, pro omisso habeatur. Ille vero articulus denegationis obedientiæ, juramento Regis inclusus, nonnè apperit viam licentiæ insolentioris populi, huic obviando cautela quæso adjiciatur, ut antiquo more moneatur Rex, primum per Primate[m]: Multa certè per errorem humanum elabuntur; errores humanos tollere, humanitatem est tollere, præsertim in Principe, quem cum plurima mortalium agere oportet, in pluribus ut peccet, tristi quodam privilegio fragilitatis humanæ licitum habet; nec ideo temerariò inobedientia inducenda, tuenda est omninò authoritas Regia, cui si quid omnino derogaverimus, non credamus quæso libertatibus nostris melius provisum iri, sed demptum diminutâ authoritate in Principe, diminuitur in populo superioritatis respectus, ut omnia per licentiam fieri debeant. At si pertinacius tamen peccare velit Rex, sunt alia, quæ illum in officio retineant;

Scriptę leges, iusjurandum, Senatorius ordo, authoritas Primatis, qui potestatem habet cogendi Senatus, si Rex noluerit esse Rex sed tyrannus. Circa motionem communium armorum haud discrepo à scripta lege, in eo tamen difficultas occurrit, cum vetamus talem exercitum in parvas aut magnas partes posse dividi, qui campi quæso sufficient huic populo capiendō? ni dividatur, qui agri nutriendō? pestis, fames, amat comitari viris onustos exercitus, apud nos præsertim, cum singuli nobilium, ultra comitatum, quem armis capiendis secum trahunt necessarium, decenos vicenosque viros, totidem equos, paulo pauciores currus post se ducunt, minime necessaria castris onera; Cur non sufficeret unicus currus victui devehendo aptus, aut saltem tot bijugi, quot equi armati? duo item famuli in locum cæforum substituendi, reliqua turba frumento & pabulo consumendo apta semovenda, ne patriis agris sit oneri. Illud item minus opportunum, tempus bellandi lege præscribere; Inscriptimus enim privilegio: *Quod si intra duarum septimanarum spatium extra fines non fuerimus ducti, licebit*

licebit cuique ad sua libere reverti. Quæso si bellum cunctatione gerendum est, tum ne ad penates per insolentiam decurratur, cum maximum pro penatibus certare oportebit? utique qui liberi sumus, nec absoluto ex imperio Regem, sed libero Comitiorum assensu, arma generalia indici patimur, pro libertate & patria, cur non voluntarii patriam defenderemus? sine temporis mensura, sine solutione marcarum super hastam: ut tandem doceamus nos liberos, nec pro imperio agere: Sat magnum bonis civibus militaris laboris præmium, communem Patriam defendisse. Minoris quidem momenti ea quæ locutus sum; Verum illud diligentius videte, qua ratione incolis terrarum Prussiæ, & Magni Ducatus Lithvaniæ, singularia privilegia, authoritate horum Comitiorum, conferantur; an ignoramus ea ratione dismembrari Rempublicam. Dum quæque provincia privatis struit sibi in partibus immunitates, aut singularia profert privilegia, discunt paulatim separari populi. Ne quidquam ego concedi patiar alicui populo, nisi in commune tota Respublica de eo participet. Eadem

dem leges, idem ærarium, eadem libertas, & mores, magnos quosque jungunt populos; diversi ritus binos dissociant homines. Scitote tam diversos populos hujus nostri regni non aliud in unius Reipublicæ coëgisse corpus, quàm rituum unanimi-
tatem; ut ideo Poloni universi vocemur, licet diversi re ipsâ simus populi, idem sentio de judiciis Capturi, ut unus ubique eorum fervetur ordo; diversitas judiciorum inducit dismembrationem provinciarum. Stipendia danda esse militibus censeo, nec dubito quod sacra Regia Majestas promissis stabit. Ut Legatus in Turciam mittatur ad confirmanda pacta, non sum contrarius. Hæc omnia quæ in medium protuli, modo suasorio à me accipi velim, non ut contrarius aut pertinax sim; quidquid melius tibi, Rex Serenissime, vobisque visum fuerit, Ordines, facile legibus inscribi patiar.

Haud difficulter eo ex sermone intelligi potest, super qua re illis Comitibus disceptatum, quæ turbulenter transacta; confirmatio tamen jurium per se stetit. Adjecerat non leves motus aut turbas audax Zborovii facinus. Huic
anti-

antiqui erant (ac recenti sub adventu Henrici hastiludio in majus recrudere,) cum JOANNE TENCZINIO Archicamerario curiæ inimici-
tiae; quia verò obvia (pro more infensorum) ac hostilia arma sibi indixerant, tum verò durantibus Comitibus in Palatii porta sibi-
met obvii. Hiccine est TENCZINIUS? (inquit Zborovius) *quem dici obvium quæro.* Tum derepente ferrum, quod manu gestavit, destina-
vit in ictum VAPOVIVS. Interim Castellanus Præmissiensis, qui tunc penes aderat, pugnam dirimere volens, paululum declina-
verat ictum, objiciens se intermedium, verum infensa & erronea manus, in caput pacifica-
toris Vapovii Senatoris, læthaliter ferrum illi-
sit. Sic valuit in Zborovio affectus, & pri-
vatum odium, ut nequidquam Majestatem præsentis Regis, aut Comitiorum authorita-
tem vereretur. Vocatus in jus percussor, &
quia judicis decretum præsens metuit, ab-
sens proscriptus est, tandem aliquot post annos vi proscriptionis captus, poenam capitis subiit,
ut infra sequens sub Rege Stephano docebit narratio.

Post Comititia Legati provinciales, cum decreto Comitiorum in provincias dilapsi; ast Senatorum plurimi penes curiam mansere, ut Rex novæ terræ inhabitator non per tædium assuesceret loco. Consiliaverat vero sibi hic Rex multorum Optimatum animos, quibus non solum bona publica, benemeritorum præmia, verum patrimonium mensæ Regiæ, ple-
risque concessit, contra instituta regni. Quod ab Equestri ordine jure in vitium acceptum, ut prodigalior quàm munificior haberetur. Posuisse modum leges publicas (aiebant) munificentię regię; multorum agrorum Adjutalitates donari à Rege; reliqua tamen sibi retineri oportere; ideoque segregato à benemeritorum agris nomine, regiæ mensæ bona vocari. Ne si æque hæc ac illa bona prodigalius in cives spargerent Reges, attenuato Principis domus magnifico sustentamento, flagitia abirent in censum; uti ob eam causam ominabantur plerique gravem Reipublicæ futurum Regem, qui profusè largiendo placere vellet Senatui, & infascinaret affectum consilii; blanda verò sæpius ei Principi dici quam vera, qui nimis amaretur.

retur. Addebant dicto alii, impendere publico ærario non leves impensas, quę tantę prodigalitati Regię haud suffecturę essent; quare compellandos Senatores Nobilitas censuit, quatenus restituerent mensę Regum Patrimonium, neve acceptarent, quæ legibus in contrarium irent, multa esse alia in Republica benemeritorum præmia, multas præfecturas; ea verò bona œconomica, quibus necessitatibus Regiis à Republica provisum esset, nec à Rege cuiquam dari, nec à quoquam acceptari posse. quia vero acceptaret Senatus, malos haberi consiliarios, nec posse secundum leges consulere, qui suo facto leges violatum irent; dubitari præterea quomodo non venalia haberent jura, ob leve præmium, qui ut illicita possiderent, acceptando legem violaverent. Hæc privatim inter Nobiles agitabantur, & sine dubio ad restitutionem res devenisset, ni Henricus prope-
ro è regno discessu prævertisset consilia.

Lætus interea Rex Cracoviæ, jam venationibus extra urbem vacabat, jam in urbe hastiludiis recreabat animum, sed turbavit hilaria mali ominis portentum; Avis ante fenestram

cubiculi Regalis (nemine causam noscitante)
inter prandendum suspensa clavo. Accessere &
alia, multę rixę Polonorum cum Gallis fatel-
litibus regiis. sæpius reperiiebantur noctu per
urbem promiscuè Polonorum & Gallorum ca-
davera, inde accepit res famam, (ut est plebs
futurorum suspicax, ac quandoque vera sim-
plicitas ingerit,) arduum tandem negotium
manere Rempublicam à Gallia, prout evenit.
Significarat citato nuntio mater Henrici, Ca-
rolum 1 x, Regem Gallię, concessisse fatis, ac
hæreditariâ successionē ad Henricum pertinere
purpuram Gallicam; (is vero Henricus est, qui
inter Polonię Reges primus, in Gallia ejus no-
minis tertius, appellatus,) ni vero otius adef-
set, posse aliquem reperiri à parte Principis
Condensis, qui absentiâ Henrici in commo-
dum uteretur. Affecit res non leviter Regium
animum; illinc trahebat genitricis terrę amor
& hæreditaria purpura, hinc retrahebat ardua
Reipublicę cura, & vigilis labor, par regni &
incolarum amor. Communicat consilium cum
tribus Gallorum fidissimis, quid facto opus
esset diligentius inquit. Otius (inquit) me
esse

esse in Gallia res, uti scitis, requirit; ut verò subito hinc abeam, obstant leges Reipublicæ, quæ vetant Regem fines egredi, præterquam à consensu Ordinum, neque esse potestatis Senatorum à latere, facultatem discessus mihi dandi, antequam dicantur Comitia, non verò levem meis negotiis moram portendi. Non aliud restat, quam ut clam, vobis comitibus, iter aggrediar: nec credo Ordines improbaturos consilium, ad quos negotii gravitas devenit, imo juvabit meum discessum paucis innotescere, minus inde periculum mihi incognito per externa transeunti. Te verò DANSEN oro, cujus virtutem notam habeo, seu scripto seu vivâ voce referas Ordinibus causas mei discessus. Juvat itaque hanc Rempublicam eum Regem habere, qui Gallis simul & Polonis præsit. Non improbant consilium Galli à secretis, mentionem tamen mortis Caroli coram Residenti Senatu faciendam suadent; inde expiscari posse animos consiliariorum, improbarentne aut approbarent subitarii discessus consilium. Aggreditur negotium Rex: convocat aliquos Senatorum, confert cum illis diver-

T

sa,

fa, decurrit ad tristem nuntium è Galliâ circa mortem Caroli IX. fratris sui, ac quàm necessario Gallia suo adventu opus haberet adicit. Condolent Senatores morti regiæ, non dissuadent imò optant etiam, ut in Gallias proficiscatur, seque Comites itineris futuros pollicentur, modo de eo negotio referretur ad Ordines: Expiscatis Senatorum animis Rex solvit congressum, perterritus tamen Comitialis decreti morâ, ne cum de discessu suo inter Ordines disceptatur, interim hæreditas ab alio raperetur: Uti saturibus etiam terrarum nova assolet crescere fames expositæ in prædam purpure. Tacitum ideo consilium exequi parat. Ad vesperam declinante luce, (erat ea dies XVIII Junii, mensis à Coronatione quintus,) convocat eosdem triumviros à secretis Gallos, alteri imperat equos, reliquis duobus literas, imò nonnullas sua manu conscripsit, Latii apprimè gnarus sermonis. Depositis literis sub tegumento mensæ, profunda nocte per posticum arcis egressus, (ubi admoti erant equi,) otius itineri se accinxit, paucis Gallorum comitantibus: Omnibus enim de discessu suo

suo non constabat. Dies interim illuxit; conveniunt in Regiam Senatores, Regem pro more invisuri, interim conclamatum Regem non adesse, visum à quodam juvene, cum noctu pernicipibus equis adversa Istulæ ripâ contenderet. Discedunt mæsti è curia; quid causæ? mutuo inter se sciscitantes. Verum ille discessus affecerat non leviter officiales curiæ, ac Archicamerarium præsertim, (erat tum in officio JOANNES TENCZINIUS,) cui pro ratione officii ac familiaritate cubiculi Regii, incubuerat suspiciosa omnia Ordinibus denuntiare. Verebatur ideo, ne pro officio suo in conscientiam facti traheretur. Consensus igitur equis cum comite itineris Nicolao Zebrydovio Regem sequi proponunt, causam discessus ab eo inquirere, tutum sibi Reipublicæ arbitrati. Asscuti Regem in finibus Silesiæ, ultra oppidum Oswiecimum, descendere ex equis provoluti ad pedes regios, petiere quatenus ab eo itinere supersederet; liberaret Rempublicam metu, parceret famæ regiæ, multa indignè jactatum iri, apud exteras gentes, ad quas fama facti deerraret, aut Regem

minime regia tentasse, aut Polonos haud gnaros erga suos reges seu humanitatis seu officii, à quibus quinto regiminis mense se subtraheret; cæterum pensaret Henricus, an conscientiae suae bene consultum iret; Rempublicam totam ab authoritate Regum dependere, quidquid inordinatum in statu publico, aut injuriarum inter privatos accideret, totum id semoventi se à suo grege Pastori imputari debere. Non ultra præ lachrymis loqui poterant. Ad ea interim Henricus: Non dubitare vos velim de mea in hanc Rempublicam curâ, multa Patriae vestre & vobis debeo; qui me spontè tanti imperii Regem creastis; credere vos velim, quoad mihi vita & sanguis superest, non ero immemor vestre humanitatis; cæterum ut ego ab hoc itinere supersedeam, nec ego facere, neque vos suadere jure potestis. Si apud vos mansero, Regnum Galliae, hæreditas mea, aliorum paratur manibus: discessero, brevi rediturus: nec ideo me Regem amisistis; imò multum valebit ad Majestatem Reipublicae vestre, tum ad potentiam, si obtento meo Regno patrio & opibus, integros regni Poloniae proventus ejus necessitati-

tatibus dicavero. Si verò dubitatis de meo reditu, nec posse aitis, Rempublicam pro ejus statu & ordine, absente Rege, administrari, Gallia, uti hæreditas, per administratos regi poterit; ad vos verò, quos unicè adamavi, revertar. interim dum nunc paululum à vobis absens, per prudentissimum Senatum, pro authoritate mea, facile consulatur Reipublice; Et hæc vobis responsa do; si ultra mecum loqui placet, ascendite quæso currum, nam levia momenta temporis, causæ obstant. Ascendere currum, petière, suasère; verum cum vident frustra verba dari, Regiam dextram valedicturi ad osculum moesti petunt. Ad ea Henricus ferè ipse collachrymans: En vobis (inquit manum extendens,) pignus mei erga Patriam vestram animi! Post hæc detracto annulo, porrexit Tenczinio subnectens: hoc signum esto & testimonium fidei Regiæ, quia me brevi visuri estis, eas verò literas quas Cracoviæ in cubiculo reperietis, quæso curate reddi unicuique, quibus scriptas intelligetis; reliquam mentem fidelis meus Dansen vobis aperiet, cui fidem quæso date. Reversi illi, recta in curiam perrexere:

Convocato præfenti Senatu literas inventas sub tapete diligentius inspiciunt, ac secundum titulos fideliter unicuique reddunt, quæ verò ad communem Senatum scriptæ, apertæ & in publico lectæ: Quales illæ literæ fuerint, natio sensu & verbis recitabo.

Dici non potest quanto cum doloris sensu in animum induxerimus, ut non expectatis hujus regni Comitibus, in Franciæ regnum, quod nobis nuper legibus jureque hæreditario obvenit, properandum statueremus, siquidem merita vestra erga nos, & charitatem ac benevolentiam, qua vos complectimur intuentes, non potuimus sanè sine lachrymis ac summo dolore, de hac nostra in Franciam profectio cogitare. Multa ante oculos obversabantur, quæ commemorare longum esset, jamque planè venerat recordatio beneficiorum vestrorum, ita ut omnino nobis certum & constitutum esset Francici regni administratione Serenissimæ Matri nostræ remissâ & demandatâ, hic non modo Comitibus expectare, sed etiam, si vobis videretur, integram ferè æstatem degere, testis mihi Deus est, testes quoque non pauci ex Senatoribus, cum quibus simul atque de morte Christianissimi Regis, fratris nostri, nuntiatum est nobis, copiosè de hac re egimus, atque ex illorum sententiâ sub hujus regni nostri
sigillo

sigillo ad Serenissimam Reginam Matrem nostram, Mandatum amplissimum, (quod regentia Galli vocant) misimus. Etiam privatis literis nostris Illustrissimum Principem Fratrem nostrum, Ducem Alenconium, Henricum Navarræ Regem, & omnes Galliæ Principes ac Proceres sedulo monuimus, ut nostri desiderium æquo animo ferrent, nec adventum nostrum frustra expectarent. Ita profectò se res habet, mutandi verò hujus consilii aut potius sententiæ nostræ, (quæ penitus infederat animo) fuit causa, quæ à vobis prudentibus & sapientibus viris credo probabitur. Hesternâ die sub noctem ferè allatæ sunt nobis literæ à Serenissimâ Regina Matre, & multis Galliæ Proceribus & primariis viris, in quibus scriptum erat; Necessarium esse omnino ut quamprimum, dispositis equis ad celeritatem, isthuc advolaremus, in summo discrimine res esse Gallicas, actum prorsus aliter videri de vetustissimo nobilissimoque totius Europæ regno; nec ullam aliam rationem esse nobis tuendi & conservandi illius Imperii, quàm si intra xx dies Lutetiæ Parisiorum vel in finibus regni nos sisteremus, multa erant alia diligenter per scripta in illis literis, ex quibus non modo periti rerum Gallicarum, sed etiam exteri non ignari humanarum rerum facile possent intelligere, illico & sine cunctatione nobis discedendum esse:
quam-

quamobrem lectis literis, apud me necessario constitui, quanta possim maximâ celeritate in Franciam proficisci. Cum autem, si de profectione meâ cognitum esset, multa imminere videbantur, quæ celeritatem (in qua omnia posita essent) retardarent, faciendum nobis putavimus, ut tacite proficisceremur. Itineris Gallici ratio non est vobis ignota, nec ignoratis studia & mores earum gentium, per quas transeundum est, itaque nil opportunius, nil securius visum, quàm ut omnes de profectione nostra celaremus, ut subita & festinata abitione discessus famam anteverteremus. Habetis paucis rationem consilii nostri. Reliquum est, sic vobis persuadeatis, nequidquam hoc factò, de pristino nostro erga vos totumque hoc nostrum regnum Poloniæ amore decessisse, vos quoque nobis, summam illam, quâ nos hætenus prosecuti estis, benevolentiam & observantiam integram servabitis: Nullam certè nos unquam tuendi, ornandi, & augendi huius nostri Regni occasionem labi aut effluere patiemur. Dignitatem nostram & procurationem Regni Polonici tantisper, dum absumus, (aberimus autem quàm minimum poterimus,) fidei & prudentiæ vestræ commendamus, cupimus insuper & optamus, vos ut primo quoque tempore egregios viros, ex omnibus Ordinibus lectos, ad nos in Galliam mittatis, cum quibus serio & diligenter

genter de omnibus, quæ ad utilitatem & ornamentum huius regni pertinent, tractabimus. Iterum atque iterum salutem & concordiam, incolumitatem regni nostri & existimationem nostram, vobis quàm obnixè fieri potest commendamus. Benè valete.

Data Cracoviæ XVIII Junii Anno
Christi MDLXXIV.

Privatorum etiam codicilli legebantur.

Ad Stanislaum Carnkovicum Episcopum Cuiaviensem.

Reverendissime Domine, sincerè nobis dilecte; Pro mutatione rerum ac temporum, mutanda quoque consilia Paternitas vestra non ignorat, id ipsum prudentes viri fecere semper, & nobis quidem necessario faciendum est. Constitueram enim superioribus diebus (quemadmodum Paternitas vestra ex me bis intellexit) hic apud vos manere, saltem donec Comitia indicta coacta & peracta fuissent. Nunc verò, cum ex literis Serenissimæ Reginae Matris meæ, quas hodie sub tempus cænæ accepi, intelligam, res Galliæ eo statu esse, ut de toto illo amplissimo regno meo actum sit, nisi quamprimum, & incredibili celeritate illuc pervenirem. Cogor mutare consilium & in Franciam, quàm maximis potero itineribus, proficisci. Celare discessum meum æquum est propter mul-

tas causas, quas Paternitas vestra à nobili & generoso Dansen, consiliario nostro, audiet, cui ut fidem adhibeat in omnibus rogo. Ego nihil magis cupio quam utrumque regnum retinere; nec enim id novum est nec Regibus vestris adversatur, & erit Polonae genti perhonorificum, eum habere Regem, qui Gallis imperet. Verum de toto negotio, quod gravissimum esse puto, quodque mihi magnopere curae est, ut debet esse, cum Paternitate vestra aget copiosè & ex animi mei sententia dictus Dominus Dansen. Puto me à vobis amari plurimum, quemadmodum quoque vicissim nihil est, quod non vestra causa velim. Novi ingenium tuum, novi fidem & integritatem; hoc tamen peto & à prudentia tua expecto; contendat & efficiat Paternitas vestra, ut incliti Senatus Poloniae, & alterius quoque Ordinis studia erga nos eadem maneant, quae hactenus fuere. Incumbe quæso totis viribus in eam curam & sollicitudinem, nil mihi gratius potest accidere: Faciam ego autem, ut tu nec immemorem ames, nec ingratum Principem dilexisse videare. Bene valeat Paternitas vestra sincerè à nobis dilecta. Regnum nostrum Poloniae & existimationem nostram vobis commendamus. Datae Cracoviae de XVIII Junii Anno Christi MDLXXIV.

Eundem in sensum reliqui codices Senatoribus

ribus missi. Post lectas literas, quique tunc erant Ordinum Cracoviae, capiunt consilium, & quid facto opus esset, perquirunt. Placuit vocari & interrogari Dansen: vocatus ille, libellum in medium protulit, quo haud dissimilia à ratione literarum Henrici continebantur; nec opere pretium est, licet habeam scriptum ad manus, hic referre.

Prima incubuit cura Senatui pro autoritate Reipublice certare, ac emissis in vicinos populos tabellariis, discessum Regis evulgare, item causam. Praesertim in Austriam ad Maximilianum Imperatorem Romanorum, qua Henrico transeundum erat. Ne si apud eum populum falsò rem accusasset fama (uti ea in malis novitatibus pejora plerumque nunquam sibi constans loquitur,) & à fato Caroli Regis Galliae, in Populum Polonum causam discessus Regii transtulisset; injuriosè sua plecteret autoritate Rempublicam. Scripsere pleraque ea de re Imperatori, scripsere ipsi Henrico, utriusque epistolae hic sequitur ratio.

Ad Maximilianum Imperatorem Romanorum.

Sacra Cæsarea Majestas; Observantiam nostram fidelem & amicam ad Majestatem vestram deferimus, Senatores Regni Poloniae.

Faciendum putavimus, ut Cæsaream Majestatem vestram, pro ratione vicinitatis nostræ certiore faceremus de his quæ proximè præteritis diebus apud nos acciderunt, quamquam ea minime ignota sunt Majestati vestræ. Quinimo certò scimus Serenissimum Regem nostrum ditiones Majestatis vestræ intrasse, & rectè à Viennam ad Majestatem vestram pervenisse, non satis pro Regiæ dignitate, paucis duntaxat comitantibus. Qua ex re Majestas vestra facile intelligere potest, suam Majestatem Serenissimum Regem nostrum præter scitum & opinionem nostram è regno discessisse. nam cum Majestas vestra non ignorat, qua fide & observantiâ nos Principes nostros prosequi soleamus, neq̃ hunc Serenissimum Regem nostrum debito honore privaremus, si consciis nobis profectionem instituisset. Subsecuti sunt eum aliquot officiales regni, & affecuti ultra oppidum Oswiecimum, demum Prumnice usque ditiones Majestatis vestræ processerunt, sed ab instituto suo nullâ ratione revocari passus est. Reliquit quidem literas ad nos, quibus hoc regnum nobis commendat, & causas explicat, quam-

quamobrem nos celaverit de profectione suâ, & Serenissimam Matrem, Patriam, ac regnum illud florentissimum, ab interitu vindicaret. Ut primum de morte Christianissimi Regis Galliae fama apud nos percrebuit, & Successionem ad Serenissimum Regem nostrum devolutam esse: In eo quidem, quod illi naturaliter & hæreditario obtigit, deesse noluimus; tum de salute & commodis regni illius, non minus quàm de nobis ipsis cogitationem susceperamus. communicatisque consiliis de rebus ambabus, statueramus providendum adeò, ut nullum Serenissimus Rex noster fidelium subditorum officium in nobis desideraverit, sed ejus rei culpa hæret, non tam penes excelsam & penes regium animum ejus, sed penes eos, qui cum privato consilio ad hoc factum impulerunt. Ex his omnibus Sacra Cæsarea Majestas vestra pro sua prudentia judicare poterit, discessum hunc Serenissimi Regis nostri accidisse his temporibus, quibus maximè ab hostibus Christiani nominis ex minima occasione metuenda sit periculi suspicio, in hoc regno potissimum, quod est quasi pro aliquo præsidio Christiani nominis & imperii collocatum. Hæc pluribus verbis Majestati vestræ scribimus; primum ad removendam prætermissi officii erga Serenissimum Regem nostrum culpam, ne quis in eo nos deliquisse arbitretur. Deinde verò ut Majestatem vestram ad eam fœderum

& pactorum confirmationem, quæ cum regno nostro intercedit, invitaremus, quemadmodum sanctè & inviolatè ea coluit, ita & nunc observare non desinat. Porro negotium hoc omne Cæsareæ Majestati vestræ ita commendamus, ut nullum unquam magis commendare possemus: Nam ut nolumus invitum quemquam nobis imperare, ita non libenter videremus, nos tales existimari, qui nesciamus officio nostro uti, & voluntatem Principum moderare; non deest nobis animus pro dignitate & libertate nostra, quævis consilia sequendi; Sed Polonorum semper fuit, Reges & Principes suos colere, revereri, & honestis potius quam extremis studiis & officiis prosequi. Quod reliquum est, Nos studiaque nostra fidelia & amica Cæsareæ Majestati vestræ commendamus. Datæ Cracoviæ.

Data insuper Epistola ad Henricum;

Itane meriti sumus de sacra Majestate vestra, ut præter spem omnem & expectationem nostram, hinc discedere, nobis insciis, Regiæ Majestati vestræ placuerit? Graves impulerant causæ Majestatem vestram & induxerunt ad suscipiendum hoc tam grave & periculosum iter; sed gravius illud existimamus esse, quod sacra Majestas vestra inconsultis nobis fecerit, quasi fidem fidelium suorum dubiam faceret, neque res suas con-

cre-

credens illis, qui se, salutem, facultatesque suas omnes sacre Regiæ Majestati vestræ concediderunt. Non deerat animus, non defuit facultas ulla nobis; ad aras usque (quod dicitur) sacram Majestatem vestram sequendi; Sed neque Majestas vestra benè rem apud se examinavit, quam est aggressus, neque committere debuit, ut ultro se periculis objiceret. Precamur sacre Majestati vestræ omnia feliciter, & ex animi sententia evenire; Sed ita tamen, ut primò illi Deus mentem inspiraret, ad nos regnumque suum redeundi: ubi salva & incolumis Viennam Majestas vestra venerit, rogamus ne ulterius procedat, neve se majoribus discriminibus exponat, nec cum periculo suo majores & excellentiores honorum gradus appetat; hic enim honos in quo Majestatem vestram Deus Maximus collocavit, eo est excellentior, quo processit non à fortuna, non à sorte nascendi, sed à Divina voluntate, & proborum ac de Majestate vestrâ benemeritorum Civium judicio. Consideret Majestas vestra regnum se reliquisse planè periculis omnibus expositum, nullis pactorum ac fœderum renovationibus confirmatum. Nisi Dominus custodierit, actum est de nobis. Nulla nobis diligentia, nulla prudentia proderit, nil enim sine Majestatis vestræ præsentia firmum & stabile statuere possumus. Petimus igitur sa-

cram

cram Majestatem vestram; ut memor sit fidei suae, juramentique regno praestiti, memor expectationis, quam semel de Majestate vestra conceptam, eousque retinemus, memor ad extremum salutis & incolumitatis nostrae, quam Deus Maximus Majestatis vestrae fidei & potestati commisit. Nos si deseret Majestas vestra, vindicabit Deus injuriam populi sui, neque fortunabit Majestatis vestrae actiones, nostris malis & periculis fortè gravatas. Si hoc impetramus à Majestate vestra, dabimus operam, ut in redeundo omne studium, & operam Majestati vestrae comprobemus. Deum interim rogamus, ut sacram Regiam Majestatem vestram salvam & incolumem accipiamus; Cui obsequia subjectionemque nostram summa cum fidelitate commendamus.

Vixdum abierat cum hisce litteris emissarius, allatae sunt Viennâ ab Henrico literae.

Ex literis, quas Cracoviâ discedens ad vos scripsimus, satis intelligere potuistis, gravissimas & justissimas causas, propter quas non modo festinanter, verum etiam tacitè Gallicum iter suscipere coacti sumus: quod si satis commode literae illae vobis redditae fuissent, non dubitamus, quin nonnulli è vobis, pro ipsorum in rebus humanis

humanis prudentiâ & sapientiâ singulari, abstinuissent ab ea sedulitate & officio, quod neque opportunum erat, neque studio nostro consentaneum, ac difficiliorem periculosioremque, totius itineris nostri rationem poterat efficere. Verum cum errati illius causa partim ex abundantia amoris profecta esse videbatur, partim eorum negligentiae adscribi possit, quibus literas nostras reddendas commiseramus, nolumus expostulare vobiscum de ea re vehementius, satisque esse arbitramur hoc rursus vobis testari; Professionem scilicet nostram in Galliam omnino necessariam fuisse, nec publicari sine periculo nostro, aut diutius differri potuisse, sine magno malo regni illius amplissimi, cujus salus nobis carissima. Quod verò attinet ad reditum nostrum in Poloniam, de eo dum recti quidquam statuere aut polliceri possimus, praesertim cum ad Gallicorum negotiorum rationem, ad quæ animum adjecimus, & ejus causa iter suscepimus, omnis ista deliberatio sit referenda. Nuper autem in ipso itinere, cum de reditu nostro nobiscum ageret multis verbis Magnificus Castellanus Voinicensis, Succamerarius noster, nil ei praeter ea respondimus, quàm nos de ea re in Gallia deliberaturos. Cupere nos tamen vehementer interea, ut quamprimum ex Senatus & Equestris Ordinis sententia, viri sapientes

tes & prudentes ad nos Legati in Galliam mittantur, cum amplissimis mandatis de rebus omnibus, quæ ad securitatem, & dignitatem Regni nostri Poloniæ & Magni Ducatus Lithvaniæ pertinere videantur. Nos hujusmodi Legatos à vobis libenter & humaniter excipiemus, & cum ipsis curabimus aliquam rationem inire, qua occurrì possit illis malis & incommodis, quæ ex diuturnitate fortasse absentiae nostræ oriri posse viderentur. Cæterum antequam hic Vienna discedemus, Cæsareæ Majestati, (à qua splendidissimè & humaniter excepti sumus) Poloniæ Regnum nostrum vosque omnes commendabimus. Scripsimus etiam ad Imperatorem Turcarum, ne quid inde damni & periculi ad vos perveniat. Denique nullam de regno & vobis omnibus occasionem prætermitemus. Benè valete.

Ipsa se res insinuat, faciliorem & explicatiorem reddi narrationem Historicam, si suo quæque sensu & verbis subjiciantur, prout dicta scriptave sunt. Neque ego cum ambitu lectorum Gloriam aucupor, meò quæque vendicando stylo, sed (vera calendi) anteposui conscientiam aliena narrando. Pleraque ex nativo sensu & verbis posse colligi, affectus hominum notari prout intendantur, aut re-

mit-

mittant, quæ omnia amat plerumque involvere verbosa rerum explicatio, magis quam explicare, injuriam hominum rebus gestis inferens, & lectorum (hac vel de illa gente aut persona) recto judicio non leviter subtrahens. Hic me paululum immorari oportet, quomodo Henricus Viennam venerit, quæ cum Imperatore collocutus, demum qualia Cardinalis Hosii Senatoris Poloni Legato responsa dederit. Ac primum Rex Cracoviâ egressus, consultum habuit occultè ditionem Imperatoris ipsamque Viennam transire; Periculosum namque credidit ab alienæ terræ populo noscitari, (ac forsan retardari,) qui secum tantorum Imperiorum veheret Majestatem & salutem. Sed quia discessus ejus Germanis innotuerat, ac per hos Imperatori, præter animi mentem, novo consilio rem aggredi debuit, misso præcurfore ad Imperatorem Maximilianum. Quatenus sibi condonare vellet, (solicicans) ditionum suarum ingressum, ac si videretur, se velle Viennam venire. Humanissime ad ea respondit Imperator: Non permittere se modo ingressum, verum optare etiam, ut præ-

sens in tanti Regis & hospitis amplexus ire posset. Tum nunciatum Imperatori, Henricum paucis Vienna abesse miliaribus. Duos ille juniores filiorum ad tertium ab urbe lapidem ire jussit obviam, ac ipse Principe dignam humanitatem retinens, cum primariis viris ad pontem Danubii majorem tantum hospitem receptaturus processit: adventantem amplexatus rectà in Palatium duxit. Multa inibi Viennæ secretius cum Imperatore collocutus Henricus, cum perhonorificâ Polonæ gentis ubique mentione, quod opportunum erat ad retinendam auctoritatem populi, per ipsummet Regem excusari, in quem peccasse culpabatur. Jactabatur enim per Germaniam, Polonos aut suum Regem expulisse, aut planè causam clandestini discessus dedisse. Verum non opportuit Henricum diutius Viennæ morari: Otiùs Venetias properavit. Obvium ibi reperit Legatum Cardinalis Hosii Episcopi Varmiensis & Senatoris Poloni, Roma ad se missum. Quis ille verò fuerit Hosius, obiter explanabo. Plebejo Polonorum ortus sanguine, cum artibus liberalioribus pro natura

turæ meliori genio, felicius suam erudiret juventam, altiore, quam Plebejus speraret sanguis, spectare coepit lucem & Fortunam, Romam ideo perficiendis artibus discessit, inde pro honestiori indole Cardinalium irrepsit notitiæ, mox per doctrinam familiaritati, tum per palatium Pontificis increbuit fama virtutum Hosii, jam Prælatus, jam Cardinalis à Pontifice creatur; Post hæc moriente in Polonia (mense Pontificio) Episcopo Varmienfi, contulit Pontifex eundem Episcopatum Hosio, licet Republica primùm ægrè ferente, quod ad Plebejum deferretur Episcopatus, ac proinde Senatoria dignitas, quæ titulum infulæ, (nostro more) sequitur. Sed vicit postea virtus Hosii, ut illustraret sanguinis plebeji obscuritatem; Verum Romæ maximè valuit: mortuo enim Pontifice, multorum Cardinalium voto Pontifex expetitus; prævaluit tamen primum invidia, mox calculus aliquorum Italorum & Hispanorum, in remotum alienigenam deferri sacram purpuram indignantibus; Verus tamen ille virtute fuit Papa, quia dignus judi-

dicatus. Huius ergo Cardinalis Hofii, (qui tum Romæ degebat, ratio legationis erat, quæ sequitur.

Post præstita ea, quæ debentur officia, decet. Cardinalem libenter ad suam Majestatem ipsum venturum fuisse, ut tam ea, quæ sunt officii coram præstaret, quam necessaria quædam de Patriæ salute conferret, verum ætatem ingravescentem & valetudinem imbecillam, ac anni tempus incommodum fuisse impedimento, quominus, quod summo studio desideraret, perficere posset. Quamobrem se iussum esse, qui hoc munere nomine suo fungeretur. Esse Cardinalem valdè anxio & perplexo animo, neque statuere satis posse, num gratulari debeat Majestati vestræ, quæ ad aviti Regni sui gubernacula capeßenda tanto sit consensu omnium vocata, an verò Patriæ suæ potius infelicitatem deploret, quæ qualem Regem longo tempore supplicibus votis, à Deo dari sibi petierit, & obtinuerit, nunc eo propemodum orbari videtur; Multa quidem secum omnino revolvit pericula, quibus ne regnum, quod est à Majestate tua desertum obruatur, metuendum esse videt, præcipuè cum quo in statu regnum illud reliquerit exploratum non habeat: nam varii rumores perferuntur, quos tamen magnâ ex parte veros esse persuasum habet. Cupivisset qui-

quidem Cardinalis ne discessisset è Regno Majestas vestra, nisi prius rebus in eo benè dispositis & collocatis, in tuto, sed si vicit amor Patriæ, si dulce desiderium illius tantum potuit, ut omnium aliarum rerum eum obvisci faceret: ferendum est, quod mutari non potest, & aliquid amor Patriæ concedendum. Verum ille interea à Majestate vestra supplex petit, sic ut patriæ suæ rationibus succurrendum velit, ne etiam regnum illud, ad cujus gubernacula prius fuit vocata, prorsus deseruisse, & omnem illius curam abjecisse videatur. Memineris, ô Rex, quod nos quoque sumus populus tuus, & oves pascuæ tuæ, ne velis ita derelictum gregem tuum, à Christo fidei tuæ concreditum, ut præda fiat lupis; aliquam curarum tuarum partem etiam ad tuendum illum atque conservandum derivato. Cujus rei quæ ratio posset iniri à Majestate tua, quæ cum præsens nuper in regno illo fuerit, statum illius præsentem habere melius perspectum debet, notius esse potest quam ipsi Cardinali, qui jam quintum annum à patria sua abest. Cui cum aliter fieri non posse videatur, supplicibus votis misericordiam Divinam implorabit, ut salubriora consilia Majestati vestræ suggerat; ut illius iter hoc secundet, ut rebus in patria sua tranquillatis, & in meliore statu collocatis, ad regnum Poloniæ incolumis redeat, & aut perseveret

in illo deinceps, ut illud suâ præsentia prudentiâque gubernet, aut si rationes hoc illius non ferent, saltem providere pro virili suo conetur, ut illud in tuto atque tranquillo collocare possit. Interim autem dum abest *Majestas tua*, quandoquidem aliter fieri non potest, designet aliquem, cujus authoritati, quoad absens fuerit, cuncti parere teneantur, ut si nullus fuerit in regno gubernator, magnum aliquod illi regno naufragium sit metuendum. Quod si quæsierit Rex, quem censeret Cardinalis Gubernatorem interea constituendum? Respondit: Ex Patriæ legibus Archiepiscopum esse debere: Quæ sit autem hujus authoritas? quis status valetudinis? *Majestatem illius* scire melius posse. Non dubitare Cardinalem, quin jam in regno Comitia sint congregata, quamobrem illi videri, ne statuatur aliquid, nisi re prius ad illa delata, in quam illi sententiam unanimes conveniant, quoad fides & religio patiat, sequatur. Hoc tantum supplex petit Cardinalis, ne quem hæreticum ad regni gubernandi societatem admittat. Spem regni consiliariis faciat celerioris ad illos reditus, ut interim quàm possint viam tutiorem inveniant, qua illius tranquillitati prospicere possint. Tractabit postea de Serenissima Principe, sorore Sigismundi Augusti mortui, commendabit illam diligenter *Majestati Regiæ*; quibus injuriis
af-

afficiatur in regno Neapolitano, quemadmodum toto biennio census pecuniæ Serenissimæ Matris ejus emptus, illi fuerit hætenus negatus, pluribus verbis explicabit; Rogabit ut illam literis suis commendet Regi Catholico, fidemque faciat eam & ab intestato (quandoquidem filia est Serenissimorum, Sigismundi Primi, & Bonæ Reginæ, Soror autem Sigismundi Secundi Poloniæ Regum,) & ex testamento, quod vidit *Majestas ejus* una cum reliquis duabus Sororibus hæredem esse, nulla ut sit causa, cur pecuniæ solutio diutius differatur; fortassis autem non abs re fuerit, si rationes à *Majestate Regia* conscribi poterint, quamobrem de testamento, nil hætenus fuerit ab illa constitutum.

Responsum Regis,

Salutatio hæc Illustrissimi Cardinalis Hosii, valde mihi grata accidit, quod videam sanctum istum virum tantam de mea valetudine ac dignitate curam gerere, quod de me rebusque meis tam sæpè fieri cupiat certior. Est non vulgare indicium studii & amicissimæ voluntatis, quam gerit erga me, quo ego nomine etsi dudum hunc virum amare coeperim, propter pietatem & admirabilem doctrinam suam, quam in Orbe toto prædicari audio, tamen quo sæpius de illo verba facio, vel in illius memoriam incurro, magis inflammor erga virum istum singulari quodam

dam studio, & cum admiratione quadam revereor, præclaras viri virtutes, consiliorum gravitatem, iudicii maturitatem, ac vitæ innocentiam, nullis unquam sordibus contaminatam. Maximasque illi ago gratias, quod nunc quoque, quam præclara sit illius erga me voluntas, per vestram Personam mihi declarari voluit; ac nil ego quoque magis desiderarem, quam præsentem illam faciem venerandam intueri, sermoneque illo prudentiæ pleno recreari, & in rebus meis dubiis instrui, sed nolo tamen, ut incommodet valetudinem suam, quæ utilior est universæ Reipublicæ Christianæ, quam ista officia, quæ inter præsentis communicari possent, conservarique omni curâ & diligentia debet potius, quam labore supervacaneo ad exitum compelli. Non est quod se excuset apud me; abundè satisfactum est, quod vos miserit ad me, ex quo certum nuntium de illius valetudine accipere, deque consiliis ejus, tum ille de hac mea profectione fieri potest certior. De meo ex regno Poloniæ discessu multa circumferri non dubito, facile existimabit pro sua prudentia Illustrissimus Cardinalis, quantum dare fidei debeat rumoribus. Ego, quod ita discessi, sanè coactus fui, retuli tamen prius de fratris mei morte ad præsentis Cracoviæ Senatores, sed illi, nisi in Comitibus, nihil à se rectè statui posse dicebant. Interim à Regina Ma-

tre

tre mea superveniebant literæ, quibus me obtestatur, ut si Patriam meam regnumque illud saluum esse vellem, volare, si posset fieri, in Gallias; Versari magno in periculo regnum illud, & in mea præsentia sita esse omnia. Itaque coactus ista necessitate discedendi, consilium cepi, ut famam adventus mei præverterem ipse, ut omnes inimicorum insidias præoccuparem. Sed ne dubitet illustrissimus Cardinalis de meo erga Regnum Poloniæ studio, ac præclara gratificandi illi voluntate, ita mihi cordi sunt regni mei Poloniæ rationes, ut æque me afficiant quam Gallicæ, quæ etsi Patria mea est, tamen humanitatem majorem, & amorem erga me vix posse videtur declarare, quam Domini Poloni declararunt, qui me liberis vocibus, cum alium possent, elegerunt. Quibus tantum debere me sentio, ut pro illorum salute dignitateque regnum Galliæ velim cuius periculo objicere. Nec alio certe nomine mihi charior accidit hæc Gallici regni accessio, quam quod majorem facultatem habiturus esse video, gratificandi Poloniæ regno. In hoc dubitare non debent Poloni, quoad vivam, vivet ejus beneficii memoria in animo meo. Non puto autem periculum aliquod regno Poloniæ ex hoc discessu meo impendere, cum undique tranquilla videam omnia. Scripsi jam aliquoties Senatoribus quoad factum opus judicarem, accepi etiam inde

Y 2

lite-

litteras postea, quod res illius Regni quietæ sunt. Sed ego verè aliter facere non potui, nisi regnum meum Gallia pessum ire vellem. Nec est quod tantopere mirentur plurimi, si Gallis patriæque meæ & regno paterno succurro. Polonia non nocui meo discessu, tamen ego non dubito multa dici aut scribi de hoc meo facto. Quod consilium attinet Illustrissimi Cardinalis, ut mittam aliquem virum gravem ad regni negotia. Jam isthic reliqui duos viros graves, qui meo nomine agent nonnulla cum Senatu; Spero etiam quod ad me mittet magnus Senatus. Oratores suos, cum quibus aliquid certi de regni Poloniæ rationibus, constituere possim, quod me verò ad reditum in Poloniam adhortatur, fecit pro amore in Patriam suo, cæterum ego quidquam possum vel statuere in hoc tempore, vel etiam promittere, videbo quid fiat in Paterno regno meo Gallia, postea maturo consilio deliberatio suscipietur. Interim tamen pro eo uti debeo, ad omnes partes invigilabo, ne quid per absentiam mei detrimenti Polonia patiatur. De Gubernatore constituendo prius me non posse decernere, quàm Oratores ex Polonia venerint; interim autem mihi illustrissimus Cardinalis perscribat diligenter, quodcunque illi de rebus consiliisque Polonicis in mentem venerit; majore me beneficio obligare sibi non potest: nam cum is vir omnes ætatis suæ partes

in

in timore Dei, defensioneque Ecclesiæ converterit, scio quod ab eo nisi salubria consilia proficisci possunt. Cujus actiones omnes & labores, etiam cum tanto fructu moderatus est Spiritus Sanctus, ut me hoc etiam nomine felicem existimem, quod in rebus arduis habeam, à quo recta & explicata consilia expectemus. Scio quos nobis fructus in Gallia pepererint lucubrationes illius, plusquam arma in convertendis hæreticis potuerunt, & ut ego longè ante virum istum amarem, effecerunt: Nunc autem tanto magis illum amo, cum quæ sit illius erga patriam suam sollicitudo & erga me dignitatemque meam studium, prospicio. Vivet istius tam præclaræ voluntatis memoria in animo meo, & in omnes occasiones invigilabo, ut iste tantus vir intelligat, me gratam hujus memoriam conservare velle. Quod ad Serenissimam Principem attinet, facturum me libentissime omnia, quæ pro illius dignitate & commodis Illustrissimus Cardinalis cuperet, daturum me litteras ad Catholicum Regem, nam & legisse me testamentum Sigismundi Regis, & rectè perspectum habere, quod ad illam bona Sigismundi Regis Neapolitana jure pertineant: Cum præsertim pietatem illius, moresque virginis laudatissimos cognoverim ac dignam judicem, quam omnes tueantur ac defendant. Me quoque opera studioque meo, nunquam ejus negotiis deesse velle. Tibi

Y 3 etiam

etiam (inquit) gratias ago, quod istum laborem ad me veniendi tam libenter susceperis, cœpi tibi jam in Polonia dare quandam gratiæ meæ testificationem, qua de re volui, ut te certiolem faceret dominus Vice-Cancellarius. Plus pro tempore præstitissem, quin & in Gallia non sunt occasiones defuturæ tibi benefaciendi.

Non diu Henricus moratus Venetiis, Parisios rectâ flexit iter. Sed relinquamus tantisper Henricum in Francia, mala sui regni procurante; videndum interea, quibus Respublica consiliis, quo tutum iverit ordine. Fama, ut rebus in magnis haud taciturna, discessisse Henricum Regem, inter Proceres latissimè proclamavit, præsertim cum Senatores, qui Cracovię tum aderant, singuli suis amicis Senatorii & Equestris Ordinis, citatim rei novitatem deferrent. Obstupuere alii, quid factum opus esset repentinè ignari, inter vota rem agebant; reliqui consilio præsentiores non cunctantes Cracoviam properavere, de Republica consulturi, velut periti nautæ dum naufragantur, non stupore periculi confunduntur, sed funes trahunt, alii vela colligunt, reliqui clavumprehendunt, cum periculo lu-

ctan-

ctantur, vinci se vento & fluctu pertinaciter negant. Sic profuit paratum nonnullorum consilium Reipublicæ in diversa sub absentiam Principis labanti, præsertim cum insipiens vulgus, & quique audaciorum, ad interregnum volvi Rempublicam, falsò crederent, (aut quod licentiæ incitamentum est) studiosius vellent. Concivit rei fama permultos Ordinum Cracoviam, petunt referri sibi à Senatu negotium regii abscessus: Negant illi plus sibi constare, nisi quantum literæ Henrici suggererent. Proferunt eas in medium, tum quale responsum dederint simul enarrant; cæterum nil amplius sciri, quàm in magno discrimine versari Rempublicam, tantum se in præsens lætari cæterorum propero adventu, (erat ea dies undecima, post discessum Henrici,) quatenus secum consilium Reipublicæ inire possent. Licet verò non adesset potestas in commune concludendi, absente maiore parte Ordinum, initia tamen haberi optima, si ab eo consensu reliquos Ordines convocare possent. Ineunt mutuum consilium; dicunt Conventus generalis diem decimam Septembris;

bris; Locum Varfaviam; De tempore conventuum provincialium, Palatini ad Equestrem Ordinem retulere. Scriptæ absentibus reliquis literæ; Voluisse se negotiis Reipublicæ succurrere; sed quia non adessent reliqui, nec sibi constitisse potestatem, quidquam concludendi, suadere tamen (si visum foret è Republica) ut pro decima die Septembris convenirent Varfaviam: non aliter posse salvam Rempublicam, quàm si in Commune consuleretur; & à Conventus autoritate Legati in Galliam mitterentur; Inducias cum Moschis ad datum terminum decurrere, à Turcarum Principe cum subscriptione pactorum, nec dum rediisse Legatum: Tartarorum fidem in dubium vocari, undique periculum strui; ni provideretur; significarent otius, si consilium sibi placeret, vel aliud porrigerent, se non reluctanter secuturos. Dimissi tabellarii cum literis; responsum tulere: Non displicere sibi consilium, gratiasque haberi maximas, quod tam pio & bono sibi præirent exemplo; nec leviter ex eo portendi diuturnitatem Reipublicæ, quæ sic parata haberet.

ret in malis consilia. Verum Magni Ducatus Lithvaniæ Ordines, non facile assentiebantur, ob angustiam temporis & periculum à Moschovia, ne cum ad Comitata confluunt, Moschus interim Lithvaniam popularetur. Polonia tamen diligentius negotiis invigilabat; nec procrastinatione rem agebat, milites ad præsidia limitum missi. Senatus & Equestris Ordo consilia arripuit. Hic me ajere Oportet, quæ in Conventibus Palatinatum acta, neve per capita enumerem in unum concludam.

Non cessere illi Provinciales Conventus Senatui honori, ac primum coivit in circubos nobilitas; prima erat contra Senatores querela, ex suspitione indulgentiæ & assensus in profectionem regiam. Ajebant alii: Reddite nobis Regem, quem in curiâ vestra aut pravitate consilii abesse passi estis, sic ne vobis placet discessus Principis? & ait: (Ut nobis constat) per gubernatores Rempublicam regi posse? falsò speratis gubernatores è vobis electum iri, nemini parebimus nisi Regi. Alii haud disparia in Optimates jactabant;

bant; En cernimus quare ea bona mensæ regiae, contra jura patriæ, (quorum prima tutela vobis, ut patribus incubuit,) lubentes acceptastis, quas profuturas usui Regis haud credidistis, cum præsensistis absentatum iri; Credimus Henricum Regem nostrum ab eo vestræ fidei in Rempublicam argumenta sumpsisse, quâ ratione vetita acceptaretis, eadem approbaretis illicita, magnificis corrupti muneribus; neque si vos ille constantes offendisset, memores juramenti Reipublicæ præstiti, ac post amorem Reipublicæ omnia ponentes, antequam de eo negotio referretur ad Ordines, non adornasset discessum. Verum facilitas vestra illicita acceptandi, spem non vanam adstruxit multa illicita Principi tentandi, neque aliter fieri potuit, quàm factum est. Hæc eo audaciùs jactata in Senatum, quo plus fiduciæ dedit assentientium multitudo, & verborum, magnitudo præsentis periculi. Mala verò Rerumpublicarum prius ad eos pertinent, qui in illa minores, etiam jugulatâ libertate; Optimatibus parcitur, propter venerationem aut potentiam; minorum prima servitus

virtus est. Si quid item in hoc populo contra Rempublicam factum creditur, Equester Ordo seu indagando seu curando primus, ac pro potentia felicissimus est. Excusavit se variè in præsentia Senatus; alii literas Henrici proferebant; cæteri peccata populi & Numinis poenam in patrocinium causæ trahebant, nec sibi debere imputari, quos æque præsentia afficerent. Ab inde versæ quærelæ Equitum in Regem. Quis unquam credidisset (loquebantur passim) hunc Principem, quem magnæ virtutis ergò Regem creavimus, cujus prudentia genti placuit, mores arrisere, neque alium quam nostrum esse fatebantur, tam derepente se à nobis proripuisse. Quem ni aliud retardare potuit, certè nostræ humanitatis gratitudo, cui tam amplum regnum non coacti, sed spontè (aut quod summum & Divine voluntatis decretum est,) inter tot millia eligentium, nemine contradicente, obtulimus, cui nostras fortunas & vitam promptè dicavimus. Eoque gravior nobis hæc profectio accessit, cum Rempublicam hanc ullo præscripto Ordine, velut fluctuantem navem sinè anchora sive

clavo naufragari videmus. Nunc certè patres filiis, filii parentibus, vicini vicinis diffidere discimus, si tanti Principis fides, non verbis prolata; non scripto firmata, sed juramento obligata, in dubium vocatur. Siccine tutelarem curam deserti populi sentimus? jamne hæc Polonia, quæ dignitatem suam hucusque constanter retinuit, Regem amisisse cum cachinno nominabitur? sic per molles querelas alii, reliqui ad asperitatem sermonis rem declinaverunt. Ecquæ sunt illæ querimoniæ, (ajebant,) justene doleamus eum Regem abiisse, qui nos reliquisse non doluit, in dubio est. Importuna Populi remeritas sit, velle ab eo regi, qui sibi omnino nolit imperare. Deseruit Regnum Rex, deferatur ille à regno, ni hanc Rempublicam datam illi ab eligente populo credimus, non illum Reipublicæ. Sat sufficit ad æstimationem virtutis Polonæ, deseruisse non à nobis, sed profectum ab Henrico. Nec opere pretium est expectare, ut qui semel abiit abeat sæpius, cum tanto nostrum caput periculo. Malè agitur cum hac Republica, si nostri Imperatores, non se totos deberi nostris negotiis cre-

credunt, atque diviso inter duo regna amore, divisa opera atque ideo infirma succurrunt. Ajunt plerique Senatorum: Multum accessisse huic regno cum purpura Gallica, Henrici hæc fortuna non nostra est: imò decora hæc sunt magis quam utilia; scilicet vires Galliæ à nobis dissitæ, huic regno succurrent; Habet Gallia sua quoque pericula; adsunt intestina rei mala, Civiles motus sperantur, pestis regnorum, suismet auxiliis sustentetur Gallia oportet. Etsi certè nihil periculi adsit, vel ad avertenda futura mala, & nefariorum ausus deterrendos, domesticas vires domi tenere opus habet. Nobis item salubrius est, propriis sustentari viribus, inter auxiliares etiam victores, post victoriam de spolio quæstio, & periculum restat. Jam verò, quod maximum, utilius est eum Regem habere, qui absque nobis aut dives, aut fortis esse, atque ideo etiam iratus nocere non possit. Qui verò spe hæreditariarum Opum nituntur, liberis populis graves, vel quia per flagitia dominaturis, spes restat in suo confidendi, si adest necessitas; tum quia ligari legibus gravatè

ferunt, cum domi didicere regnare absoluti. Quæ omnia in Henrico, vel hic tam promptus discessus ad sua aperte docet. Cur enim magis aliena quam sua tueatur? Discessit Henricus; acerbum ne est? Sit sane; nec tamen regno periculosum, cum ad electionem novi Regis descenderimus. In Henrico mores à nobis alieni, lingua, habitus, omnia diversa; demum non nostrum amisimus, nec quare periclitemur, videmus. Tum primum periculum aderit, si Regis opperiemur reditum; Respublica interim sub Gubernatoribus habebitur; quæ via? quis modus hujus regiminis? ignoratur: at exitus in aperto, ruina primum æqualitatis, postea libertatis. Itum fuisset in sententiam & suffragia novi Regis, ni aliquorum obstitisset authoritas, imò (quod maximum & juxta libertatem populi valet) ratio; eorum præsertim; quibus vel cunctatio pro prudentia tum erat, vel media prius adhibendi, quam extrema tentandi, medendarum rerum probatissima medicina. Hi verò eum in modum sentiebant.

Nunc primum timor ad nos accedit, qui
ti-

timendum eousque haud credidimus. Hodie multum potestatis in hanc Rempublicam casui & cuivis periculo concedi, qui simul eo consilii vestras sententias inclinari videmus. Et quid est illud dicere? tam derepente Henricum amovendum Regno? quam gentium fidem violandam, populi authoritatem perpendendam, demum ipsam periculo parare Rempublicam. Discessit è regno Henricus, peccatum est, verum non neglectio purpuræ: nobis non valedixisse; necessitas, non tamen nostri contemptus. Atque ideo, regnum illi eripere inhumanitas est, aut si eripiendum, saltem ad authoritatem hujus populi, ad opinionem gentium hæc facienda & perficienda; etiam extrema consilia aut quasi desperata pompâ suâ nituntur & prætextibus, quò magis imponatur authoritas consilio, ut causæ paretur prætextus. Si verò unquam, in hoc negotio præsertim, cunctatione nobis opus est, ut totum orbem in testimonium trahamus, Henrici causa regimen Reipublicæ in alium transferri: Verum si præcipitanter ad rem accesserimus, frustra justitiam pro nostris consiliis stare præsumemus;

memus; proclive enim est, ut illubenter populi ferant Imperantes, qui citò mutant, & injustè, qui præcipitantur. Etiam qui flagitiis amant pollui cum proæmio rem aggrediuntur. quid nos facere oportet? qui tam piam & justam mutandi Regis. (ut aitis,) habemus causam. Mittendi utique sunt in Galliam Legati, qui mentem Henrici aperiant, fidelitatem nostram coram confirmant, modo ille regimen. Vel si gravius in hoc periculo agere oportet, requiratur tempus sui regressus: nisi hoc obtinetur, definiatur illud à Republica. Ni intra duos tresve menses adfuerit, cogi populum Polonum novæ electionis, non posse regimen subsistere sine rectore, nec præsentia periculorum remedia haberi, absente medico. Ea via dignitas Reipublicæ parabitur, nec demetur consilio nostro gravitas, aliter suadere hostile esto. Fateamur necesse est, Henricum non sat probe, inconsultis nobis, profectionis consilia arripuisse, ideoque nos pejora facere debemus, & nescio populi Imperatore, regimen alteri tradere? Absit ea mens quæso à vobis: Doceamus nos causâ Henrici potius pelli, quàm

quàm spontè abire in nova interregna. Docemus verò, si in Henricum causam mutandi rectoris transferemus, in nos necessitatem alterius quærendi, tantumque causæ nostræ accedet justitiæ, quantum illius culpæ. Demantur oportet spetiosi prætextus: nos velut rebellem populum in facie Orbis traducendi aut forsan aggrediendi, totius Occidentis Principibus in nos mutuata auxilia conferentibus. Omnium Principum, etiam Barbarorum, hoc in negotio versatur autoritas, qui æquè suorum populorum detestantur ac puniunt motus importunos, ac exemplum eorum illubenter notant in cæteris: quia verò bona malave exempla in hominibus pro allegatis causarum ferviunt, à suis expectant, quod alteri factum. Cavent ideo diligentius, ut cuique Principi constet sua fides, autoritas & obedientia apud subjectum populum: Jam verò quod maximum in summo ponenda est ira numinis à quo omnis pullulat potestas; neve dubitetur, Unctos Deus habere voluit imperantes, qui velut terreni Dii terræ imperarent, item subjecta terra veluti suos Deos seu Dei vicarios

A a eos

eos veneraretur & revereretur. Quæ verò ea reverentia fovet Principem, pro libitu auferre sceptrum, ni dixerimus insolenter? ut quem non opportunè jam amoveremus regno, restaret recipiendi necessitas, pro quo Princeps Principum, tum hi certaturi, ni gravius quid consilia nostra proferant. Sufficiunt hæc de causæ & consilii autoritate; quæ salutem Reipublicæ spectant, videte: Majori sumptu ac periculo novus quæretur Rex, quàm hic retinetur. Novum quærimus? Henricus inimicus, retinemus? nemo hostis, quem quæсивimus: Nullum; imò difficulter inventuri sumus Principem, cum tam facile demimus imperium. Aimus præterea Henricum linguam Polonam ignorare, moribus alienis vivere? noster omninò error est, cum talem regnaturum elegimus; sera post erratum collectio. Verùm quâ ratione de novi Regis electione disceptamus? non ea certè in Henrico speratur inconstantia, ut jam imperare, jam deferere nos velit. Inest illi verè regia mens & animus, qui ut plurimis populis præsit semper angustos fines habet, & latiores quæritat. Neque
hic

hic repentinus in Galliæ regnum discessus aliud nos docet, ni vitio habeamus, plura aliquem velle sub unius purpuræ Majestatem trahere regna, cum facile possit. Magnanimitas ea est, non culpa. Hunc regem optare, non detestari debemus: major indies evasurus, qui maxima animo suo pollicetur, & minor, qui non major fieri cupit. Moram præterea absentiæ nonnulli verentur. Fatemur eam periculosam esse, si diuturna, at cur diuturna futura? ignoramus. Non aliud illi in Gallia subest negotii, quàm ut illi populi suum Regem agnoscant; cæterum ut Rex uti Monarcha, pro libitu per administratos res modo habetur, nostris negotiis adfuturus, quæ præsentem Rege opus habent. Nihil jam restat. quàm ut Legati otius eant, diligentius nomine Reipublicæ expostulent, eoque facilius ad nos repetet, cum viderit eam constantiam populi, ac avidius visendos cupiet, quem avidius sibi repetunt, ac dum possunt alium quærere, se tamen retinere malunt. Cum applausu Nobilitatis in circulis recepta hæc sententia, datum ideo negotium Oratoribus, ad Comitum (nomine provinciarum)

delegatis, quatenus à tota Republica eadem peterent. Disceptatum postea de publica securitate: opportunum erat, confoederationis (ad speciem interregni.) objicere metum. Huius vigore imperatum per Palatinatus summarium tribunal (*Captur* vulgò dictum absque provocatione) sub interregnum tantum validum, lecti in iudices è validiori nobilitate, qui causas injuriarum cognoscerent, decreta proferrent, vitæ necisque potestatem haberent, nequis audaciorum absentia regis in scelus uteretur. Verum quia in eo Reipublice summa securitasolvebatur, ut arma pararentur, firma præsidia limitum, tutum providere quique sibi Palatinatus. Publicum lustrum insuper, quod est reliquum armorum, stipulata manu sibi spondere, cum probe scirent, primum consilium de Republica, & maximum ab armis esse, cætera utique dissimulari; in his unicum salutem, efficacissimam tutelam, ac fortissimum parari consilium. Solutis conventiculis discessere quique in sua rura & Castella, partim se lustris paraturi, partim publicis comitiis. Rarius enim hic urbes in-

incolunt Equites, & in commune vocati visitant potius, quam inhabitant, campo & apertis assueti; Inde rariora ex contagione communi, odia, flagitia, & (quod ex raritate sequitur,) tumultus & factio; crebrior verò virtus & pietas. Vita quidem magis solitaria & in se contracta est, sed pura, quieta, procul à Censore, & si altius perpenderis, beata. Et hæc obiter; Quæ omnia cum ego scripto percurrere cupio, incidit mentio belli Valachici sub idem tempus gesti, contra Turcarum Imperatorem, per Juanum Palatinum Valachia; Non quidem ego amo scribendo hæc gesta populi Poloni, in aliena curiosus incurrere, & peregrinari narratione, verum quia huius belli summa Polonorum virtute transacta, æquius est illud bellum narrare quàm silentio præterire.

Christianis Europæ Principibus pro ratione imperii virtus est; Barbaris verò, ac Turcarum præsertim Imperatoribus, flagitium dominationis. Nihil virtutis honoribus inibi relictum, cujus officium nummi in se trahere, quanto quis largiendo, promptior

(licet cætera defint) tantò præ cæteris propior. Neque hi emptis auro honoribus dudum beati; non mensis aut annus tempora Magistratus sunt, sed quantum temporis largior profusio successoris indulserit. Ea ratione Ivoniam, (quem alii aut Ivanum lingua Roxolana, aut (quod est) Joannem appellant) à Selymo Turcarum Principe nuper Palatinum Valachiae designatum, Palatini itidem Transalpinæ Valachiae, (seu superioris) ambitus apud eundem Selymum subvertit. Sollicitabat admodum Transalpinum (ut hoc nomine post hac utamur) fortuna Petri fratris sui, vel ut veriùs rem perpendo, satiùs eum extra habere ducebat, quàm iisdem penatibus tenere, qui suam fortunam avidius suspiceret, propriam detestaretur. Inde suspicabatur dolum, ne postposito fratris amore, principatus cupidine, Princeps esse mallet, quàm Principis frater. Hæc negotium Palatino Transalpinæ Valachiae faceſſebant, quatenus alicujus provinciae præfecturam pro Petro fratre aucupari posset. Nec alia offerebatur occasio, quàm ut Ivoniam recenter gubernationi Valachiae admotum, ne-

neque diutinâ loci possessione in jus gubernationis versa fultum, quæstibus in aula Turcarum Principis aggredieretur, auro præfecturam emeret, & ultra pollicitationibus, avaras Tyranni spes ditaret; subdidit præterea perficiendi negotii spem, ejusdem Ivoniæ ad principatum Valachiae via, cum non alia fuisset, præter illustria munera, largiendi spes, tum mille verborum blandimenta; ut plerumque Oratione dites quibus obtinendi necessitas. Qui verò Ivonia fuerit recitare opus; Roxolanum fuisse nonnulli certò certius affirmant, ignota stirpe ortum, sed corpore decorum, robore fortem, animo magnam: is primâ ætate in Valachiam se contulit, inde ad Turcas. Quorum ut animos sibi pararet, circumcidi Machometanum in modum passus, amplè post mercaturæ negotiationem suscepit: (uti mercaturæ genus apud Turcas non ignobile) non grave fuit ea ratione in notitiam Principum curiæ, (ubi præsertim accessit largitio,) irreperere; Ea purpuratorum familiaritas, uti cætera curiæ secreta, sic illi suggessit consilium Selymi, de imperio Valachiae à Bogdano (qui à Zboro-

Zborovii milite saucius in Polonia decumbebat) in alium transferendo. Tentat proinde fortunam, non dubius magnam quandoque evenire, qui eam quæritarent, qui negligerent ullam; purpuratorum notiâ in fortunam utitur. Hi auctoritatem suam apud Selymum interponunt, ad Ivoniam Valachiae principatum Selymi jussu deferunt. Iis gradibus Ivonia Palatinatum inferioris Valachiae brevi obtinuit, brevi amissurus, ludente suis muneribus aut superbiente fortunâ, ne cum nimium serviverit quærat, non quæratur. Sic Ivonia acceptâ sub Imperium Valachia juramentum à Capitibus Valachiae poposcit & accepit, quos sibi è Valachis adversari vidit, (obices dominationis) præsertim propinquos superstitis Bogdani plerosque trucidat, suæ verò fortunæ cultores è Christianis amicos sibi parat, imò ipse Christianus iterum fit, quo verò plus suæ dominationi deberent, nec desererent, quàm suo damno largius è publico ditat, plura munimenta & fulcra imperii in pluribus quæsivit amicis. Hæc omnia à Transalpino in vitium & occasionem accusationis accepta. Mittit ocius Con-

stan-

stantinopolim literas ad Primores Turcicæ curiæ; Petrum fratrem duplo majus tributum daturum pollicetur; (cum Ivonia LX millia nummum aureorum daret) neque ea sui commodi aut ambitus causa, sed pro commodis & fide sui Imperatoris. Multa per se notari super hæc in Ivonia malæ fidei exempla, qui religione Machometana sprete, secundo Christianam susciperet, malam inde in Turcas, maximam in Christianos fidem, foreque brevi, ut exemplum Bogdani secutus, ad amicitiam Polonorum se conferret, quæ inimicissima Turcarum Imperio gens nec segniùs auxilia confert adversa bellaturis, quam illi quibus opus est otius petunt, Movit avaritiam purpuratorum, tum indignationem tam subita Ivoniæ in fide Machometana conversio; proclive credidère, ut sectatores sperneret, quorum sectam repudiasset; Referunt ea Tyranno, petunt pro Petro, suadent & persuadent ut missa legatione, Ivoniam ad se venire mandaret, & Valachico privaret Principatu. Venit ad Ivoniam Legatus, mandata refert, Ut potiora eligat proponit; Vel tributum (inquit) duplo majus in Im-

Bb

pera-

peratoris ærarium inferas, vel si renuis, cede loco, otius mecum Constantinopolim ad causam dicendam proficiscere; ni sponte sequeris, ire te coactum oportebit: At tibi legatus suaferim, dicto Imperatoris pareas, obtemperanti Principatus demetur, renuenti vita. Non magnitudo Orationis, verum rei movit animum Ivoniæ, perculsus improvisa legatione colligere verba non potuit, ut subita daret legato responsa. Ducere Turcam in hospitium jubet, rem esse majoris momenti inquiens, quàm ut legatio audiri simul & solvi posset; ad senatum Valachicum ea referri debere. Postquam secessit in hospitium legatus, jam trepidare Ivonia, jam dicto parere, jam contravenire anceps animi: Gentem Turcarum esse perfidam; non verbo, non scripto, non fide teneri; neque ea legatione tributum, sed suum Principatum, sed sanguinem peti, etiam tributo oblato non tutum haberi regimen, majora semper expostulaturum Turcam, si pro arbitrio majora obtineret. Convocat, Valachos, recitat coram legationem Turcicam, ac subjungit.

Ne

Ne utinam meo Principatu eam audiretis legationem Valachi, quos ego adamavi, prouti etiam debui, sic omnibus fortunis auctos, salvos & incolumes, mei etiam capitis periculo fieri optavi, nunc quàm dura fortuna vos excepit, non sine lachrymis video, vos, inquam, Valachos; quid enim mea interest? Sexagintane nummum aureorum millia (prouti hucusque contulistis) an duplum tantum vel quadruplum tributum nomine à me petat Imperator meus ac vester, vobis liberisque vestris pendendum est, meis manibus porrigendum. Nec certe me à vobis abeunte (prouti avocor) ea mutabuntur jussa; quod per me negatur (si adhuc negandum censetis) ab altero cedetur. Neque ut Constantipolim abeam, mors me territat. Verum hoc gravius, quia moriente me, vobis tamen periculum restat. Cogitate an jam tutius sit grande tributum & impar facultatibus vestris negare, aut dando in majus excreturam approbare Tyrannidem; aut dando semper servi futuri, negando (quis pro fortune belli loquatur? bellandum enim certe nobis pro eo est) utrùm non liberi evasuri:

Bb 2

malu-

malumus utique ambiguum libertatem, quàm certam servitutem; sed cur bellum timeamus, Christiani sumus; Deum causæ habituri vindicem; rei iustitia pro nobis stat, magnum victoriarum Omen, ni peccetur depulsa tyrannide. Mavultis utique in Polonorum vos vindicare dominium, quorum clientes nos Palatini Valachiae dudum fuimus, & nunc subesse, justo præstat populo ac regi, quàm Turcæ tyranno, si modo vultis grave jugum excutere; Non datur nobis sanctior vitæ terminandæ ratio, quàm pro libertate mori, alium mors in lecto suffocatura manet, alterum alti vortices absumpturi, illum rupium præcipitia exceptura, ac, ut omnia percurram, moriendum forsan sine mortis præmio. Nobis occumbentibus sat grande præmium futurum; velle Patriam defendisse.

Hæc postquam dicta, tacitus mæror ac profundum silentium occupavit purpuratos. Tum in furorem versi: mori se malle conclamant, quàm barbari imperata pati; dudum se in libertatem aspirasse, verùm defuisse auctorem aut ducem; vel Ivoniâ Magnanimò Principe se fore

fore liberos. Nec longius verbis proveci, concionem solvunt, bellum loquuntur, bellum parant, nec segnius Ivonia. Ac ut rectius sibi constaret Valachorum fides, (ea enim ultra quàm aliorum Populorum lubrica est; pollicentur, negant, defendunt, offendunt; omnia simul præstant,) sacramento sibi obligat. Cum vero libenter manus dedissent, Legatum Turcicum excedere & Valachia jubet, ipse parando se bello accingit. Verùm infirmæ videbantur domesticæ vires Turcis resistendo, de externis auxiliis cogitavit, ac nullæ afferebantur quàm Polonorum; quorum arma sæpius damno suo probavit Turca. Inde plus in Barbarum terroris, plus fiduciæ suis partibus. Eaque de causâ Legatum Cracoviam ire jubet ad Henricum (de quo hic res) Regem Polonorum coronatum; De statu rerum Valachicarum, (quàm periculosa sibi, quàm intuta Polonis imminerent,) nunciat: Petiit contra Turcam auxilia, iisdem præsidiis Poloniam & Valachiam defensam iri: qui suos finitimos oppressum iret, eum ulteriora ambire esse credibile. Neve omitterent occasionem Poloni, pericula Valachorum

rum in sui tutelam vertere: Mallent Valachis paucâ ope subvenire quàm Turcam in viciniam recipere, cui resistendo magnis viribus opus haberent. Plus crevisse imperia pro Sociorum, quàm pro suis finibus pugnando, qui defenduntur, amici parantur, si deserantur, pro amicis fiunt inimici, & propriis finibus hostis sentitur, quem alienis tenere tutius erat. Felicem esse patremfamilias, qui in vicinia ignem grassantem extinguit, serò de extinguendo cogitari, cum suum tectum flamma adurit, nec si extinguatur, integra domus restat. Cogitabunt Poloni Valachos Regum Poloniae semper clientes fuisse, in Polonorum fidem dudum jurasse, nunc si desererentur, gravatè alios Populos in amicitiam cessuros, qui tam faciles forent deserendo, & nisi in pace amicitiam ostentarent: Neque se orare ut Polonicis stipendiis miles sua castra subiret; sufficere, si viri non negarentur; stipendiorum sibi sat superque esse; manus & virtutem Polonorum quæri, præmia à se expectari debere. Quare daretur sibi Leopoli aut Cameneciae facultas, tum aliis in urbibus in suum nomen

nomen scribendi Poloni militis, quid minus sociis, clientibus periclitantibus concedi posset?

Audiit legationem Rex & Ordines, petitæ de eo sententiæ, tum responsum datum: Regem Polonorum non posse Ivoniam juvare, nec ad promovenda Valachorum stipendia Polonis dari facultatem, ne quâ ratione supra centum annos antiquatâ foedera inter Reges Poloniae Turcasve servata, violarentur. Polonos alienos esse à dolo & deceptionis machinationibus, nihil fide servatâ sibi sanctius esse, violatâ flagitiosius; ubi bellaretur, iustitiam armorum plus victoriæ suæ contribuere, quàm proprias vires: Dolere tamen Regem & Senatum eam Valachorum fortunam, & felicia optare. Multi Scriptorum, qui curiosius res gestas Populorum investigant, non modico errori ducunt Polonis, illud tam acre ad legationem Valachicam responsum, præsertim cum in aulis Principum aliquorum similia rarò practitari visa, ubi posthabentur omnes pactorum rationes, occasione acquirendi. Ego excusarne, an affirmem dubius? Affirmare multa ju-

ta jubent. Socios esse Polonorum Valachos; Valachiae Principes in Clientelam saepius iurasse; hæc iusta: Defendere præterea populum, quo cedente, sibi idem minatur casus, aut servato, sibi gratuita belli subsidia parantur, hæc utilia; occasionem insuper capere victoriarum, alienæ terre periculo; hæc honesta esse videbantur; nec omnino omittenda: At alia ex parte, violare foedera summa iniustitia est. Volubilis fidei populum sibi jungere, plus periculi quam commodi allucebat. Valachis nulla in amicitia constantia, semper neutri, & cum fortuna mutantur, quorum in subsidium eunt, si inclinari fortunam belli videant, ad hostes transeunt, tum illinc nutante victoria, velut penitentia ducti, ad priores redeunt. Id suis damnis edocti Poloni; Plus enim Polonici sanguinis seu perfidia, seu simulatâ amicitia Valachorum fuscum, quam potentissimorum Poloni nominis hostium aperto robore; exosa inde nobis Valachorum amicitia, neque ullo terræ aucupio firmanda; nostris præterea majoribus ac nobis non cavillationibus aut simulato astu provincias parare fuit ac est. Prius
Populi

Populi oportet nos hostes sciant, quàm contra pugnantes videant: Non amicitias spe prædæ colimus, cæteris inter se bello occupatis; pax nobis in parte mæsta est propter vicinorum calamitatem; quietem omnino populorum optamus: Cum verò è Principum societate nobis periculum restabit, tum Deus nobis affuturus in iusta subsidia; domesticis viribus sustentamur & eo fortius, quia pro injuriis, pro domo pugnamus; felici successu, quia iuste, quia nostra defendendo. Plerumque verò comperi Principes bello vexari, qui nimium aut profundius, (ut illi flagitia subvertendi sic vocant) rationes ampliandi status perpendunt, hos in amicitiam pertrahunt, alios relinquunt, saepius suspicionibus laborant: Nobis ea maxima ratio status est, ut quicumque nos oppressum venerit, eum bello repellamus & prosequamur; ut sua in nostris manibus relinquat, qui nostra occupatum venit. Paucis concludam; excusari Poloniam erroris, vel ex eo, (quod maximè in rationem abeat) quia bellum contra Moschum pro recuperanda Livonia per Poloniam apparabatur. Neque tu-
C c tum

tum erat motis armis à septentrione, alium ab Oriente hostem provocare. Verum cum hoc excusaverim illud accusare non sustineo; protraham sanè errorenè in palam; in quem res Polona paulò ante illa tempora æternum impexit, cum post decessum Ludovici Regis Hungariæ, Austriacorum domus, germana gens Slavica & toti Sarmaticæ genti infensa, nuptiis Annæ Sororis Ludovici, subverso per ambitum Hungarorum ac Boëmorum jure & more eligendi, assereret se in hæreditariam successionem utriusque populi. Quod omnino abeat in errorem Polonorum, earum gentium juri defendendo tum defuisse, cum tergiversarentur & de auxiliis à Polonia tum bello vacua sibi prospicerent. Contulisset sanè non leviter ad utilitatem Magnæ Reipublicæ utrosque eos populos per suos Principes in partibus regi, nec in Austriæ domus cultum & dominatum abire, & cum Imperialis purpure (quam sibi ea domus asseruit) jungi Majestate, ut jam monstrosam in vicinia, non sine pænitentia erroris, unius sanguinis suspiciamus potentiam, libero periculosam, vicino gravem. Sed
quo

quo in numero commodorum reponam Hungarorum præsertim regnum inconcussum stare. Quæ gens (ni Sarmaticæ cognatio cedat in societatem) certè cognatis legibus, moribus, eodemque vestitu, nostram se esse & amicam prodebat, ac in pericula pro subsidio parabatur; nunc verò Germani Regis dominata induit Germanismum, ac nobis sociari nequit, velut suæ naturæ oblita: (ne de Bohemia loquar, quæ planè Slavicam; receptione coloniarum, morum & linguæ Germanæ, exuit originem,) & cum electionis viâ reges antea quæreret, nunc, pompa tantum relictâ, verè hæreditatem unius domus loquitur, quod stetisset penes auctoritatem populi & legum; plures gentes ac regna darentur, quæ eligerent, & cum electione reliquam retinerent libertatem; nunc soli in orbe cum fimus tales eoque magis metum suspicaturi in tantam unius populi felicitatem, Monarcharum conspirante invidia; & subversi paulo ante duorum populorum juris recitante exemplo. Prudentius olim Boleslaus Crywoustus Rex noster, qui Hungaris contra Henricum quintum Imperatorem Romanorum

opem tulit, neque Almun Coloniani Regis fratrem, ex arbitrio Germani Imperatoris, regno Hungariæ sufficiens passus. Et rectius ante eum Boleslaus audax (circa Annum Christi MLXIV Andream Regem Hungariæ Henrici IV Imperatoris auxiliis tumentem, & contra voluntatem Ordinum Hungariæ Sceptum tenentem, cum suis promotoribus Germanis fudit, atque Andrea necato, Belam ad se profugum & amicum Polonorum, pro voto Hungariæ Procerum, in sede regia Albæ regiæ collocavit. Certè utrique Boleslai, cum integritatem cognati populi tuerentur, suam fulciebant, ut sic Sarmatico Slavico nomini sua semper inesset authoritas ac terror in hostes. Ac licet utrisque sui non deerant hostes, pro Sociis pugnare maluerunt. Sed brevius agendo ut concludam. E re populi Poloni aliquando futurum, si tandem bona fata Hungariæ pristinum reddent statum, & nobis cum cognata gente reparabunt amicitiam. Sed tandem ad Historiam.

Accepto tam tristi responso Ivonia è Polonia, consternatus animo, quid facto opus esset cogi-

cogitat. Tum nunciatur, levem armaturam equitum Polonicorum (qui è voluntariis, ut vocant, coadunati, ad Boristhenis & Ponti ripas, prædas agendo in hostem confluunt, ac sub prætextu Reipublicæ, nec tamen sub imperio, Scythas vexant,) sine spolio domum reverti, paucos esse equites, sed militem bello induratum, & manu strenuum. Ire jubet Ivonia unum atque alterum nuntium; in Valachica castra Polonos invitat, iusta spolia & opimas de Turcis manubias pollicetur. Parent illi dictis, flectunt Irenos Valachiano versus, læti occasione ab odio inertis otii, & amore præliorum, in castris educati. Præcipuus ductor horum Swiercevius, velitum numerus mille & trecenti. Venientibus Ivonia obviam processit, honore sermone excepit, primores mensæ suæ assidere iussit, præmiis affecit, majora pollicitus, stipendiorum non numerum, sed pondera. Non verbis illi, sed factis respondere parant, quam sibi levis mors, quantumve amor gloriæ insit, solo posse eventu notari, neque aviditate stipendiorum Ivoniæ in Valachiam se tractos, sed non amore otii, sed bellandi oc-

casione, respondent, eoque magis, cum pro Christianis & contra barbaros. Nunciata hæc Imperatori Turcarum. Misit ille XXX Millia Turcarum & II Millia Hungarorum Palatino Transalpinę Valachię, nullum, ajens, fidelius ac fortius contra Ivoniam bellaturum, quàm qui Principatum ejus affectaret. Transalpinus recepto mandato & milite, suos quoque incolas movet, Turcarum copiis jungit, nec cunctatione opus ratus, (ubi crescere indies Ivonię copias certò accepit) in parvis opprimendum properat; sed periculum ex celeritate sibi peperit. Fatigatus celeri itinere miles & jumenta quietem poposcerant: Ideo effusi in plana, nil minus quàm adventum Ivonię suspicantes, miles & equi effusè vagari per campos, nullę stationes, nullę vigilię ac Ordo castrorum, Transalpino negligente, optimam partem boni ducis cum nesciret, tum oportere maximè vereri hostem, cum minimè speratur, & scire, non se ab adversario peti, quàm ut in tuto ac proinde insperato, opinione securitatis, opprimeretur; non etiam in Patrio solo esse deferenda, quę tuta castris sunt, sic disciplinam militarem servari,

vari, & Ordinem militiæ non solvi. Prudentius contra fecit Ivonia, etiam in remotis per vicos, oppida, saltus, vada, à tergo, à fronte, speculatores binos ternosve locavit, quo certior & constans de hoste fama. Uti brevi nuntiatum in proximo esse hostem, sed fessum, incautę quieti deditum, alibi jacere, arma alibi, vagare jumenta, nullos equorum haberi custodes, ne subito (ut casus fert) tumultu amoveri possent; Omnia in victoriam Ivonię conspire, fore ut facile opprimeretur hostis, si properè paratum admoveret exercitum: aliis, qui neglecta hostium arma, aliis, qui equos occuparent, imperaret; reliqui ad cædem expedirent manus. Verum periculum manebat, ne ad prædam prius, quæ opima sparsim visa, quàm ad cædem miles præpararet manus, ac hostibus occasione superior, præda vinceretur. Non negligenda ea ratus Ivonia, qui sciebat Valachos prædę avidissimos: Monet Centuriones ac Tribunos; Omnia post victoriam sua fore, nec prædâ adeptâ salvo hoste, tutum potiri licere. Dein, pulchro astu in consilium usus, proclamare jussit: Captam è prælio prædam

dam non capienti, sed communitati, cessuram; unius militis in alterius armis præsidium esse, si singuli per capita caperentur; adversus hostes esse invalidos, singulos cum reliquis fortes omnino haberi; mutua hæc fore, & præmia mutua esse debere. Avertit ea ratione rapaces Valachorum manus, singulis cogitantibus, frustra se alterius præmio prædam quærere, dividendum potius, quam alii cepissent: sic singuli singulos circumspectantes, omnes sola expedire arma, de præda non solliciti. Interim Swierceviu cum una atque altera Polonorum thurma præcurrere jubet Ivonia, ipse mox secuturus. Jungit Polono sex millia Valachorum, nec paucos horum, qui linguæ Turcicæ gnari, quatenus omnia certiùs cognosceret. Swierceviu ea Ivoniæ imperata in honorem virtutis trahens, quanta potuit bellandi peritiâ rem egit; quia verò tacitè ac properè in inopinatum ire hostem, primum & fortissimum ad vincendum telum judicaret; monet, orat, quanto silentio possent, ordines sequerentur: sic veluti cursu progressus incidit in globum Moldavorum, (Eorum

rum fuere circiter CCC equites, neve adventus sui nuncius in Castra hostica deferretur, Ordinum alas citissime curvari, cominus rem agere imperat, (quod est compendium pugne, Moldavos medios includit, duo tresve elapsi; verum velocissimi eos secuti & affecuti, inquit ex iis Swierceviu numerum hostium & omnia præsertim in castris. Negant illi aliquid horum à se sciri; sed cum Barbaro frustra ingenuè, minæ adjiciendæ erant. Tum fassi; Ivoniæ vitam se petitum ire, exercitum suum constare LX millibus armatorum nunc securum, molestias itineris proximis in Campis quiete reficere. Ad ea substitit Swierceviu; aliquos suorum pedes accedere prope hostium castra, quàm proximè & occultè possent, jubet; situm præterea campi notare, qua parte globatus, qua Sparfus hostis, inde irruptionis viam colligi. Relinquunt equos, aliqui equitum jam recto corpore ceptant incedere, jam curvari, jam proni per campum herbam interrepere, quo hostium aspectus vitaretur. Inde nonnulli in editiores colles emissi, omnia hostilia notabant, Swiercevio

relaturi. Tum ille omnia rectè cognita Ivonię post terga eunti nunciavit, neve moraretur iter orabat, in manibus esse victoriam. Adest subitò Ivonia cum exercitu. Swiercevio irruendi in hostes facultatem dat; ipse cum reliquo agmine (quoniam multitudine abundabat) tribus ex partibus hostium castra aggredi parat. Verùm Swierchevius Polonorum pauca manu stipatus & adversus tantum hostem impar, Valachorum tumultuario militi haud fidens, suadet Ivonię, ut opportuno loco propè relinquerentur gravioris armaturę equites cum peditibus sclopetariis, quo si adversa pugna imperaret, Valachis, atque adeo sibi tutus receptus feret: in fuga etiam globari oportere; sparsim & in diversa fugientes facilius cædi. Non neglexit certè optimam partem bonorum Ducum, qui prius tuta sibi, quàm hosti adversa parant, ac tantum studii ponunt, ut hostem vincant, quàm ne vincantur, his permodum consilii Ivonię porrectis addidit: En ego cum hęc manu Polonorum primam vim hostium pectoribus recipiam, sequimini Valachi, audentes propius quàm timidos

dos fortuna est; vestrũ quemque virtus nativa Poloni ad fortia hortetur. Tum clamore sublato in hostes invehitur. Inopinata hęc hostibus, tantumque illis demptum animi, quantum audacię irruentibus accessit: inde in Castris tumultus, pavor; nec frenare equos, nec capere arma valere: tum cædes orta, fugę nusquam locus trepidis superfuit. Ivonia item aliis ex partibus ex composito cum Valachis irruit; quid ultra desideratum post facietatem cædendi? pauci admodum illi cladi superfuerunt: Ast quod grave accidit, Palatinus cum Petro fratre fuga se subduxere, quos solos arma Ivonię quæritabant. Post pugnam tecti cadaveribus viscebantur campi, victori etiam horrendum spectaculum! alii semicæsi gemere, alii stare aut fugere niti, nec præ vulneribus posse: Præda multa in castris reperta, quam Ivonia militibus ex æquo concessit, majorem Polonis victorię authoribus donavit. Mox lætam victoriam excepit Ivonię indignatio, dum cadavera Palatini ac Petri fratris (quos occisos credidit,) non reperta inter cæforum cumulos. Quare eo ex loco bellum ul-

tra promovendo in regionem Moldavi Militem duxit, grassando igne & cæde, ripas Danubii leva prope habens, quatenus ab incursionibus altera parte tutior esset, & transvadentem in subsidium acceptæ cladis Turcam, commodius notare ac impedire posset. Sic intra cædes ignemque hostilis terræ ad arcem Braitoviensem ventum. Arx ea ripâ Danubii ac suis fossis fortissima, parte una oppidum habens, vallo & propugnaculis munitum. Certior subinde fit è circumfusus accolis Ivonia; Palatinum è prælio fugientem cum Petro fratre se eo recepisse. Movet propius arcem exercitum, & medios inter colles locum conspicatus extra conspectam Valli positum, eoque minus tormentis muralibus obnoxium, castra inibi metatur. Scribit exinde ad Turcam, arcis præfectum, literas, Palatinum cum Petro dedi sibi poscens, (vel si æquitas causæ in persuadendo valeret,) injustis armis se ab eo petitum indicans; neque aliud quæritari, quam ut periculum à capite propulsaret, quod ne bestiis denegaret natura, quod si verò petitum recusaret, minatus, exercitum ab oppido

do non recessurum, & vi parandum iri, quod denegaret justis petitis. Lecta epistola indignatus arcis præfectus, globos maiores tormentarios, ac aliquot sagittas extra vallum mittit fercula adventanti. Non terruere minæ, sed incitavere Ivoniam, ac primum ab ipsis præfecti nuntiis iras orsus, crudelius quàm bonos duces decuit, naribus, auribus ac labiis præcisus, pedibus sursum versos, singulos ferreo clavo altæ trabi affigi iussit; ut ex arce prospicerentur, similia præfectum cum profugis manere indicans; tum ad militem conversus, alios fascēs ad implendum fossas portare imperavit, alios ligonibus vallum subvertere, scalas expedire, propugnaculis admoveere, ascendere; Uno furore omnia acta & transacta. Effractæ portæ, tum gregatim in oppidum irrupere miles, Turcas cedere, nemini parcere; Swiercevius cum suis ubique primus, in campis eques, in capiendis fortalitiis pedes certans, cæsorū sanguine rubuit Danubius. Sola restabat arx præsidio oppidi nudata, verum suis propugnaculis fortissima: cum de ea occupanda cogitat Ivonia,

nunciatum per speculatores, XVI millia Turcarum superiori alveo Danubium transivisse, magnisque itineribus in subsidium arcis Brailoviensis tendere. Vocat Swierchevium Ivonia, quid consilii daret inquit. Non neglegendam ille arcis obsidionem agit, multum inde terroris reliquis fortalitiis, fortissima obsideri, spei vilissimis dari; si prima nullo honesto prætexta relinquerentur; sed tamen cum parte exercitus adventantibus obviam eundem suadet, nulla ratione plus consternari hostem affirmans, quam si adversus euntes videret, ad quos delendos superbus properaret: Ne verò aliena ab opere suadere videretur, factis monstare properat, quæ verbis insinuavit, simul viæ signum Polonis dari jubet Ivonia, concilium & virtutem acceptans; IX millia Valachorum Polono jungit, quo ille milite stipatus, hostes adversus properat ac mox sub aspectu habet, (integra verò acie, dum locus patiebatur, ibat per campestria, ut ultimi primis ac utræque alæ sibi proximo afforent præsidio.) Idem cursus fuit itineris, idem in prælium impetus, nullo spatio ad colligendas vires

res & ordines concessio, opprimere prius quam opprimi cogitantibus, ideoque minus cautis. Primus cum Polonis mediis hostibus immiscetur, secuti exemplum postremi in agmine Valachi, nec segnius audacter rem captam aggreduuntur. Mox Turcæ fugere, Poloni tergoribus eorum instare: Cæsa Turcarum circiter VII millia, reliqui fuga saluti consulere; Sed iterum vires resumpturi ab auxiliis Scytharum, qui jam jam à Taurica Chersoneso in conjunctionem armorum adventabant, ast serius post prælium. De iis certior fit Swierchevius, sed quia validiores erant, quam sibi pares crederet, nunciat Ivoniæ simul obtentam victoriam, simul alium offerri hostem, & fors ad triumphum, si reliquo cum exercitu ad se veniret; non utique honestiorem posse afferre solvendæ obsidionis prætextum arcis inexpugnabilis: Ad eum nuntium movit Ivonia ab arce Brailoviensi exercitum, Swierchevio se junxit, neque leviter, (quid enim pluribus narrare opus?) hostem attrivit. Jam fessus victoriis Ivoniæ exercitus otium poposcerat, hostium novo ac novo accursu illud negantibus

bus (neque verò admirationi cuiquam esse debet exercituum Turcicorum à me repetita toties imago, totum enim, qua patet, Turcæ dominium in Satrapias ac hæc divisæ sunt in Milites; Satrapiarum gubernatores Bassæ dicti, nil nisi opus habent imperia Tyranni expectare, conclamare arma, ac signa ducere, quo Principis vocant iussu. Neque verò sciverim Satrapiam minorem, sex millium armatorum.) Vel fortuna tantas per compendium offerente Ivoniæ victorias, quas aut diu superstes recepturus fati destinatum habuit, aut gravem successu felicitatem funesto exitu brevi expiaturus erat. Tum quoque certo rumore acceptum, Turcarum nova agmina in proximo adesse, & certa fluviorum unda sparsim transire. Poloni potestatem invadendi orant, sed Ivonia periculum suspicatus paucis eos alloquitur.

Patroni mei, (non enim milites vos appello,) diu vos servari velino, qui me tantis in periculis servastis. Nec mihi in animo est vobis imperare pericula, quæ potius meo capite redimere optarem, gentilia quidem vobis vir-

tus

tus ingerit ausus & fortia, verum fortuna belli non semper eadem, cum sæpe tentatur, adversam aliquando se præbet, velut pro lege habet: mearum victoriarum ut in vobis fuit initium, sic reliquarum in vobis spes est, aut si vos aliquis casus absorpserit, quid mihi reliquum? nisi omnia in deterius. Quo verò pauciores vos video, eo magis ultimis servari velim; Cum viris viri certare potestis, at cum periculis, ultra humanas vires positum. Incognitum vobis, qui numerus hostium, quæ robora, audacius magis quàm consultius rem tentare vultis, æquè pericula inde sperari possunt, ac felix exitus. Verum ne vestræ virtuti diffidere videar: Ite Duce Deo, nec tamen vobis ea impero, sed quibus nihil denegatum velim permitto.

Hæc ubi gaudione an dolore illachrymans dixit, tria millia Valachorum dat Swiercevi sub regimen, movent signa Poloni, sequuntur terga Valachi, properant, currunt; ubi prope hostes ventum esse innotuit, Swiercevi innotuit derepente aciem: Valachos latis Ordinibus distentos post terga stare iubet,

Ee

bet,

bet, (neque enim potens aderat hostis) magis in terrorem quàm subsidia, in suis initium, in suis, quemcunque fortuna belli tulisset, exitum collocans: Polonum in tria agmina dividit, admittis melioribus (quas credidit) thurmis Valachorum. Cum primo agmine invadere hostem parat, à secundo subsidia expectat, à tertio cladem, aut suorum victoriam, vix credibile, nisi concordantibus in eo scriptoribus constet sua fides, (nam subiret alias animum verecundia, incurrere in judicia lectorum & censuras, plus me gentis meae indulgisse favori, unde procul absum. Certè ego his majora dixerim portenta belli actorum apud antiquiores rerum Polonarum Scriptores reperi, imò mea ætate & hoc sequenti in scripto notavi. Ut autem æquum est scribenti historiam non laborare affectu, sic injuriosum, suam gentem privare gloriâ, reticere vera,) Polonos in ea paucitate toties ingruentem hostem aggredi, aut quod mavis potuisse vincere. Jamque primo congressu arguebatur Swiercevius temerariæ audaciæ, substiterat enim Turca fortiùs & retrogredi cæptabat primum Polo-

Polonorum agmen; sed fortibus nullus obex; altero subsidia ferente paululum remoratus hostis, nam tertium, quod è sagittario constabat, sinistrum invasit cornu. Parva subsidia; sed novo sæpè impetu renovata, multum tulere momenti. In hoste non item uno incedebat agmine, numerus magis quàm acies; omnes simul ruebant, omnes turbabantur; in populosis etiam aciebus, ni per distincta spatia instruantur legiones, primis perturbatis Ordinibus, ultimi in tumultum consentiunt, quia nullus postremis ad instaurandos ordines locus, nullus ad accursum impetus, vel quod à suismet retrocedentibus turbantur. Juvit vincteno Polonum, motus suo loco Valachus eques, in latera hostium inVectus. Cum verò sic certatum pro victoria, mansit ea penes Christianos, & parvo constitit. E Polonis tres desiderati, è Valachis CXX; hostium castra eodem impetu capta ac direpta: Captivi CCL ad Ivoniam ducti, quos Ivonia (nequaquam probo facinore) medios inter pedites, ut pecudes agere, & falcibus dissecandos imperavit. Non probaverim hæc belli flagitia:

tia : nam in conflictu cedere hostem virtus est, post pugnam flagitium; esse hostium & captivorum sua jura; turpe jacentem & victum ferire, cui neque ferrum in manu sui defendendo, & vita precaria est. Gentium jus captivis libertatem, non vitam, ademit. Dux victi tum exercitus in potestatem Polonorum venit; qui Ivoniæ crudelia veritus, duplum sui in auro pondus, trinum in argento, unum in margaritis (lytri nomine) Polonis pollicitus; vel si mortem suam avidius poscerent, malle se (protulit) Polonico gladio jugulum præbere, quàm in aspectum Ivoniæ duci. Adeo in captivo trux aspectus & immensa Ivoniæ crudelitas valuit, ut mori levius haberet, quàm captivus esse Tyranni. Melius consultum fit omnino ducibus, apud quos cum prælio in captivos cessat sævitia armorum; desperatione namque armatur hostis ac pertinacius pugnat, cui captivum esse morte gravius est; in arbitrium clementis facilius hostes cedunt victoris. Victis semper spes clementiæ ostentanda, quo plus periculi in pugna, quàm post pugnam metuant; sic clementia expugnantur qui armis

mis nequivere. Non movere ea avaritiæ incitamenta Polonorum animos, plus valuit fides Ivoniæ data, quàm tantorum captivi Ducis spes præmiorum. Sed traditus potestati Ivoniæ, quo cum ille diutius de rebus Turcicis collocutus, postea peditibus dissecandum objecit. Mota tunc ab eo loco Ivoniæ castra Valachiam retro versus, quo tot aciebus exhausti exercitus vires commeatu, armis, equis ac novo militum supplemento refocillarentur. Interea Seleymus Imperator non jam pro Moldavi fratre, sed pro suo Imperio certandum ratus (metuebat, ne victor Ivonia, defensoria eoque arma gerens, offensiva expediret.) publicas ritus Machometani preces per omnia fana induxit, barbaris etiam desuper felicia trahentibus. Tum omnia robora virorum, quos Græcia-Romania vel (ut terræ partibus loquar,) quos Asia, Africa, Europa, quatenus Turcico nomini subsunt, nutriunt, ad bellum convocat, contra Valachum ire imperat. Hic proclive mihi dicere de militia Turcica. Quantacunque gravi Turcarum dominio contribuit tellus aut maria, quidquid publicè

privatimve negotiosa aut laboriosa suppeditare potest manus, totum superbo Tyranni subest arbitrio; telonia maris & urbium in suum ærarium importari imperat, prædia & agros dividit plerumque in milites, neque ea gratuito cedit acceptori munificentia, sed pro magnitudine proventus binos ternosve equites agri tenentarius, dum bellum per provincias jussu Imperatoris proclamatur, in castra secum ducere cogitur, ac tam diu, quoad usque opus fuerit morari. Hi verò milites, Turcico vocabulo, Tymarii vocantur. E magnitudine Imperii ipsa se offert equitatus multitudo, licet non omnes inibi regiones, ut nostro in orbe, incoluntur, & sæpius deserta camporum aperiantur aut avenarum; CCC millia tamen quaterve equitum, posse legi dixerim, neque Barbarien Turcicam per omnia sua dominantem hic arguo: qui malunt vires quàm nummos, pro quærendis bello viris, habere. Cum milites provinciis imperantur, ipsas sibi sine fraude constare vires Reipublicæ, pecunias verò in censum exactorum imperari; Respublica interim manet dives rationibus, ære pauper

per & milite. Turca aliter à modica accessione limitum, novos ac novos per divisionem agrorum equites annumerat; ea verò imperii potentia sola dici potest, ubi nullus ager publicè infructuosus est. Sic ab agrorum proventu equites habentur, pedites verò ærarium nutrit Imperatoris: Hi autem è minorennibus Christianis è sinu Parentum abreptis in aula Tyranni, per minora primum servitia & armorum exercitia, in oblivione natalis, domus & Parentum, educantur, ut postea milites facti fidelius ac pertinacius (quem pro communi Parente noscitant) suum defendant Imperatorem. *Fanzari* Turcico vocabulo denominantur; suntque robur militiæ ac cor castrorum: L. numerantur aut plus millia. Neque hic stetit potentia Turcica. Sunt Turcis fæderati Reges ac Principes, qui ære, viris, dum opus, non segniter subveniunt; ac ut pro omnibus sufficiat, magnus Scytharum seu Hordarum Han, qui ultra C. equitum millia militantibus Turcis adnumerare potest. Non levia item subsidiorum momenta sunt in Arabum & Mauritanorum Regibus; Valachorum item Molda-
vorum,

vorum, Transylvanorum Principibus ac Dynastis, verbo dicam, portentosa est Turcarum potentia, neque de hac amplius. Motus sic sedibus suis Turcicus miles, maxima parte sui, infensis armis imminebat Valachiae. Non ignota haec Ivoniae, multos enim suorum profuso sumpto tenuit clam Constantinopoli, unde illi omnia Turcarum nota: nec sibi oscitandum ratus, viros & vires procurabat, quò verò commodius posset, in interiorem Valachiam duxit exercitum, ac ne domesticis agris gravis foret, maximam militum partem dimisit domos, & corpora reficere, apparatus bellicum parare, signum castrorum expectare iussit: ne verò nomen Castrorum periret, ac futuri belli in integro maneret Pompa, qua multum hominibus imponitur, XII virorum millia sub signis retinuit, quos Veremiae Valacho, arcis Chotimensis praefecto, tradidit sub imperium. Quia verò ad muneris demandandi gravitatem praefatione opus erat, benignè cum allocutus:

Coelo debemus, quidquid victoriarum nostra peperere arma, in Deo reliqui successus
spes

spes est, sed tamen vestra, amici, fide & operâ opus; tua verò, Veremia, maximè, cujus ut fides in praefectura Chocimensi probata, sic virtus ulteriora pollicetur & bona. Nosti meum consilium, cur majorem exercitus partem à signis abesse voluerim, nosti, cur reliquum militem retinuerim, quem tuo regimini trado. Tene hoc praesidio accolam nobis Danubii ripam, nullibi magis notari hostium adventum, quàm apud fluminum vada, nullibi minori opera coërceri: Danubius nobis promari futurus, aquis profundus, ripis latus, impetu rapax. Non posse utique Turcam bellum has in partes transportare familiari nobis ripa exclusum, nec antea potuisse si festinanter eo consilio usi fuisset, cui negotio sufficit hic tibi miles, seu illum in duo triaue agmina diviseris, quo crebrior armorum ostentatio & littoris custodia hostibus innotescat, seu globatum unicis includes castris; superiori verò & inferiori littore, crebras stationes posueris, per oppida vicosque qua transitus hostis notabitur, noctu flamma, interdiu sonitu machinarum muralium aut fumo signum tibi dari im-

Ff

pera-

peraveris; imò speculatorum opera utere, qui Turcicis agminibus obviam eant, vias notent, tibi referant; inde consilia hostium notari, & dum hostes adesse intellexeris, mihi nuntia. Cætera notæ fidei committo.

Tum osculo excepit Veremiam. Ille flexo poplite suæ fidei & curæ futurum respondet, ne poeniteret Ivoniam concessi sibi muneris. Accipit inde exercitum, & uti imperatum, Danubium versus promovet, in longum porrectum littus stationibus implet. Veniunt interim altera ex parte Turcæ, fluvii transitum molituri; verum in periculum conspiciebantur ulteriori in ripa stationes. Tentant nihilominus ratibus transitum, periclitantur, remorantur. Tum consilium ineunt, vi non valent; auro viam sternendam parant; ut in mercanda adversariorum fide Turcica gens peritissima, nam & profusissima est. Per legationis speciem Veremiæ adeundi potestatem petunt. Obtulere XXX millia nummum aureorum, plura polliciti, si pateretur Danubii transitum; adjunctæ literæ. Ostensum quo in periculo res Ivoniæ forent, neque tutum
fidere

fidere posse Veremiam ejus potentiæ, diutius Turcarum Imperatorem posse perire, quam Ivoniam vincere, qui vel vincendo periturus, qualibet in pugna multos Valachorum absumptos, duas tresve cruentas victorias cladi adæquari; inde maximum parvo exercitui decessum. Imperatori Turcarum tot esse miriades virorum, deleta quarto exercitu, superesse minaces alios, nec posse ejus potentiam deleri, pro quo tantus orbis ac ferè humanum genus militaret. Tutiora potius sequeretur Veremias, quam periculosa, nisi cum Ivonia perire tandem mallet. Ivoniamne suæ salutis defensorem quæreret? qui nec propriæ dudum Patronus. an Ivoniam, tantulum Principem, pro Seleymo Imperatore, aut Seley mum pro Ivonia caperet; Non negligeret potius occasionem, quatenus rebellis esset, Seley mum novo beneficio leniendi; neve exemplo præteritæ fortunæ reliquum belli successum metiretur; fessam tandem desinere felicitatem.

Movere munera, tamque fucata ratio Veremiæ perfidiam, vitio Valachicæ genti nativo; vendidit fidem nullo pretio æstimandam,

prodit Ivoniam suæque salutis nequam proditor. Abducit stationes à littore Danubii. Turcas Danubium ratibus sternere, ac sine impedimento transire patitur. Erat ille Turcarum exercitus validissimus, numerabantur CC millia virorum, CXX machinæ bellicæ. Sic Veremias flagitiis flagitia cumulans, addit perfidiæ dolum; uti plerumque primum vitium gravatè homini persuaferis, reliqua spontè patrantur, ac difficilius unicum insinuaveris, quàm alterum retinueris: sic ille defensoriam ripam hosti vendidit; reliquum doli sine præmio aggressus. Properat ad Ivoniam, patrato facinori fucum quæritat. Narrat, se potentia Turcarum ripa Danubii pulsum, nec ideo tamen in periculo res Ivoniæ positas, modo convocaret militem, ac sibi auxilio foret. Plenus bonæ spei Ivonia, percunctatur Veremiam, quantus esset Turcarum numerus? XXX millia non excedere, respondit. Ni verò ad delendos properaret, in horas numerum auctum iri. Non satis nequam homini constitit prodere, ni citò prodidisset. Jubet subinde Ivonia convocari primores militiæ, refert coram

coram Veremię narrata, sed, ut præfaga casuum mens, mæsti nuntium acceperunt universi. Nec tamen dissuadere, in hostem ducendum exercitum. Tum jussu sine mora colligi & levare signa, ac citato agmine octavis castris ad tertium ab hoste lapidem ventum; fixa eo in loco vexilla; nam militem quiescere ante pugnam oportuit, quo validius pugnaret; quia verò proximè hostes aderant, qua vallo, qua castris cincta castra, duplicatæ ad portus stationes, vigiliæ longius & frequentius quàm solito, ultra vallum promotæ. Quia verò peritia bellandi (licet inter Barbaros educatus, verum optimo naturæ genio pollens) Ivonia sat instructus erat; denuntiat cuicque agmini per præfectos locum, si aliquid hostis ex inopinato moliretur ac signum armorum in castris daretur, quæque cohors sine tumultu, non expectato cum periculo more Ducis imperio, dictum locum ad vallum occuparet, ac pro sua statione pugnaret. Attendere ad ea miles & præfecti diligentius, quibus ille ordo datus. Verum hostes seu metum insimulabant, seu periculosam Ivoniæ fiduciam

ciam insinuantes, nec quidquam tentavere. Sed mirum accidit, cum antea Ivoniæ exercitus in hilaria & jocos militares profusus, tum verò omnia suspensa mæsta legebantur in frontibus militum. Nec leviter ad tristitiam contulit insueta Polonorum concio ad tentorium sui Ductoris Swiercevio. Suspectus plerisque erat, qui bellorum longo usu gnari, Turcarum per Danubium transitus; item & Veremiæ Valachi suspecta fides: Commemoravere nonnulli Valachorum fluxam in suam patriam fidem ad omnem prodicionem venalem, nec Veremiæ esse fidendum, inter vitia gentis educato. Modicas fossas sufficere impediendo hosti; altas ripas, fluvium Europæ maximum, non suffecisse: mira hæc videbantur. Subjungere item alii: se quidem paratos ire in ultima vitæ discrimina; nec tamen avidiùs inconsulta pericula, quàm justa prætia adamasse; nec sibi satis constare, cur Ivonia eo consilii devenerit, ut unius Veremiæ fidei sine socio tanta committeret; bona verò à socio belli consilia porrigi, bonos item esse cujusque fidei seu testes seu custodes. Quare ad Ivoniæ tabernaculum

lum omnes properant, quo prætextu, quove consilio repentinum prætium affectaret, discere cupiunt. Cum in præsentiam ventum, pro omnibus Swiercevi Ductor locutus:

Illustris Palatine, nos hætenus fidem tuam secuti, contra Turcam Christianitatis hostem, socia tecum arma junximus, in quibus ferendis quanta opera nostra extitit optimè nosti, nunc quoque imperio tuo opus est, vel si solos & impares in magnum hostem ire jubes. Verum uti audacia in milite quæritur, sic temeritas Imperatori vitanda, tuo verbo vincimus aut perimus milites, probe perversumve præliis consulueris. Equidem non incumbit nobis, qui milites sumus, à te Imperatore rationem prætii petere, ne illud de nobis suspicari, dum ratiocinatur miles, eum prope formidinem esse. Magna vobis Ducibus ratio bellandi inest, premere consilia, nec ad cognitionem tertii deducere. Quare sacrilegæ audaciæ esto, importunè vestris secretis adrepere, ac illud Martis sacrarium curiosa notitiâ profanare. Procul à nobis abest ea curiositas; verum illud quoque scimus, nec te ignorare arbitramur;

mur, consilia priora esse praeliis, plerumque veteranorum sententiis informari imperator, varia casuum proferri, unde potiora feligendi tibi materies; nam ut deceptoriam humanis in affectibus amant obversari, metu, spe, audacia, periculosa plerumque arripiuntur consilia, ni sensus plurimum de eo notentur, sententiae militum palam sint, decreta Imperatoris in occulto: sic utrumque cum laude assequere, consultus praelia aggredieris, & destinatorum secretus. Notavimus has sane in te virtutes, cum principio istiusce belli nos in consilium vocasti, ac primores tuorum Valachorum. En consilii in manu premium; quater hostem aggressi sumus, quater fudimus. Jam vero, ut castrorum vago rumore accepimus, cras cum Turca decertandum te statuisse, nullo nostro, nullo hostium consilio cognito. Notrum quidem si petis in promptu est, at hostium in occulto. Nec queso dubita, plusne expediat nosse quid hostibus consilii, quam quid tibi sit, ut tuta hostium in perniciem veritas, & tibi nociva in salutem; da negotium strenuo, mitte equites, quod celerius pabulato-

res

res seu vagos Turcarum intercipient. Numerus hostium, castrorum tractus non aliunde discitur. Si res praelium suaserit de nobis nequidquam dubita, non alius hosti in Valachiam transitus, nisi quam strages corporum nostrorum aperiet viam.

Ad ea Ivonia respondit:

Recte factorum conscientia major in faciente, quam a spectatore dari potest laudis premium; non tamen vos Poloni magis virtutis conscii estis, quam ego oculis eam notavi ac in animo cum laude recondidi: Vellem mihi plura vestrorum signa adessent, propitium Martem sperarem. Consilium meum petitis? En in proximo. Veremias cum exercitu meo adest, qui in hostem intentus, omnia consilia nota habet. Neque ego tantum rei alicui committerem, ni fides mihi cognita foret & probata: Ab eo relatum mihi, Turcarum esse non amplius XXX millia; quantulus hic adversus me numerus, qui majores exercitus vestro auxilio fugavi.

Hac seu ad leniendos Polonorum animos locutus Ivonia, seu recta dictorum uti factorum erat conscientia; bene tamen a Polonis ac-

Gg

cepta

cepta fuere omnia, qui subito ea oratione moti, petunt negotium sibi committi, pabulatores seu vagos Turcarum invadendi. Facile conceditur: additum iustum è Valachis auxilium; expediunt illi equos, properant, fortè incidunt in stationes Turcicas; erat agmen IV millium equitum, tanti exercitus non superfluae vigiliæ. Subito prælium tentant; pellunt loco hostem, nam parati in inopinatum venere, quia verò non pro victoria certatum; omittunt cædem, captivum intercipiunt. Sed errore factum, ab alio milite rei ignaro framea percussus, ut subito exanimaretur, antequam esset interrogatus: At suffecit multitudo speculatorum ad conjecturam portento si exercitus, inde diffidentia in Veremiam proditorem oriri, jam periculosa notari: Provideret Ivonia (passim per castra ille rumor,) num fidentum esset Veremiæ. Ad eum rumorem respondisse fertur: Scio cui fidam; brevi numerus hostium patebit sub aspectum. Sic fiducia nimiam peccavit Ivonia, fatis fors exitum ejus properantibus & subvertentibus ad salutem confilia. Metatus castra ad propendentem à litore

tore Danubii lacum, præsidium castrorum à lacu, & opportunam aquationem sperans. Postero die educit in campum militem. Erigebantur prope hostium castra collis sublimior; arrepta præsidiaria cohorte subvectus eo erat Ivonia, hostem notare volens, verum quia in declivi loco castra substiterant, nullâ ratione poterant conspici; notavit attamen diversis in locis speculatores hostium, qui conspectum Valachorum declinantes, certas per valles distrahebantur. Stratagemati vel formidini tribueris redit ad suos, totumque exercitum in XXX agmina per modica intervalla disponit, aliis primum congressum, aliis subsidium imperat; media inter agmina disposita tormenta, inde validior acies; peditatus ab equite semotus asperioribus locis substitit. Turcæ de industria morabantur in castris, veriti, ne si primi in acie stetissent, Ivonia multitudinem conspicatus subduceret se campo, vallum & fossas, pro tutela quæriraret. Cum verò jam per speculatores cognitum, Valachos aciem instruxisse, effunduntur in campum, ac sub castris instructa acie, (ne à Valacho cam-

pi Domino proturbarentur,) adversus in ordine progrediebantur. Ivonia moram praelii graviter ferens, cum diu sub signis stetisset, seu provocans, seu hostium multitudinem notaturus, additis equo calcaribus, aliquot thurmis equitum insectantibus, versus hostem cucurrit. En jam cooperiebantur campi Turcarum agminibus, gravis humo moles virorum in armis visa: inde fraus Veremiae proditoris comperta, quem ad se accire jubet Ivonia; sed respondit ille: Tempus sibi ad Ivoniam remeandi non dari, praelium inituro; Interim occinere tubae praelii imminentis signum. Tum Veremias proditor, ex pacto cum Turcis, jubet suarum turbarum signiferos vexilla demittere, pileos gladiis impositos (voluntariae deditiois signum,) in altum levare, ac in partem hostium transire. Magna inde diminutio Ivoniae exercitus, qua viros attinet, magna consternatio qua residuorum animos. Ivonia tamen vel desperatione audacior, adversis non porrexit manus; ab audacia petens auxilia, hos manu in hostem trudit, alios increpat, plus caedis in fuga restare ait, pugnantes
rarò,

rarò, saepius fugientes caedi. Turcae Valachos misceri conspicati, movere adversus agmina, dedititios Valachos ante se propellunt, cunctabundos cadunt, ne barbaris in proditores clementia utentibus. Ivoniae item par ira, totam vim tormentorum exonerare in eos imperat, sic partim à Turcis, partim à suis met cæsi, iusta omnino proditoris receptione praemia. Profuit Turcis ea proditoris strages, quorum corporibus ac vulneribus tecti, sine nocumento ad Valachos pervenere, quare nec periculum tormentorum veriti, quæ in Valachos proditores toto impetu explosa. Poloni rem plenam periculi conspicati, uti dextrum tenere cornu, in latus Turcarum paulatim circumverti invehuntur. Sensit hostis vim à latere, eoque fronte jam hebetior; adsunt item Valachi armis & manibus strenui, disjiciunt ordines, agmina turbant, Turcas cadunt. Non tulit iteratum impetum hostis, terga dedit seu metu, seu data opera; verum utrumque in sui detrimentum. Tam subita hostium fuga insinuavit dolum Swiercevio, quare monet thurmarum Ductores, ut signa verterentur, posse sequen-

quando in aliquas insidias duci militem, & quo longius à corpore exercitus amoverentur, eò plus periculi subesse. Nec vana suspicio. Cum pedem referunt Valachi, insidiatores ex occulto vallium profiliunt, vano impetu, quo maturior sequentium regressus. Turcæ recentibus insidiatorum auxiliis feroces, reftaurant Ordines. Nec segnius providebat Ivonia. Instruxerat è fragmentis exercitus novam aciem, tormentis bellicis intro abditis. Dum Turcæ impetu propius invchebantur, aperiebatur ignita acies, ac tormenta ex inopinato in irruentes explodebantur, tum spreto barbari periculo, non per thurmas jam aut subsidia, sed tota exercitus mole, sublato clamore, undique Valachis circumfundeantur: mista gentium signa; jam Valachus, jam Turca sparsi per campum, magistri tormentorum ignari, qua hostis qua suus cursaret miles, incerti ictuum qua parte feriendus hostis, Ivonia, qui mediis semper miscebatur, veritus ne sui sparsim atque ideo faciliùs cæderentur, signum receptûs dari jubet, eam bellandi artem retinens & casibus intentus, uti sciret miles latum quo

quo fugitivus globaretur, facilius utique resumire vires, si non sparsim fugeret, simul Turcæ velut è composito post terga se recêpere, adeo in illa atrocitate pugna vires viris, ferro sua vis, defuerat. Postquam utrinque ab armis cessatum, repente ingentibus guttis fusus imber ac fumus, partim ictibus tormentorum, partim pulvis equorum ungulis motus subsedit: Reddita mox utrisque aciebus facies; Sed Valachus miserabilior; pauciores hi, & tormentorum igni tabula pluvia perfusa ictibus, inhabilia facta.

Ineunt eo armistitio Turcæ opprimendi hostis consilium, quia multitudine abundabant. Placuit, ut per distinctas acies cum Ivonia congregarentur, nec respirium concederent, credebant lassos facilius ab ultimis & recentibus confici posse, quibuscum tumultuario impares forent. Illud sanè barbarorum consilium exitium Ivoniæ paravit; Jam prima, jam secunda acies fatigabat arma Valachorum, jamque tertia; eo audaciùs, quo rariores ictus tormentorum visi è Valachorum parte, ob defectum pulveris tormentarii, qui sanè superfuerat, verùm pluvia maditus, eoque mutilis red-

redditus. Interim reliqui Turcarum ex insidiis audaciùs procurrunt, Valachis instant; illi fugere, turbari, passim cadere coepta. Non plures ex illo fervore belli superfuerant è Polonis, quàm CCL viri. His immixtus Ivonia, ad reliquum peditatum se recepit, carptim alloquens: Ut praesentibus animis reliquum periculi ferrent, ludere plerumque fortunam, ac victis patrocinari. Obtulere fidem Poloni; de victoria quidem desperandum esse ajunt, nec superbius vendicandum in desperatis fortunam; illud tamen optare, ne inulti caderent. Post eos sermones amovit Ivonia equum, peditibus se immiscuit, secuti factum à Polonis; capiunt inter se peditatus divisim officia; hi signa ferre, illi ordines ducere, Ivoniam sequi; ac quia tutiùs retrocedere visum, (Turcae namque lassae aut huc & inde sparsae, tutiùs crediderant reparare ordines, quàm hostem tumultuario sequi) in illa mora Turcarum amovebant se campo, ardua locorum quaeritantes, tormenta ne hostium usui forent, ultra modum pulvere sulfureo onerata, periculum explosionis Turcis relictum. Non
ultra

ultra mille passus ea die processit Ivonia, ob ingentem stragem cadaverum & lubricantem herbam sanguine. Ad noctem vergente luce conspicatus locum, ubi semiusta cujusdam pagi rudera extabant, aggeres illic elevat, quales defensioni castrorum sufficerent. Non eae fossae salutis exercitus tantum profuere, quantum error ducis obfuit, eo in loco castra metari, ubi nulli rivi, aut pauci ad extinguendam sitim extabant fontes, nec prius error in illa consternatione animadversus, nisi cum potum quaerere miles, mox sitim incutere universi, plurimi exanimari ceptabant. Tum damnare suum consilium Ivonia, quod eo loci substitit, jam de fortuna queri, ut saepe, quod malo consilio facimus, vitium à nobis in fortunam transferimus. Potuit quidem necessitati subveniri, si tantum labor in fodendis puteis, per cohortes distributi, quantum inutili indulserant querimoniae, multis manibus multa & difficilia parari possunt, praesertim iis in locis, ubi infimè subsedere campi, nec alti sunt puteis fodiendis: verum consternatio validissima quaeque eludit con-
H h filia,

filia, imò & metus, qui tum maximum in castris Ivoniæ dominabatur.

Nec dum fossæ castrorum in contiguum circulum productæ erant, cum subito aderant in conspectum Turcæ; imparia hæc Valachis: hinc vix VII millia virorum restabant, illinc victor exercitus infinito milite fortis, campi dominus; Valachis intra metum, famem, sitim ac modicas fossas, salutem tutari grave omnino erat; præsertim cum Turca undequaque circumfusus, villas castris Valachicis proximas incendio absumeret, ne ampla incolarum prædia hosti alimento forent. Tota ea nocte grave dominabatur incendium, cesserat obscuritas noctis lucenti flammæ, illustrabantur campi; inde trepidantibus Valachis in tam aperto nulum effugium, aut nulla hostis per incursiones invadendi copia, quod per obscura & tenebras facilius patratur. Illuxerat dies cum Turca in acie visus impetum in castra Valachorum parans. Disponebantur editioribus in locis tormenta, quo media in castra globi commodius jacerentur; frontem occuparat pedes, pars ligones ad subruendum vallum portans, pars
arcus,

arcus, sclopos, pilos; omnia in necem, omnia in mortem. Equitatus latera cingebat forte intentus ad invadendum, si ultra vallum processisset hostis, vel per dirutum ligone vallum, in castra Valachorum irrumpere paratus. Nec Ivonia cum suis imprudentior: certò certius sperabat, se oppugnatum iri; qua parte verò castrorum, diè, vel noctu, incognitum erat; providit tamen, ut quæque cohortes suum pro vallo locum noscerent, quocunque tempore signum armorum daretur, non expectato Ducis imperio, dictum locum occuparent, pro eo pugnarent. Prudens certe consilium: evenit namque sæpius ut inopinato hosti non simus resistendo, si tum de ordine & acie inquirat miles, cum hostis vallum scandit, inde tumultuatur in castris, passim discurritur, neque Imperator repente sufficit omni parti castrorum providendo, præsertim cum hostis una parte clamorem excitat, ac in speciem impetus procurrat; à tergo verò aut à lateribus strenuissimos quosque per silentium submittit, hinc ad clamorem à tumultuario milite concurratur, reliqua præfidiis nudantur; Unde

occultum imminet periculum. Sic tum eo consilio Ivonia rectè suis castris providit. Postquam summo mane sub signis visus hostis, ad arma conclamatum; cucurrit ad suas stationes miles; ac uno motu totus castrorum circulus iusto ordine sub præsidium acceptus. Fuere item plerique Valachorum, qui medium castrorum armis tenuere, intenti, quas stationes fortiùs oppugnarent Barbari iis auxilium laturi. Moverat summo impetu ordines Turca, barbaro ululatu fortia suis, metum hostibus insinuans; Sed Valachi, quia omnes pedites erant, pro vallo pugnabant, nec intenti, ut sæpius sagittam globumve in hostes jacerent, sed ne frustra, non ad terrorem, sed ad necem cadebant passim Turcæ, eoquæ plures, quo pertinaciùs vallum subibant. Toto triduo ea strages afflixit Barbaros; difficilem igitur castrorum expugnationem rati, colloquium petunt, armis invalidi, verbis & fallatia subvertendo fortes. Spem majorem Ivoniæ restare ajunt in poenitentia delicti, quàm ullis in viribus armorum; potius arbitrio Imperatoris se committeret, quàm tandem necessari-

cessitate, vel tædio defensionis dedi cogatur, tam pertinax defensio moram necis allatura erat, cum tandem pereundum esset; deditio spem salutis, imò ipsam salutem paritura, cum deditibus se Mahometani parcere (sic illi ajunt) pro æquo habeant. Jam antea necessitatibus sui exercitus expugnatus erat animus Ivoniæ, tum verò magis ea oratione legatorum ad deditiorem flectebatur, & peti, ut dederetur, in gloriam duxit, qui post alterum diem cogi ad deditiorem præviderat. Tanta sitis Valachos vexabat, ut lintea per roridum gramen tracta emungerent, ac stillanti aqua in potum uterentur; verum quantula ea potûs copia in tanta hominum & jumentorum multitudine? respondit ergo legatis: Eam sibi adhuc superesse militum manum quæ ad facietatem cadendo hosti sufficeret, vel si cadendum, omnino non inultos cadere posse; verum cum tandem fortunæ dandæ manus, non abnuere deditiorem, eam tamen certâ ratione & conditione, quæ rata haberi deberet, septenove cujusvis Ductoris juramento probari. Tum legatos extra vallum

proficisci, eaque Turcis referre imperat. Credidit Ivonia, septeno juramento posse firmari, quorum fides lubrica haberetur: ego verò arbitror, semper perjurum, qui aliquando fieri posse creditur; unica licentia in scelus opus esse. Proponebantur verò conditiones, ut residuum equitatum Polonicum cum equis & impedimentis abire paterentur, se verò vivum in potestatem Seleyimi Imperatoris Domini traderent; De Valachis nolle pacisci agebat, quos æquum servarent Turcæ, tributarios sui Imperatoris. Nil facilius quàm conditiones acceptavere Turcæ, nusquam acceptando difficiles, quas servaturi nullas; ac præsentibus legatis Ivoniæ septies militari juramento confirmavere pactum. Tum subvecti prope castra Valachica, Ivoniam ut reconciliatum & amicum egredi invitant: annuit illa, imminentis periculi haud suspicax, liberè egreditur, (erat ea dies XIV Junii) sequebantur per obsequium Poloni, carptim alloquentes, imò reprehendentes consilium, quod tam properè in dedicationem consensisset; nullam fidem haberi apud Turcas, ac satius fuisse pugnando occumbere; quàm

quàm per fraudem tantum virum interire. Ivonia ad ea respondit, illachrymans: Malle se interire, quàm unius sui causa armis, fame, siti, tot millia hominum in exitium trahi. Postquam coram purpuratos venit, eos affatus: Quoniam Deo potenti visum est, ut potestatis vestræ fierem, obstringo vos fide, quam mihi militari juramento sanxistis, ne in hos pauculos Polonorum sæviatis, aut si aliquod vobis odium in hos, in meum caput vertite. Tum obversus ad Polonos, iis valedixit, dextram singulis porrigens cum osculo: O si manus hæ plures mihi forent, (subnectens) nemo Turcicorum canum his in campis viveret. Posthæc in Turcarum castra profectus, forsitan inter colloquendum asperitate orationis barbaros offenderat, ut à *Bassa Caputio* gladio transfoderetur, vulneratum *Fanzarii* corripere, ac semivivo amputavere caput, truncum corpus pedes tenus duobus camelis alligatum, discerptum, cruore profluenti ungebant gladios, Deo supplicantes, quo sibi met idem animus foret ad fortia. Is exitus erat Ivoniæ, viri, quoque velis, magni.

Occiso Ivonia, in Valachos; qui extra castra processerant, impetum Turcae dedere, instar pecudum obvios laniantes. Poloni equites visa perfidia Turcarum, non jam de reditu in Poloniam, sed ut cum gloria caderent, invivere secum consilium, tum mutuò sese cohortati, expeditis armis, medios in hostes summa vi cucurrerunt, ubi plurimi pugnando interiere, paucis admodum in potestatem barbarorum redactis, idque faucibus. Vicit profundam Turcarum barbariem captorum virtus & admiratio, ut captivi (quod rarum in ea gente,) honori haberentur, multis sollicitationibus ad Mahometanos ritus tracti, nec tamen pertracti, cum se Catholicos vivere & velle mori ingenuè faterentur. Cum verò, Turcis passim eos in seorsivo tabernaculo (ubi sub custodia habebantur,) invisentibus, mentio incidisset per occasionem captorum virtutis, ac forte Turca per interpretem dixisset, in tota Polonia non haberi illis pares fortitudine & animo; indignabundi respondere: Imo dixeris nos infimos Polonorum virtute & animo. Sic occasus Ivoniae finem

finem huic bello, & ego finem narrationis facio.

Multum profuit ad salutem perturbatarum domi rerum ea paucorum virtus, idque terroris Turcis restabat, paucos Polonorum tanta fecisse, periculum totam gentem irritari in arma. Prodigalior inde habitus Turca, amicitiae in Populum Polonum, ut ultro Legatum mitteret. Sic Respublica iis à limitibus secura, tutius agris domi rebus consulebat; adeo minima quandoque aut malorum aut bonorum causa sunt. Quo cum ego ad Historiam.

Uti in conventiculis particularibus pactum erat, die X Septembris celebrantur comitia Varaviae; Auditae legationes variorum Principum, lectae literae ab Henrico Rege; à Marchione Brandenburgico, duce Prussiae, Republicae vasallo; item à Maximiliano Imperatore Romanorum, quae nihil curiosi insinuabant, neque ego recito. Sed legationem Turcicam non intermittam, quae per interpretes linguae Turcae, hisce verbis, recitata: *Regem Poloniae è regno discessisse Seleymo Imperatori*

certum est, nullaue de reditu ejus spes. Nunciatum verò Cæsareæ Celsitudini, Imperatoris Germanorum filium ad regiam dignitatem optari; at notum optimè Dominis Polonis, Germanos ab initio hostes fuisse Turcicis Imperatoribus; etsi indicium amicitiae ostendunt, tamen id illos metu armorum Turcicorum facere certum est. Nequaquam fieri potest, ut more Polonorum Regum, amicitiam firmam erga nos teneant, quare convenit, ut Domini Poloni ad dignitatem è medio sui aliquem eligant, qui antiquæ inter nos amicitiae gnarus existens, eam firmiter & inviolabiliter nobiscum teneat. Audivimus autem inter vos esse ingenio, ætate, sapientiâ vigilantiaque maturum quempiam virum, Kostka nuncupatum, regio munere dignum, quem si idoneum judicaverint, eligant, aut si ille displicuerit, Regem Suecorum adsciscant; sin minus ille quoque arriserit, Stephanum Bathori Palatinum Transylvaniæ, amicum suum, virum integritate, prudentiaque singulari ornatum, pacem & amicitiam colere scientem, in gubernatione regni sapientem ac strenuum, acceptare dignentur. Quorum quempiam ad regimen elegerint, promittit Seleymus Cæsar non eam benevolentiam & amicitiam se declaraturum fore; quam hætenus declaravit, sed modis omnibus, auxilio quibusvis necessitatibus regni Poloniæ, adfuturum,

rum, & contra quosvis hostes opem laturum.

Tum è sinu protractis binis literis, legendas obtulit Legatus, alias à Seleymo Imperatore, alias à Machmet Bassa Vesirio seu Cancellario, utrasque in exprobrationem suæ in populum Polonum amicitiae, & ab hoc in se offensarum. Argumento belli Valachici & auxiliorum Ivoniæ submissorum. Acceptavère Ordines amicitiam Turcarum Principis, auxilia verò Ivoniæ neque ab authoritate Reipublicæ submissa, nec item cadere posse in offensam. De reliquo negotio mittere se in Turciam sanæ integritatis Virum, Generosum Andream Taranovium, nomine delegati, responsum.

De Rege Henrico quid eo tempore latum, literæ sequentes docebunt. Cum enim multa intersunt, quæ me disturbant, uti patricium & degentem in publico, nec continuo labore, sed interruptum per otium, imò ad evitandum oblatum otium, hæc paucula Polonorum gesta scribo, fugio, quantum possum, difficultatem operis item & laboris, nec singulas res cupio meo vestire stylo, præsertim cum aliena se offerunt scripta & diversè prolata, quæ vel me

tacente rem docere possunt, contextum Historiæ non disturbant imò augent, si cum fide, ut omnia soleo, recitavero. Scripsere igitur Ordines ad Henricum Literas, quarum tenor est:

Quæ fuerit universi Regni erga Majestatem vestram propensio, cum Rex à nobis electus & ex remotissimis Orbis partibus, in Poloniam accitus esset, non opus Majestati vestræ commemorare; siquidem eum in memoria habere existimamus, inter clarissimos Principes & Orbis Monarchas, Te omnibus illis competitorum prælatum, ut tibi libentissime vitam, libertates, & charissima quæque in Patria nostra pignora, concedere non dubitarem. Et sperabamus nos quidem imperii tui moderatione, post illud interregni tempus luctuosum & difficile, quasi sole post obscurissimas tenebras elucente, Regnum Poloniæ splendorem suum recuperare posse. Fecissetque utinam Deus Optimus Maximus, ut expectationi de te nostræ, exitus respondisset, nec illa felicitas, quam ex imperio tuo conceperamus, intersecta esset tristi Reipublicæ nostræ casu. Discessisti enim à nobis, Serenissime Rex, patriæ nostræ, imò verò tuæ, corpus relinquens mancum, ita ut quasi per te capite diminuta patria, sine Rege suo, vitam ducat

ducat ægram, non mediocri dolore sese conficientem. Auget etiam dolorem nostrum, quod consilia discessus tui & dignitatem his concedidisti, qui privata apud nos observantia magis, quàm ulla fide publica tibi obstricti esse debuerent. Nos tibi fidem nostram in prosperis, & adversis constantiam, sacramento dato obstrinximus, nobis præterea Te tuæque consilia concedere debuisti. Nos enim pro tua gloria, pro salute, pro acquirendo non modo Paterno regno, quod à Deo naturaque datum amittere nullo modo potuisti, sed etiam pro alio quovis imperio consequendo, vitam devovissemus, Te & tuam fortunam comitando. Legis annales nostros? fidem Poloni erga suos Reges deseruere unquam? Polonorum nomen machinatione contra suos Principes sinistra contaminatum non est. Revocandum est illud in animum tibi: Quam primum tibi de obitu Christianissimi Regis Caroli IX, fratris tui, fama in Polonia pervulgata fuit, tuæque fraterna viscera ejus morte non mediocriter commota vidissemus, scis, non magis te, quàm Senatum & universam Poloniam acerbissimo casu mortis illius perturbatam extitisse, quasi Rex noster mortuus esset; ita mortem illius indoluit Polonia; &c. &c. Qua nos Patriæ amor, quo periculorum metus, & consiliorum ratio vocabat, Varjaviam convenimus universi,

ut orbitati patriæ, paci & securitati publicæ consulere-
mus. Et caput quidem deliberationis nostræ hoc fuit uni-
cum, ut Regem haberemus in Polonia, cuius auctori-
tate pax interna & externa tranquillitas retineretur.
Omnes Te hic Regem requirebamus, sed quem alloqui,
intueri, quo cum agere possemus, habuimus neminem,
quasi igitur sine Rege essemus: ista omnium opinio &
sententia. Est certè verum, quod tibi scribimus, Sere-
nissime Rex; non defuisse nobis animos, non occasiones,
& commoditates, non etiam causas, ut patriam sanare-
mus, liberas voces ad eligendum nobis alium Regem
convertere, & spretæ patriæ ignominiam periculaque
imminetia novi Regis electione detergere; sed natura
constantiaque nostra vicit necessitatem eam, nec id qui-
dem sine periculo, ni sequamur, donec à te sciamus, an
ad nos redire nobisque semper præsens imperare velis.
Voluntatem quidem tibi non deesse quis est qui dubitat?
Regia virtus tua & natura non Septentrionis fortasse
modo, sed regnorum aliorum quoque imperium animo
agitat, sed voluntatem multis fortasse cogitantibus oc-
cupatam aut temporum necessitate distractam non vult
Polonia cum suo malo experiri, te longum tempus expe-
ctando. Vis igitur Rex noster esse; venias quampri-
mum in regnum hoc, cape Sceptra semel tibi data, accipe
gladium

gladium regalem, quo nos defendas à vicinis hostibus,
quorum arma jam personant in auribus, micant in oculis
nostris ex Valachia, Scythia, Moschovia gladii.
Ne verò longà incertave adventus tui expectatione nos
suspensos reddas, & cunctatione tua regnum majoribus
periculis involvas, id tibi denunciamus, quod pro salu-
te Patriæ nostræ facimus, quod tibi tempus in Poloniam
redeundi assignavimus. Hoc autem est Serenissime Rex,
quatenus adhuc humeris nostris pondus periculi huius su-
stinere nos posse arbitramur, & te ad nos commodè ex
Gallia in Poloniam pervenire posse judicamus; Diem
duodecimam Maii proxime venturam, esse scito (pro
quo etiam tempore Comitia Magna decreta,) cum qui-
bus te universa Polonia expectat. Si verò (quod à nobis
utique longè abesse cuperemus,) ad nos venire non po-
tueris aut tardaveris cum nostro summo dolore, tibi di-
ctum nunciatumque esse volumus: Non posse nos (quod
cum gratia tua dicere liceat,) sine Rege, sine lege vi-
vere. Conversis ad Deum animis id faciemus, quod ad
incolumitatem & salutem Patriæ nostræ pertinere vide-
bimus. Jamque ab eo tempore si non veneris, salva tua
gratia honoreque nostro, obedientiam & fidem datam tibi
renuntiamus, & novi Regis nobis electionem indicimus.
&c. &c. Eritne amplius Polonia sine Rege salva?
Mini-

Minime gentium Serenissime Rex. Regem habeamus oportet aut te aut alium, quem nobis fata & Deus jam dudum prospexerunt. Durum est telum necessitas, quâ ducimur, ut si præsens nobiscum manere non velis, alium qui nobis imperet, eligamus, te id ægrè minime ferente, imo collaudante studia nostra, conservandæ Patriæ cupiditate tantopere incensa. Neque dubitamus Serenissime Rex, si ita Deo & tibi videbitur, ut Rex noster esse amplius non possis, quin nos & regnum hoc in tua gratia & benevolentia retineas, gratus memorque nostri erga te studii & observantiæ, quæ tibi omni opera comprobare studebimus, ut intelligas erga te, etiam non regnantem, apud nos non destitisse studia, quin imò duratura esse hæc omnia quamdiu in animis residebit tuæ erga nos gratiæ & benevolentiae materia. Quod superest, commendamus nos in gratiam Serenissimæ Majestatis vestræ, Deumque precamur, ut Majestatem vestram diutissime servet salvam, ad perpetuum Christiani Nominis gloriam & salutem conservandam. Data Varsoviæ ex Congregatione Statuum & Ordinum Regni generali, die XVIII Septembris, Anno MDLXXIV.

Non aderant huic conventui Ordines Magni Ducatus Lithvaniæ, quia tardius conveniebant, aut convenire noluerant, quod non per pri-

primatem (pro more) convocarentur, verum ab authoritate paucorum Conventuum provincialium, utpote Cracoviensis, Posnaniensis, Sendomiriensis Palatinatum. Damnosum quidem mansit in posteritatem exemplum, authoritatem primatis à paucis usurpári, sed periculum Reipublicæ prævaluit, cum præsertim interrex impar esset tuendæ Reipublicæ, & segnis admodum in prævidendis malis: censura tamen illius conventus & authoritas mansit penes titulum primatis: Discessere Ordines ex eo collegio inter vota metumque, cum Regem redire à Gallia optarent universi, ac metum incuteret difficultas novum querendi, ni paratus rediret. Hinc videre est, quàm felicius sit Principem eligi quam nasci; cum Polonia avidius electum & absentem sibi repeteret, quàm Gallia hæredem, & præsentem retineret inter tumultus & odia. Tutius item erat ipsi Henrico in electivo imperio non absolutum medios inter incolarum honores & amores vivere, quàm absolutum periclitari & postea occidi. O quantum accubat absolutæ & superbæ potestati periculum, ut

cum in summo ac tutissimo stare videantur, profundiori parentur præcipitio. Allatæ interim literæ ad Archiepiscopum Primatem ab Henrico.

Reverendissime in Christo Pater, ac Domine, sincere nobis dilecte; Constitueramus nos quidem celerius ad nostrum regnum Gallie pervenire; ut non solum de hujus, sed etiam de illius (à quo nunc discessimus) regni nostri salutem tuendam; rationes & consilia citius inire potuissemus; sed ita fieri oportuit, cum nostra & regni hujus causa, tum amicorum Principum, quorum favoribus & benevolentia erga nos singulari (quam in transitu nostro per suas ditiones uberrime declararunt) dandum fuisse aliquid, ipsa sinceritas Vestra intelligit, quod etiam hætenus absentia nostra regno nostro Poloniae nullo sit damno facile nobis persuademus. De pace undique nobis comparanda, omnem operam adhibemus, ita ut bona spe simus, nos non modo salutem regni illius, sed etiam dignitati nostræ in tuendis vobis, Dei auxilio satisfacturos esse; modo & vos ipsi tam Senatorius, quàm Equestris Ordo à discordiis domesticis & factionibus, quæ semper regnis & Rebus publicis omnibus exitiabiles fuere, abstineatis. Hoc enim certe apud sinceritatem vestram taceri nullo modo potest, nos vehementer

hementer mirari, quod tu Reverendissime Primas, conventus illos in regno illo nostro sine auctoritate nostra fieri permiseris, neque (si te irrequisito ad eos descensum est) eis te opposueris, cum hoc & auctoritati nostræ regali, & juri communi Reipublicæ illius adversetur. Non enim ad interregnum Respublica illa (ad cuius regimen à Deo vocati, & à vobis omnibus electi sumus,) devoluta est. Solo verò interregno tam conventus quàm lustrationes armatas eo modo de jure fieri posse consideramus. Non est itaque nobis gratum, quod in ea parte à te & auctoritate tua Primatis desiderari patiaris. Quod non ideo scribimus, quod ingrata sit nobis regni illius nobilissimi libertas, quæ nobis charissima est, & quam nos non tantum, uti accepimus, manutenere ac conservare, sed etiam augmentare volumus; sed res mali exempli est, & quia nihil ad evertendam eam ipsam libertatem vestram efficacius esse poterit, vivente Rege & sine discrimine vestra (per Dei gratiam) eo ipso neglecto ac præterito, aliquorum privata auctoritate & studio conventus indici, lustrationes armatas haberi, in extrema tantum necessitate, cum vel hostiles exercitus in proximo essent, vel quia pericula imminerent, lex & natura ipsa id fieri permittat. Sed cum pericula absunt,

ea ipsa res maximo est toti Reipublicæ periculo, ut interim authoritatis nostræ regiæ, (quæ favore ac benevolentia vestra collata est nobis,) offensionem taceamus. Nos hic in primo limite regni hujus nostri maximam curam rerum vestrarum habemus, ac jam primo quoque tempore Oratores nostros ablegaturi sumus, qui vobiscum omnibus de rebus consilia nostra communicabunt, & tam de reditu nostro, quàm de cæteris, quæ ad pacem & salutem regni illius nostri pertinebunt, vobiscum agent. Intera à vobis Oratores vestros, de quibus vos aliquoties admonuimus; expectamus; qui ut otius ad nos venire possint, sinceritas vestra pro sua authoritate, quæ illius est ac esse debet maxima, operam dabit. Plura ex Generoso & Nobili Joanne Farzynio Dapifero & aulico nostro sinceritas vestra intelliget, cui fidem habere velit, postulamus; & tandem ipsam bene valere cupimus. Datæ Lugduni XIV Septembris Anno Christi MDLXXIV.

Annus Christi MDLXXV.

Hieronymus Rosrazevius & Thomas Drohoiovius, Legati è Gallia, tulere responsum, quo significabat Henricus, benevolentiam

tiam & constantiam suam erga Regnum Polonia non oportere temporis & dierum mensura circumscribi, imò otius quàm (Ordinum decreto dicta) reditum suum vocaret dies: Se velle in Poloniam remeare, modo rebus Gallicis tutum provideret. Hæc partim per responsorias literas, partim per oratores conventibus provincialibus Rex insinuavit. Interim tamen Poloni sua egere, diem XII Maii variis sermonibus excipientes, alii Henricum brevi visuri in spe; alii de novi Principis electione anxii; cæteri quidvis tempus tulisset æque laturo, diem præstolabantur; Omnes tamen avidissimè Stensycam confluebant.

Illuxit dies XII Maii, ac Ordines, ut pactum erat, in circulum coivère aut regem salutaturi, aut novum quæsituri. Oblatæ in Collegio Henrici literæ, præcursores ut apparuit adventantium Legatorum, & paucam moram adventus requirentes. Lecta item Ducis Venetiarum epistola omnis officii plena; ejusdem humanitatis ab Amurathe Turcarum Imperatore (is enim Seleyo Imperatori, post decimum imperii annum exactum, recenter

succefferat,) oblatis articuli Pactorum conventorum per Andream Taranovium à Turcia redeuntem. Præcipua horum fuere capita.

Hostes amicosve Polonorum & Turcarum eosdem esse debere.

Ne in desertis campis tribus, inter Boristhenem, Tyram, Nestrem, Hyppanumque (vulgo Bohavios jacentibus fortalitia excitarentur æquè à Regibus Poloniae ac Cæsaribus Turcarum.

Ut præterea securum esset Mercatoribus utriusque imperii ultro citroque commeare, ut de damnis à prædonibus cujuscunque gentis sibi illatis, apud gubernatorem loci proximum inquireretur.

Ne præterea Tartari (Hordæ dicti) Crimenses, Præcopenses, Nabaienses, Ozienses, Bialogrodenses, Tebynenses, Elienses damnum terris Polonorum inferrent.

Tum ut Mancipia, justo soluto lytro, sine impedimento Legatis redimi liceret. Si verò in finibus Polonorum aut Turcarum contra conditiones pacis aliquid tale fieri notaretur, non illico pacem violatam haberi debere, sed prius per internuncios negotium rei examinandum; &c. &c.

Audiæ præterea legationes Alberti Friderici,

ci, Marchionis Brandenburgici, Ducis Prussiae; item ducis Curlandiae, (Vassallorum Poloniae) partim in collegio Senatus, partim coram Equitibus, (plenus enim Ordinum confessus & honos, summis Europæ asservatur Regibus) qui utrique Reipublicæ fiduciarii aut quasi cives, locum sibi assignari in Senatu petiere, ut de summa rerum disceptarent in commune; verum ab utroque collegio negatur. Inscripti quidem regno Principes, sed externis moribus viventes externa vota & studia ad Rempublicam allaturi erant. Cum præterea equalibus nobilitatis titulis in Republica est composita libertas, Duces confessuri in Senatu, vel ob ignoti nominis opinionem, sententiæ imposituri pompam videbantur, non quod domi deesset par Optimatum honos aut potestas, sed quia in externa facilius consentiret admiratio.

Dum hæ legationes audiuntur avidius expectabantur Henrici Oratores nova allaturi; sed quia tardius adventarent, ludificari credentes Poloni ad electionem novi Regis serio properabant, licet Despeseus, nomine Henrici in Polonia degens, ac pro ejus jure excubans, no-

væ electionis studia morari conabatur; Polonis non tuta, (ni expectarentur Legati) Henrico incommoda, ostentans.

Disputatum inter Ordines; expectandi essent Legati? Expectandos magna pars censuit, contra auctoritatem Ordinum & consilii fieri de absente sententiam ferre; judicaturum Orbem; Polonos libentius aucupari occasionem mutandorum Principum, quam consilia & modos retinendorum, aut si amor sibi inesset novorum sæpe Regum; vel de causa expectandos Legatos aiebant, quibus præsentibus novæ Electionis inirentur auguria, ac cum honore reportaretur in Galliam Ordinum Decretum; Salvi nempe Henricum Polonis præstito juramento, & Polonos debita erga obedientia, non verò cum repudio & sine ordine, per insolentiam magis, quam per necessitatem. Salubre quidem esse mutare principem, qui per absentiam non posset commodè regnare: item periculosum offendere, cujus ob potentiam vel magnitudinem animi & ausus formidabilis esset hostilitas. Cæteri contrarium fensere: Nobis tacentibus, tempus decreta de Henrico tulit,

lit, imò illa dies XII Maii, qua hoc consilium ingressi sumus, Henricum Regem nostrum visuri, vel ut non nostrum non visuri, in minimis hominum negotiis causas prætexi posse, in adipiscendo regno nullas, quod maximam rerum humanarum est. Cur expectemus Legatos è Gallia? novane illaturi sunt? imò certè inveterata; Henricum nempe de necessitate regno hoc excessisse, nec adhuc redire posse. Audivit sub absentiam nostrum Reverendissimus Archiepiscopus Gnesnensis, cum aliquibus Senatorum, legationem Henrici, quid aliud intellectum? quàm trahi de mense in mensem, de anno in annos tempus. Ab humanitate foret alienum, si una alterave dies aut alter mensis moram poneret itineri, Henricum non opperiri, sed quia ea mora Legatorum est, cur nobis non providemus? Minima momenta Reipublicæ gravia sunt; ac ut morbidis in corporibus delicatissimi sensus sunt, sic Respublica quo diutius ægra jacet, plus horæ unius malis afficitur, quam antea mensuris. Nequidquam sic (uti nonnulli falluntur,) statuetur in absentem Henricum, aut, quod absit,

in indefensum; summa & caput erat defensionis; advenisse. Quia intermisit, tacitus de se iudicium tulit, vacillare præterea vim confæderationis, in qua parte malorum ponimus? pessimum est & damnosum. Nos qui liberi sumus, non manu aut aliqua vi huc & inde trahimur, sed mutuo assensu, sed in bonum excogitata sponfione, cuius vim vacillare interregna prorogare est; quid stabile futurum? si quod sponpondimus non sponsum, quod scripsimus non scriptum, quod approbavimus non approbatum velimus? quovis in more, quavis in lege, prima licentia periculosissima: primum legem si violaveris per scelus & licentiam factum creditur, secundo familiare habetur. Liberum quidem nobis, Varsaviensem confæderationem solvere, & Henrici adventum contra pactum confæderationis opperiri; sed simul nocivum, & plus exemplo posteritati nocebimus, quàm Reipublicæ per licentiam proderimus. Indicantur mutuo assensu sub interregnum Comitia, ni eum consensum rumpi sacrilegæ audaciæ credamus; Verum posse suo loco moveri, novo exemplo doceamus; sæpius convo-

convocabimur, sæpius non aderimus perditâ mutui consensus auctoritate. Per eos sermones aliquot dies consumpti. Proclamatum ergo Henricum, Regem Galliarum, pro Rege Polonia non haberi. Tum novæ electionis dicta diēs VII Novembris, nam Ordines ad conventum confluerant, potius in spe visendi Regis, quàm absentem abdicandi, ad novam electionem minus parati, vel (ut certè credibilius) trahebatur novæ electionis tempus in terrorem abdicationis, & citerioris reditus occasionem; Verum cum nihilominus Henricus moram ex mora neçteret, inter amorem Poloniae retinendæ, & metum perdendæ Galliae, cui mederi nisi præsens poterat. Poloni serio novæ se electioni accinxere. Neque Henricus postea vitiavit ea Polonorum studia, seu gentis condonans libertati, seu propriæ auctoritati, cum spontè cedere jure regni plus honori duceret, quàm sibi adimi, quod retinere non poterat. Hæc intra Rempublicam geruntur. Significatum interea à finibus Podoliae ingentes Tartarorum exercitus in Podoliam inferre signa & arma. Datum

negotium à Republica Sieniavio, pro defensione limitum obviam eundi: operosum erat exercitum dimissum per stativa tumultuario colligere; ferentarii tamen equites, qui ad manum erant, magnis itineribus in excubias ire iussi. Certam mox tulere illi magno de hoste famam, jam à conjecturâ prodeuntium è sylvis ferarum & avium assurgentium, (quæ in desertis camporum, ut procul ab homine, sic à metu frequentius prolificant aut nidificant, sic adventante tumultu quietiora petunt,) jam interceptis ab excubitoribus hosticis. Erant millia LXXX Tartarorum. Commonefacti Ducis per literas strenuissimi civium, ut pro amore Patriæ adessent in subsidia, parvam sibi esse mercenarii militis manum, inopinato hosti resistendo. Alacres illi & in occasiones boni nominis intenti, trecentis partim equitibus, partim peditibus, alii quingentis stipati & ultra, in castra publica confluxerunt: solus Palatinus Voliniæ duxit in subsidium MMCC milites; His ex fragmentis privatorum subsidiorum, contrahebatur exercitus, abundè sufficiens pro-

propulsando hosti. Ad deterrendum hostem juvit dexteritas Palatini Kijoviæ, (uti ea nobilibus inest virtus, qui in periculis Reipublicæ subitarii sunt; seu consilio seu armis, etiam non vocati,) sic ille Palatinus aliquot millia Cosacorum Cirovienſium, Circassiensium, Kanioviensium Boristhene devexit. Forte verò Tartari ripam Boristhenis propè castra posuerant, quod Cosacis ex inopinato à tergo adventantibus ad invadendum opportunum erat; quare relictis superiori ripa navigiis, per occulta arbuta, per submissam humum, & valles furtim progressi, clamore excitato partem exercitus invasere. In paucos (ut in tanto numero Tartarorum potuit,) grassare cæde, in omnes metu, quod certè penes potentiam hostium suffecit, ad victoriam Cosacorum impares laceſſere. Arripiunt interim arma Tartari; sed citius acceleravere receptum ad suas scaphas Cosaci, inde sequentibus supervacaneus labor, declinantibus tutus receptus.

De Cosacis mentio facta & fiet hoc in scripto

pto sæpiùs; quod genus militum sit, dicere expedit. Est rustica collectitia gens robusta & fortis, plus arma quàm aratrum colens; sunt autem legionarii & soluti; Legionariis aut conscriptis Respublica certos divisit agros & scripsit privilegia; unde privato comœatu bellis adesse tenentur per Duces evocati. Scripta in hanc militiam VI virorum millia; jam solutorum ignota nobis domus & mansio, castra tamen & locus armorum nota sunt; æstate per insulas & ostium Bôristhenis visuntur, hyeme huc & inde per vicos oppidave dilabuntur: Vitæ ratio est; feris sclopo & retibus insidiari, prædas in Scythas Turcasve agere: Ducem, quem sibi eligunt, habent; auctoritatem tamen Reipublicæ suspiciunt, ad bella pro subsidio vocati adsunt, nec leviter officium præstant; Arma illis, arcus aut sclopi, sed hi frequentius. Insueta bellandi ratio; audaciâ, tumultu, media malorum patientia hostem vincunt, cum minus sperantur adsunt, ac inter inopinata maximum metuendi: Imbre turbida nox, tenebris obscura, quo tempore bestię cubilibus se continent & quiescunt, illis per conticinium invaden.

vadendo accommodatissima, licet non invadunt, quietem tamen castrorum turbant, alia parte clamorem excitant, altera insidiantur; periculosissimum verò, quia multa per stadia furtim proni inter gramina rependo castra invadunt, & sæpius fallunt excubitores; Sparsum & sine ordinē pugnant, illud tamen servant, ut signo dato medio in prælio uno veluti motu in globum coëant. Aggeres cum gradiuntur elevant, ut cum cadere opus sit, eo se recipiant, inter fossas emnus rem acturi; frontem ictus dirigendi certissimi, terga rudes occupant, alios atque alios sclopos onerant, jaculando præparant, primis porrigunt; hi verò jaculari, hostem ferire conantur, certi autem ictuum cum minimas volucres jaculo quærunt, & habent; parva iis castrorum impedimenta, carros secum trahunt magis pro defensione, (vulgò Tabor) quàm pro commoditate & deliciis castrorum, quibus interclusi pro vallo utuntur; sic contra equitatum mediis in campis tuti, nec facile disturbantur; in itinere fluvios nulla difficultate transeunt; tranant enim super utres, (vel sine etiam,

etiam, armis tergori superpositis, aut Equorum tranantium caudas præhendunt, impedimenta item miris inventis transvehentes, super fascies arundinum aut sepes colligatos, aut rates. Hæc de terrestri Cosacorum militia: de maritima (cujus peritissimi) majora sequuntur. Boristhenes fluvius è Moschovia profluens, aquis rapacissimus & altus, mari Euxino propinat, prope ostium & labra medio insulas intercipiens, totus fluvius navigabilis, sed interrupto tractu, infra ingressum fluvii Samaias per duodecim *Porobos* (qui gradus seu obices dici possunt) descendit, naturâ rapido flumini insultante ac rupes objiciente. Incredibile est, hominem sine nocumento illac transire; nonnulli graduum aliquot ulnas alti, unde impetu decidentes aquæ, inter se colluctantur, jam in fundum revolutæ, jam in alto spumantes, undarum iras loquuntur; Cosacis descensus est sine nocumento; & exinde apparet, audaciam & ausum periculis posse imperare. Cum mare ascendunt, tempestate superveniente, arundinis cumulos lateribus navigii undequaque alligant, quo flucti-

fluctibus irati maris facilius supernatent. Navigiis utantur parvis, quæ LX virorum cum justo commætu capaces sunt, celoces aut scaphæ dici possunt; velocissimè sequuntur & fugiunt. Turcis damna inferunt, suburbana aliquando Constantinopolitana invadunt; (inde Amuratis Turcarum Imperatoris dictum erat, cum inter arma Principum in se conspirantium Constantinopoli degens, in utramque dormiret aurem, solos Cosacos esse ejectamenta Polonorum, qui tanti Principis turbarent somnum) civitates & oppida Pontho littori proxima populantur, furtim omnia præstant, neque dum pugnandum fortius resistunt: Numerus horum militum incertus est, visa sunt aliquando XVIII, aliquando XXX, millia: quod moderna rebellio Chinelniciana, ultra ducenta millia Cosacorum sub signis aliquoties eduxerat in prælium, totâ Russiâ in perfidiam ac rebellionem actâ: Hæc obiter de Cosacis dicta sint. Non verò, quisquis hæc leges, vitio Scriptoris aut Historiæ, sed potius dabis tuo commodo, recitasse me hic

Mm mo-

mores, virtutes, vitia Populorum, partim legum & consuetudinum, sparsim explicasse sensum; facilior enim uti mihi posterior futura narratio, sic tibi obveniet lectio; neque enim amplius causam requires tacitus à Scriptore, quare hoc illudve in populo factum leges, dum probe cognoveris, morum legumve naturam, quid intendant, quid pariant. Sed Historiam interim sequamur.

Dum Cosaci tam pulchro ausu Tartaros vexant, publicus interim miles terrestri itinere versus eosdem properabat. Movere item Tartari signa in interiorem Podoliam. Erat propè Oppidum *Sieniama* nomine, quod tumultuario accursu occupare statuerunt. Ingens verò Tartarorum bellandi flagitium est, quia armis venenatis, imò pugnant & veneficis; tum verò artis veneficæ potentia usi, excubitorum diligentiam ita fefellere, ut in oppidum sine noxa irrumperent, arcemque jam jam expugnaturi. Sed bono loci fato Polonus approximaverat exercitus. Datum subinde negotium ab armorum duce duobus fratribus Strussiis, cum suis thurmis hostem invadendi; tum illi

paten-

patentibus portis in oppidum irrupere, præde, neci intentos Tartaros, nil minus quàm nostratium adventum suspicantes, trucidare obvios. Sed plurimi, quaquā poterant, fugerant. Per hos in sua castra delatum: adesse ingentem Polonorum exercitum & fortem; Tartari verò, qui non pro victoria, sed præda certant, difficulter evocantur in prælium, dum sint periculo prædam quærunt, vel si coacti descendunt in pugnam, medio in conflictu cedere pro stratagemate habent, plus nocituri, quàm dum certant per statarias acies: Quare integris ordinibus sequendi; nam fugiunt, redeunt, assultant, omnia uno motu præstant, cum periculo sequentis; Arma eorum sunt framea & arcus, framea cominus, arcu eminus feriunt, in pugna desperatione arman-
tur, cadere malunt, quàm captivari, nusquam Tartarum vitam orantem visum, nisi manu captum & ligatum; dum arma perdunt pugno feriunt: optimi milites, dum pugnare proponunt. Tum verò, dum rescivere Polonos adesse, retrocessere. Nostri autem Duces, quorum maximum negotium est Tarta-

ros offendere in campestribus, & cogere in praelium, læti hostem propè adesse, ignari fugę, imperarunt velocissimè proferri signa, sed postquam properatum, nulla hostilia castra, quàm castrorum repertus locus, fentario tamen equiti datum negotium sequendi & carpendi hostis. Sed Tartari per invia sylvarum dilapsi, offendi non poterant. Jactabatur inde in Patrias usque sedes Tartaros abscessisse. Tum exercitus in stativa dimissus. sed falsa securitatis credulitate; nam hostis in sylvis latuit, dudumque non apparens, quieta nobis insinuare, tuta sibi parare voluit. Cessit hosti dolus, maximo nostrarum terrarum detrimento, postquam sparsa per Podoliam aliosque limitaneos Palatinatus, securitatis fama, Tartaros fugisse. Jam ultra munitiora loca discurrere colonus, jam in campum exire arator. Interim Tartari signo dato castra restaurant, sine obice quęque obvia vastant. Maxima ea fuit per Podoliam clades, adducta in captivitatem XVIII millia utriusque sexus hominum, pecudum ultra XXXX millia ab-

abacta. Hinc videre est, quàm difficilè hostis debellatur, qui ad pugnam quæritur, ac quàm nihil tutum ab eo, qui nisi prædam petit, de gloria non sollicitus. Intra has difficultates Barbarorum telis objecti Poloni Christianum Orbem defensamus, non pro libidine imperandi, causas belli & conflictuum queritantes, sed verè pro fide, pro salute justa habemus arma. Turca nobis hostis gravis; Tartarus prædo & vastator; Moschus plusquam Tyrannus; ni certè vincimus (quod per Dei opem penesque justitiam armorum familiare,) captivamur, ligamur, comburimur. Hęc omnia pro tua salute, Europa, sinè murmure ferimus, modo tu beneficii sine murmure grata. Gravis accidit Polonię ea per Tartaros clades, verum gravior sine rege mora, & intestinarum factionum conflictus.

Prima Comitiorum dies omen erat, in malum dissensuri populi. Varia & sine ordine in medium proferebantur; itum tamen pro quorundam dexteritate, malo coepto obviam. Proposuerunt in medium: Multa esse & varia, quę proferrentur in publicum, nec videri

sermonum finem, ac desperari de electione. Dicitur potius oportere suam cuique negotio diem, item & electioni. Arreptum ab omnibus pro rei novitate consilium, sed verè efficax; apertè enim visum, omnes sententiis tumultuari, nec explicari posse. Tum placuit sextam diem negotio electionis dari; validis altercationibus sic positus obex. Ea die intromissi in collegium Legati externorum Principum; Imperatoris Romanorum, Regis Sueciæ, Palatini Transylvaniæ, Ducis Feranensis, & aliorum. Horum longæ fuere Orationes & ornatae, sed in unum finem collimantes, ut obtineretur regnum. Sequentibus diebus consultatum de eligendo Rege. Senatus major pars unicum votis quæsit Imperatorem, cum pacto tamen, ut Ernesto filio nuberet Anna Princeps, soror Sigismundi Augusti, cujus tutela penes Rempublicam erat; Reliqui Senatorum intra Poloniæ Regem quærendum censuerunt. Tum secessit equestris Ordo, suam de Rege sententiam laturus, sed discrepavere Equites à sententia Senatus; paucissimi pro Imperatore sententiis pugnabant; Omnes

Omnes reliqui alium potius eligendum suaserant, quàm ab Germania Austriacum, eoque impetu ac fervore rectà ferebantur in Senatum cum sententia. E medio sui Regem eligendum; nullatenus se admissuros Austriacorum & Germanorum in Populum Polonum imperium. Graviter ea accepit Senatus, item gravius, cum audiebantur Equitum voces: Quicumque è Senatu ab Austria nollet Principem, in Equitum succederet sessionem. Reperiebantur non pauci Senatorum, quibus Austriacum Regimen haud gratum erat; contra auctoritatem tamen & prærogativam rati moveri senatorem loco; quare ad eas voces assurrexere nulli, aliter rem acturi. Post secessum Equitum consultatum in Senatu quid facto opus foret, hinc auctoritatem, illinc esse potentiam, verbis potius quàm pertinacia agendum. Missi sex primi Senatorum, qui partim auctoritate loci, partim suasu ad faciliora flecterent motam nobilitatem. Ivere ii ac immissi mediis Equitibus, Tum Palatinus Cracoviensis ea pro Senatu coram verba fecit: Secessisse vos in partem, Honorati Equites ac confratres nostri, miratur Senatus; sentit Respu-

Respublica, visum aliquando in hac Republica sententiam Senatus à sententiâ vestrâ discrepasse, non quod aliud quàm vos vellet, una enim nobis Respublica & una libertas est; sed quod hoc & illud tutius fore è Republica crederet, item vos hoc vel aliud, uti in quaque deliberatione diversæ sint oportet sententiæ, ac ferè in contrarium opponantur, antequam pateat veritas, sæpe quoque nos diu disputantes in unam Reipublice concordavimus salutem, verùm nunquam exacerbatis animis discessimus, sententias sententiis opposituri, non viros viris. Ecquid sibi illa verba volunt cum proclamâstis: Qui vobiscum eadem sentiret vos sequeretur. quàm in parte novam Rempublicam facere, contemnere auctoritatem Senatus; Non (credite mihi,) nos, sed Rempublicam, sed vosmet, qui pars estis Reipublicæ, contemnitis, nec salvi omninò esse vultis, spreto Reipublicæ ordine. Scilicet nos aliquid facere possumus sine vobis, ac vos Equites sine Senatu; Membra operi non sufficiunt, dempto capite, nec caput factum aggreditur, ni membra

bra sint obediendo; manendum nobis infimul est. Divisit nos Respublica loco & conclavi, non tamen animis separari voluit; imò, inquam, in vobis est seminarium Senatus. Nos ad sellas Curules è medio vestrâ vocati sumus, ac vos loca eadem inter nos manent, dum pro virtute legemini. Vultis intra incolas Regem quærere? nos in Austria. Damnatis nostrum consilium? item nos vestrum; ac si (credite mihi) utrumque à tertio damnandum foret, plus reprehenderetur vestrum; utique memoria tenetis, cum sub electione Henrici quidam Ordinum pro incola Rege vota ferrent, assurrexeramus omnes, nequaquam eam electionem passuri, multaque ratione vos in sententiam traximus, dum apparuit ultimum liberis Polonis imperaturum Regem, qui indigena imperaret. Austriacum eligere quid terret? antiqua & potens domus est, ab altero decus, ab altero vires crescent Reipublicæ. An præterea nobis imponere vultis, ut vobiscum eadem sentiamus? liberum utique pro sensu & conscientia nostra, quæque

que è Republica credimus proferre, liberum item & vobis. Si alterutri Ordini sententia alterius displiceat, ratione, suasu, non pertinaciâ, ac tumultuaria acclamatione votorum concordia parabitur. Credite mihi, si aliquando fuit, nunc certè concordia opus est, quo Regem otius habeamus: En quanta nuper Tartarus, nobis discordantibus, damna intulit Reipublice? Exemplum reliqui sequentur hostes, ni ab interioribus dissidiis ad externa mala vertamus socios animos. Responsum ad ea breviter:

Ni Fata melius portendant, malle se utique per interregnum hostem & pericula ferre, quàm Austriaci & Germanorum Imperium acceptare; hostium damna posse refarciri, graviter imperantis Principis nunquam, doceri se malis Ungarorum & Bohemorum, qui Austriacæ domui implicati, hæreditas unius domus facti; sat fuisse de Austriacis præterita electione disceptatum, ob eas causas, nequaquam se velle ab Austria Principem; multa ratione æquius esse è Polonia incolis Regem eligi.

Dato

Dato responso itum per sententias, cui incolarum Regnum tradi deberet. Ad duos declinabant potissimum sententiæ. Joannem Kostka, Palatinum Sendomiriensem & Andream Tachynium Palatinum Belzensem. Ægrè ea accepit Senatus, cum alii generis splendore, in rebus agendis dexteritate, cuique amborum se esse pares palam profiterentur; hi magis (quod verius est,) sibi præferri alios invidebant, quàm quod Electio se præterisset; reliqui item locum in Senatu superiorem, antiquatam Reipublicæ tractandæ peritiam, opes item majores, fulcra dignitatis allegabant; ac si inter incolas Rex quæri deberet, se proximores Regno, quàm alios. Tunc apparuit, quanto periculo Reipublice, vocandus ad sceptrum incola, æmulationem multorum inter; Fuere item, qui posthabitis privatis studiis, ratione Reipublicæ quærentur: Periculum imminere, (dictitantes,) si in paritate Civium unica suspiceretur regnatricis domus, suspiciosa autoritate ultra cæteras eminens; itemque alias causas edifferebant, quas Henrici electio copiosè aperuerat. Joannes

Nn 2 nes

nes verò Kostka & Andreas Tenczinius, qui vocabantur ad regnum, modestissimè tulere quærlantium voces, imò modestè ipsam, quæ offerebatur, regnandi fortunam. Gratias habere se (inquiiebant) Equitibus, apud quos eo in pretio virtus sua haberetur. Cæterum nolle ea electione Rempublicam periclitari, tutius quæri in externo solo principem, quàm domi cum tamultu & invidia eligi, donare se privatam fortunam & ambitum Reipublicæ salutis, sufficere sibi honores, cum forent senatores ac Regum electores. Magni profectò viri, vel ideo regno digni, quod in ea fortuna modestius agerent.

Sed tamen aliquid certè est, cur Polonia in peregrina gente Reges quæritat, in suos cives tanti honoris parca. Neque causam reperio, præterquam sub Henrici electione recitasse me memini, contra incolam Regem, & verè probaverim.

* Non me convincet Piaustus incola Princeps, alia tum fuere tempora, alia Respublica, imò aliæ leges & libertas, ac ut in corpore humano secundum menses & annos variari humo-

** Anno Christi 880.*

humorum temperamenta; sic in compage Reipublicæ rationes, diversis illa remediis, hanc consiliis curari oportere. Duo ego maxima mala ab incola Rege certus expecto, (unde prospicio Monarchiæ semina ac planè ipsam) regnatricis familiæ ambitum in præjudicium æqualitatis, tum portentosam unius domus potentiam, eligendi libertati iniquam si hi obices tollantur, pleno ostio Regem incolam admitto. at quomodo tollantur? suggeram pro conscientia, quod sentio, idque partim ex vi legum Reipublicæ, partim à veritate fortioris rationis. Antiquis institutis Reges nobis sunt, summi honorum & munerum arbitri: Prævidit ergo Respublica, ne honores utriusque status tum beneficia agrorum in Regiam prolem, præterquam ab authoritate Reipublicæ, distribuantur. Ne si fecundior regnantis thori accidat genitura, & opimi quique census publici regum natis asserventur, tantis impinguati proventibus, potentiam quærant intra Rempublicam, qua commodissima ambitioso sternitur ad purpuram via. Verùm adest alter metus excreturæ in regia

N n 3

civi-

civili domo formidabilis potentie, si liceat Regi bona civium trahere in hæreditatem domus. Ea enim qua valent Reges opulentia, emptis in possessionem opportunioribus instaurandæ potentie castris, quod Electionis via modo quæritant, imperium emptione haberent hæreditarium. Idque suspicabatur Respublica, cum Constantia Regina, posterior conjunx Sigismundi Tertii Regis, Comitatum Zivecensem ad fines Silesiæ & Hungariæ situm DC millibus florenorum nostratium à Joanne Comorovio emerat: Cavit enim in posterum; Ne esset potestatis regie domus, quærere intra regnum hæreditatis terras: * Incolæ item regnanti sufficeret Fortuna tanti regni, ne privatos agros super hæc ambiret periculo in publicum private potentie. Si item successor sceptri ex eodem stemmate nunquam eligeretur, ut novorum semper nominum & sanguinis quæreretur Rex, quo abiret inter plures familias regalis honos, ad extinguendum unius domus ambitum præclusa succedendi spe; Tum, si Regum nati non uterentur Principum titulo, avite domus stemmate & nomi-

* Constitutio Comitum Anni Christi 1631.

minibus contenti, quo redigerentur in ordinem, & condiscerent æqualitati; aliquo modo Regem incolam admitterent. Sed quo modo cavebitur, ne per interregna Respublica fundatur circa ambitum incolarum & collisiones potentum, penes potestatem primatis & potentiam belli ducum & Optimatum numerosas ac plerumque armatas clientelas? qui mihi nodus gordius est. neque sum in eo Alexander, cæteri sunt & me doceant; tum incolam quandoque Regem subscribo futurum. Certè ego cum pro natura Reipublice loquor, saltem coram extraneo Lectore mira scripsisse mihi videor, ac fatear illud necesse est. Nam in tam admiranda Reipublice compage, (magno arcano simili,) quam fata dignis libertati populis insinuavere, sæcula texerunt, Deus firmavit, loqui aliter vix possum. Deus Deus omnino tanti arcani author est, & servat velut nolo, cujus causas promere ex mea sententia suum cum aliud habeam scribendi institutum.

Nec tamen patiar, quin arguam nonnullorum vocis & scripti temeritatem, cum injuriosè de hac Republica ferunt sententiam, & arguunt

guunt status ordinem, aut planè imputant disordinem, Monarchiæ simulacrum in Republica exædificantes, Galliam, Hispaniam, Italiam media quærentes in Polonia. Quid autem disordinatum diu stare potest? aut quæ Respublica extra suum ordinem acta, non intra annos concidit? hæc verò tot sæculis non stat modò, sed capit incrementa. Aut si qui vexant nos casuum tales, oportet his admoneri, uti nos, ita Rempublicam quandoque esse mortalem, nullam æternam stetisse, & sanè, cum Deo placuerit, casuram, sed utinam serò placeat. Reipublicæ ergo motibus commovemur in melius virtutis nostræ, ac in excubias libertatis excitamur, ne profunda felicitate, in quietem ac somnum acti, obtorpeamus & periculosa quandoque peccemus fiducia. Quemque militem fortem bello reddi & cautum, dum hostis in proximo, item civem patriæ admoneri casuum Reipublicæ, dum metus adest. Scio aliquem Romanum civem peregrini amoris in suam patriam notatum, quod etiam à bono amore optaverit, quandoque illam urbem flammis purgari, ut collabentibus

tibus ac vetustis edificiis, nova posthac superinduceretur architectura. Arguar & ego, nec tamen tacebo ut fatear, fuisse in quaque Republica, ac in hac nostra esse quosdam errores, quos, (nisi uramur,) non corrigimus. Sed quantum ab Historia recessi. Redeo itaque.

Certus sum, eo in conventu non omninò pro utilitate Reipublicæ quæsitum fuisse Principem inter incolas, sed potius, ut novum & ingratum senatoriæ æmulationi studium Equester ordo opponeret. Veluti postea petiere Equites, quem vellet Senatus, ab externis Principibus eligeret, modo non ab Austria, se pedibus manibusque ituros in sententiam: nil tamen valere ea apud Senatum. Deum ergo & Rempublicam palàm testati Equites, à concordia Ordinum unam se Reipublicæ petiisse salutem, sed quoniam Senatu dissentiente, periculum Reipublicæ statueretur, cogi se in partibus, ut sibi Reipublicæ providerent. Tum Archiepiscopus Primas suspicatus, Equites in parte novum quæsituos Principem, præoccupandos ratus,

O o petiit

petiit suo in collegio sententias : & quia in Maximilianum Imperatorem Romanorum inclinabant, nominavit eum Regem Polonię; publicatio in vulgus in crastinam rejecta lucem. Reperti tamen non pauci Senatorum, qui egressi è circulo cum querela, tutius esse domos sine rege abire, quàm discordante Republica paucorum studiis intrudi populorum rectorem. Sequenti nihilominus die studio Archiepiscopi Maximilianus Imperator Romanorum in Regem Polonorum voce Archimarschalci denunciatus. Interim Equites ac purpurati, qui deseruerant Senatum, quę per Primate[m] insolentiùs agebantur, minus curavere, armis etiam pro rei æquitate decertaturi. Properavere suo in circulo sententias; Annamque Principem, sororem Sigismundi Augusti, posthumam domus Jagellonicę in Reginam; in maritum & simul Regem, Stephanum Bathoreum, Transylvanię Principem, elegerunt. Porre-ctę exinde Legatis conditiones, quę in Archivo eum in modum visuntur.

In primis cum inclitę Jagellonicę Familię, (quę
hic

hic diu & felicissime regnavit,) tot extent erga Rem- publicam merita, Ordines regni id maxime curant, ut suorum Regum posteritati cum summa dignitate prospiciatur. Itaque communi decreto ante omnia postulant, ut illustrissimus Transylvanię Palatinus Serenissimam Reginulam in matrimonium ducat; si verò contigerit, (quod Deus auferat,) Serenissimam Reginulam, vel satis concedere, vel ab hoc matrimonio omnino se alienam præbere, nihilominus dignitas Regia suę Celsitudini Stephano Bathoreo salva sit.

Alterum est, ut omnia jura & immunitates à serenissimis Polonorum Regibus regno legitime oblatas, juramento confirmet. Si quid præterea circa Coronationem Ordines regni ad augendas libertates postulaverint, publico privilegio approbabit.

Ad repentina regni præsidia tribus millibus equitum stipendia Legati quamprimum expediant.

Auxilia in regnum non adducet præterquam cum Senatus & Ordinum consensu.

Stipendiarium militem extra regnum insciis Ordinibus non emittet. Cum Ordines Regni pro die XVIII Januarii Andræjovię Conventum generalem indixerint, curabit, ut in eo Conventu has omnes conditiones, tam sibi ab Ordinibus propositas, quàm nobis suo nomine à Legatis

oblatus, publico juramento, vel in persona, vel per suos legitimos Legatos, confirmet.

His supradictis conditionibus utrinque oblatis, ipsi Legati, nomine sui Principis, subscribant, & sigillis muniant; & jurent.

Delatus rumor ad Senatum, Annam Principem in Reginam, Stephanum Bathorem in maritum & Regem, ab Equitibus eligi. Demisere illi vel ad Annę Principis nomen animos, quoniam erat sub tutela Reipublicę, nec melius à tutrice Republica provideri visum, quàm si in reginam eligeretur. Speciosa & è Republica ea electio Senatui visa, intus pudibundi, palam tamen confundi non fatebantur, imò quo magis imponderent, pro Imperatore fortiter sententiis pugnabant, sed validius pro Stephano Equites, quia steterē penes arma. Indixere sibi armatum conventum Andræjovię, pro die *v x i i i* Januarii sequentis anni, quod pro jure Stephani & contra ambitum Maximiliani opportunum crediderant. Andræjovia est oppidum in Palatinatu Cracoviensi situm. placuit inibi conventum indici, quod Principem Palatinatum occupare, ac
prope

prope Cracoviam sedem Regum convenire, tutum erat. Sed illud vel maximè prævaluit, quod non longè à finibus Hungarię, qua adventus Stephani è Transylvania sperabatur, & propè Silesiam, qua Maximilianus ad regnum iturus erat, arma erant in terrorem ostentanda; huic alteri in tutelam. Misse interim in publicum utriusque partis querellę, partim Senatorum in Equites & contra Stephanum, partim Equitum in Senatum & Maximilianum contra, cum obtestatione per salutem Reipublicę, per caram eligendi libertatem, quibus hæc grata forent, suas partes sequerentur. Scripsit insuper pars electoria Stephani ad Maximilianum Imperatorem literas. Quid sibi velint, aut quantum ad rem conferant, legenti monstrabunt.

Sacra Cæsarea Majestas. Observantiam nostram fidelem & amicam ad Majestatem vestram deferimus Senatores & Equites Regni Polonię.

In hac Reipublicę nostrę orbitate, cum creandi Regis causa comitia à nobis hoc tempore haberentur, Senatus pars & universa ferè nobilitas regem ex genere nostro & sanguine creandum censuit. Fuere etiam

pauci è nobilitate & Senatores quidam, qui *Majestatem* vestram ad hoc onus suscipiendum advocandam putabant. Quod eorum consilium Ordines respuebant, non eam ob causam, quod illis non sit optimè persuasum de pietate & sapientia ac summa justitia vestrae *Cæsareæ Majestatis*, sed efficiebat id insitus hominibus à natura erga genus & nationem suam amor, eo quod eum expeditiorem ad regni administrationem ob communem linguam cognitionemque rerum ac legum putabant, qui in Patria natus; tum etiam quod Turcarum arma experiri & omnem belli molem in Patriam suam converti volebant, qua de re cum à nobis deliberaretur, *Archiepiscopus Gnesnensis*, de loco, in quo commune consilium habebatur, secessit cum quibusdam, qui cum eo sentiebant; Et cum ex suo consilio ad nos quosdam misisset, priusquam à nobis internuncii secessissent, non modo non consentiente, verum inscia omni propè nobilitate & magna parte Senatus, *Majestatem* vestram Regem *Poloniæ* appellavit, contra leges nostras, quibus, (ne aliquis nisi omnibus consentientibus Rex nominetur,) cautum est. Quod illius factum ut homines liberos decebat tulimus, & ne hoc exemplo in posterum pauci invitâ Republicâ, regis creandi eriperent nobilitati libertatem, aliò studia nostra convertenda putavimus.

Itaque

Itaque pro nostra erga domum Jagellonicam libertate, serenissimam Annam Principem *Poloniæ* Reginam appellavimus, ea conditione, ut illustrissimo Palatino *Transylvaniæ* nubat. Quem cum hac conditione matrimonii, Regem nostrum creavimus. Scimus *Majestatem* vestram, pro summa sua prudentia, omnem suam dignitatem omnesque fortunas in tranquillitate *Reipublicæ Christianæ* collocare; Itaque credimus, *Majestatem* vestram hæc paucorum suffragia non tanti facturam, ut his freta, non modò regnum nostrum, verum etiam totam Christianitatem in extremum discrimen velit conjicere. Etenim nobis constitutum est, ita libertatem iuraque nostra tueri, ut incendium, si quod hæc pauca suffragia quorundam civium nostrorum excitarent, non solum ruinâ regni nostri extinguì possit, verum etiam reliquorum regnorum Christianitatis interitus subsequeretur. Verum de moderato animo *Majestatis Vestrae* ita persuasi sumus, ut rem Christianitatis eo non deducturam confidamus. Datae *Varsaviæ* sub sigillis & nominibus Palatinorum *Cracoviensis*, *Lublinensis*, *Belzensis* & *Marschalci Equestris Ordinis* ad hunc actum electionis creati.

Sequitur Responsum Imperatoris.

Reddidit nobis is, quem huc ablegastis literas vestras

die

die XV præsentis mensis datas, ex quibus intelleximus, quid in Comitibus Varsaviensibus proximè habitis actum sit, & quarum rationum ductu nostræ electioni hætenus non consensistis. Vobis autem persuasum cupimus, nos ab eo tempore, quo primum ad inclitum istud regnum Poloniæ animum adiecimus, studuisse, ut illud non aliqua privata regnandi libidine, sed publici boni studio per legitima & ordinaria media oblatum haberemus. Cum igitur Dei Optimi Maximi (in cuius manu est regna distribuere,) providentia factum sit, ut præter vos ac alios paucos Senatores, (quos unà cum aliqua nobilitatis Poloniæ parte suæ rationes in diversa traxerunt,) non modò universus Senatus, cum magno Nobilium Polonorum numero, verum etiam qui isthic adfuere Lithvani & Pruteni, omnes maturo consilio atque haud dubio non sine gravissimis causis, nos cæteris competitoribus præferendos judicaverunt, atque ab eisdem in Regem Poloniæ & Magnum Ducem Lithuaniae unanimiter electi, & per eos (ad quorum officium res ea pertinet,) nominati, denique etiam more solenni proclamati sumus; Nobis sane polliciti sumus, vos ac cæteros, qui ab hac electione dissensere, re huc deductâ, Divinæ voluntati cessuros esse. Nam cum ita nobis conscii essemus, nos Domini Genitoris nostri colendissimi, Imperatoris Ferdinandi

dinandi Augustæ memoriæ, vestigiis insistentes, nil magis huc usque carius habuisse, nihilque magis studuisse, quàm cum publicè cum inclito isto regno bonam amicitiam atque vicinitatem colere, tum privatis etiam singulis civibus erga ipsos benevolum animum & propensionem quavis occasione declarare. Nullam ideo causam fore arbitramur, cur nostræ electioni vos opponere pergeritis, quemadmodum nec ea, quæ à vobis adducuntur, talia esse existimamus, quod non omnes (nempe) nobiles suum consensum pariter præbuerunt, cum in superiorum quoque Regum electionibus, ut nonnulli dissenserint, non raro constet. Quæ cum ita sint, vos etiam benignè hortamur, ut negotio hoc pro ejus Magnitudine rectius perpenso, alia saniora amplecti consilia, ac electioni in personam nostram legitime factæ, ac personali publicatione confirmatæ acquiescere velitis. Nobis sic omnino persuasum habentes, non minori hanc nostram, quàm cujusquam alterius electionem, Patriæ vestræ vobisque ipsis commodo, honori & ornamento; Reipublicæ verò Christianæ maximè, salutarem fore. Nam quæ ex Poloniæ cum Regnis & provinciis eidem vicinis convinctio, quæ ex sacri Imperii, tum serenissimi Hispaniarum Regis Catholici, Patruelis, fratris & generi nostri Christianissimi, totiusque inclitæ domus nostræ Austriacæ,

ac uti speramus, Moschorum quoque Principis societate, expectanda sint commoda, supervacaneum foret hoc loci commemorare, cum nec illa vobis obscura esse queant. Tantum verò abest, ut nobis propositum sit, vel Senatus vel Nobilitatis aliorumve Ordinum Privilegia & libertates ullo pacto infringere & labefactare, ut illa non modò à nobis facta teclaque conserventur, verùm etiam, si ex usu Reipublicae videatur, augeantur. Eorum verò, quæ hætenus ad impediendam electionem nostram, à vobis vel aliis acta sunt, aut ullam posthac apud nos fore memoriam, vobis certò polliceri possitis. neque enim nos minus, quàm si nihil tale evenisset, benignos & ad commoda dignitatemque vestram, quavis occasione, juvandam propensos experturi estis. Quapropter vos salutaribus monitis nostris locum daturus confidimus; erit hoc cum in Patriam ac Rempublicam Christianam (cujus meritò habenda est ratio,) amore & pietate dignum, tum ad pacem tranquillitatemque publicam retinendam maxime opportunum. Sin verò, (quod absit) in vestro proposito consistere vobis constitutum maneat, utique ipsimet haud difficulter existimabitis, quod cum eo (quo diximus) modo in Regem Poloniae & Magnum Ducem Lithuaniae electi, nominati ac in publica Senatorum ac nobilium corona proclamati sumus, adeoque hujus rei fama jam pas-

sim

sim per universum ferè Orbem percrebuit, nos non ita facile hoc nostrum quæsitum jus alteri cessuros, vel ut nobis eripiat, passuros esse. quid autem inde secuturum sit, vobis judicandum relinquimus. Interim benignè hortamur, ut majorem Patriæ vestræ ac Christianitatis rationem habere velitis, quàm ut eandem tot periculis ac calamitatibus, quæ alioquin imminere videntur, vos ultro ac sine causa involvisse dici possit. Et quia memoratæ literæ vestræ, inter alia Turcarum quoque Principis mentionem faciunt, idcirco vos latere noluimus, nobis ante paucos dies ab eodem Principe, solennem pacis (ab eo tempore, quo priores octennales induciæ expiratæ sunt, nimirum à proximis calendis Januarii,) in alios VIII annos prorogatæ confirmationem allatam esse, ut ne hoc loci sit, quod vos, quominus in nostram electionem condescendatis, terrere debeat. Quod reliquum, vobis benevolentiae nostræ studia deferimus, ac bene valere cupimus. Datae in Civitate nostra Vienna, die XXIV Decembris Anno MDLXXV.

Superba ea responsio Imperatoris visa, non his modo, qui partes Stephani tuebantur, verùm qui pro Maximiliano vota tulere, ut sensim in partem Stephani transirent. Sed per-

tinacior Archiepiscopus, ac nonnulli Cæsa-

P p 2

ria-

rianarum partium, exprobrabant his inconstantiam, cum secum nuper eadem sensissent, jam raptarentur in diversa. Hæc partim per secretiora colloquia & delatores, partim per literas insinuabant. Respondebant hi item; Non sibi inesse inconstantiam, sed amorem Patriæ, alios navarchorum rectâ ad portum deducere navem, alios per erroneas vias & longos maris circuitus, cum utrisque idem portus pro meta sit & scopo, alios secundi pelunt venti, alios licet artis nauticæ gnaros adversi & varii in varia rapiunt, se item alia sentientes non inconstantia, sed erronea sententiarum abripuerat opinio & vis, cum æquè unicam votis Reipublicæ salutem quæsisissent, ac ii qui non longum deliberantes tutissima arripuere consilia, prudentis verò errores corrigere, & benè agi cum Republica, ubi, cum erratum fuerit, datur tempus corrigendi, nec illicò itur in præceps cum errore. Quid ni jam Respublica ruinam propè erat, cum Austriacus in Regem eligebatur? eoque magis fugiendus Princeps, quia potens & peregrinis viribus domesticæ libertati horrendus. Poloniam

niam verò quæritare non dites, sed bonos rectores, à bonis salutem receptura, à potenti-
bus periculum. Non Imperatorem, non Ducem aut Principem, sed quicumque mortalium optimus crederetur, capiendum esse rectorem Reipublicæ, sat ornamenti daturæ ei, quem reciperet Regem; an ergo pro Imperatore ultra sentirent? qui necdum omnium voto Rex creatus aut approbatus, Genti, quæ libera semper fuit & humanitate Regum frui didicit, imperiosos sensus ac superbos literis insinuaret, & vix paucorum sententiis tactus deberi sibi regnum crederet. Dari imò occasionem liberè eligentibus Polonis, posse tanti Principis non moveri respectu, sed sola deligendi libertate & ratione, nec minas curare, dum tenerent arma. Imò titulus literarum non pro dignitate Ordinum dari visus; Reverendissimos ac Illustrissimos Ordines à Regibus, sibi Dominis, appellari: Ab externo Principe ferenissimorum Ordinum titulum requiri; tum præsertim, cum mortuo Rege, Senatus & Equites Majestatem tantæ Reipublicæ sua ferrent in persona.

Annus Christi MDLXXVI.

HÆc & aliæ fuere rationes ab Imperatore desciscientium. Magnus subinde numerus armatæ Nobilitatis Senatorumve Andræjoviam confluit. Publicè plerique fassi Maximilianæ Electionis errorem, itumque facilius in inaugurationem Stephani Bathorei, quæ partim per Legatos, partim per literas in provincias publicata, quæ nomen Polonum colunt & capiunt imperium. Ad recipiendum adventantem Regem à Transylvania, dicti præcipui è Senatu, item ex Equestri ordine, tum alii, quibus imperatum, Annam Principem Cracoviam sequi. Quantum ad limitum securitatem oportuit, motio communis bellica indicta. Quo vero citiùs evocari possent, quique Palatinatus, Provinciales delegatos ad latus belli Ductorum tenuere, qui incolas monerent de periculis. Sed Nobilitas ad bella evocata nullius imperio, quàm Regis subesse debet, tum verò quia Rex deerat. Dicti communi omnium assensu, tam generali Expeditioni, quàm noviter lectis cohortibus Duces,

Sta-

Stanislaus Gorka & Stanislaus Cikivius, Succamerarius Cracoviensis, quanquam non deerat Dux militum ordinarius, sed quo dividerentur arma, & autoritas unius nimia æqualitate inimica, cum præsertim purpura in ambiguo: Veteranus tamen miles Duci ordinario parere jussus, ac Podoliam sub præsidio tenere.

Quis credidisset Poloniam tantis ab intra motibus conflictatam libertatem hujus retinere potuisse quam nunc tenet? Bis enim certè in sui ibat ipsa spontè perniciem, vel cum incolam Regem (sine certo modo & lege imperandi) quæreretur, vel cum Austriacum optaret. Aliis jam nunc (sed pressis) viveremus sub libertatibus, si uter horum imperaret. Dei potentis omninò opus illud, ac Matris ejus sanctissimæ, Polonorum Patronæ, non potuisse salvam fieri Rempublicam, nisi discordem ac planè insanientem: æquè Reipublicæ salutare fuit, Equestrem Ordinem secessisse à Senatu, ac Senatum Equestri Ordinis priora decreta improbasse, cum pariter Austriacus ac incola Princeps, cum periculo Polonorum,

re-

304 *A. M. Fredro Henricus Primus Rex Pol.*
regnaturus erat. Discordatum ergo omnium
bono, propitiis fati in Stephanum Batho-
reum, bonum Principem, sceptrum Polo-
num trahentibus. Non aliter post diutina in-
terregnorum mala, concussam Rempublicam
quiescere oportuit, quàm sub Rectore bono.

Donec totum legeris, sustine tantisper calculum,

Post libet;

Nigrum, albumve dederis? Ego feci, quod potui,

ANDREAS MAXIMILIANUS FREDRO

à Pleszevice.

250

24 / 327 / 16
24
151
144
15

Kist Polon

6000

204
217
31

